

Mirja Määttä – Anne Määttä (toim.)

Parempia ratkaisuja koulutuksen ja työn ulkopuolella olevien nuorten tukemiseen

Syyskuu 2015

Valtion selvitys- ja
tutkimustoiminnan julkaisusarja
16/2015

ISBN PDF 978-952-287-197-8
ISSN PDF 2342-6799

Tämä julkaisu on toteutettu osana valtioneuvoston vuoden 2014 selvitys- ja tutkimussuunnitelman toimeenpanoa (www.vn.fi/teas) ja se on julkaistu valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarjassa numerolla 16/2015. Julkaisun sisällöstä vastaavat tiedon tuottajat, eikä tekstisisältö välttämättä edusta valtioneuvoston näkemystä.

Esipuhe

Tämä selvitys on toteutettu valtioneuvoston päätöksentekoa tukevan selvitys- ja tutkimustoiminnan määrärahojen turvin Yhteiskunnan syrjällä -hankkeessa. Selvitystä ovat eri vaiheissa kommentoineet niin valtioneuvoston tutkimus-, ennakointi- ja arviointitoimintaa koordinoivan työryhmän Sivistys, yhteisöllisyys ja osallisuus hyvinvoinnin perustana -jaosto kuin hankkeen yhdyshenkilöt STM:stä sekä työpajoihin osallistuneet eri alojen ammattilaiset. Esitämme heille lämpimät kiitoksemme.

Mirja Määttä ja Anne Määttä

Sisällys

Esipuhe	3
Sisällys	4
OSIO I	
1 Johdanto ja johtopäätökset	5
2 Poliittikasuosituks	7
2.1 Nuorten matalan kynnyksen palvelu jokaiseen kuntaan	
2.2 Luottotyöntekijä ja yksi suunnitelma nuorelle	
2.3 Nivelvaiheansoista tuen jatkuvuuteen	
2.4 Tulevaisuustuki toimeentulotuen sijaan	
2.5 Nuorten tukijärjestelmää johdettava kokonaisuutena	
2.6 Suositusten toimeenpanon haasteet ja mahdollisuudet	
OSIO II	
3 Toisen asteen koulutuksesta ja työelämästä syrjään jääneet 2000–2013	18
4 Maahanmuuttajataustaisten nuorten koulutussiirtymien tukeminen	23
5 Yksittäisistä toimenpiteistä hyvin johdetuksi kokonaisuudeksi	27
OSIO III	
6 Tiivistelmä työpajojen annista	33
7 Palvelut kuntouttaviksi	37
8 Opiskelu mahdolliseksi	57
9 Nuoret osallisiksi	77
Lähteet	90
Liitteet	98

1 Johdanto ja johtopäätökset

Yhteiskunnan syrjällä (YHSY) -hankkeessa selvitettiin 16–29-vuotiaiden nuorten elämäntilanteita ja heille suunnattujen palveluiden nykytilaa sekä kehittämistarpeita Suomessa keskittyen nuorten ryhmään, joka on opintojen ja työelämän ulkopuolella eli niin sanottuja NEET-nuoria. Suuri osa tämän ikäisistä nuorista voi hyvin ja löytää tiensä koulutukseen ja työelämään. Nuorisotakuu on osaltaan siivittänyt myönteistä kehitystä. Nuoren mahdollisuudet edetä opinnoissa ja kiinnittyä työelämään vaihtelevat sen mukaan, millaiset lähtökohdat hän saa perheessään ja lähipiirissään, missä hän asuu ja millaiset koulutus- ja työelämämahdollisuudet hänen saavutettavissaan on, sekä millainen taloudellinen tilanne yhteiskunnassa vallitsee.

YHSY-hankkeen konsortion muodostivat tutkijat ja asiantuntijat Itä-Suomen yliopistosta, Diakonia-ammattikorkeakoulusta, Helsingin Diakonissalaitoksesta sekä Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksesta. Tilastollisen analyysin vetäytyvistä nuorista tuotti tilastokeskuksen kehittämisspäällikkö emeritus Pekka Myrskylä. Vuoden 2013 työssäkäyntitilaston mukaan Suomessa oli noin 45 000 16–29-vuotiasta nuorta, jotka olivat työn ja koulutuksen ulkopuolella ilman perusasteen jälkeistä tutkintoa. Selvitys ja politiikkasuositukset koskevat heidän lisäksi niitä nuoria, joilla on jokin tutkinto, mutta heidän elämäntilanteensa on muuten samankaltainen.

1.1 Tausta-ajatus

Nuorten etuus-, palvelu- ja koulutusjärjestelmästä löytyy erilaisia avun saamisen esteitä ja tuen yhteensovittamattomuutta. Käytännössä tämä tarkoittaa, että olemassa olevat resurssit voisi käyttää paremmin. Viranomaiset ja ammattilaiset voivat piirittää nuorta, suunnitella toimenpiteitä ja ohjata kukin oman toimivaltansa, lainsäädäntönsä ja ohjeistustensa mukaisesti eteenpäin, mutta nuori ei välttämättä koe tullessa kohdatuksi ja autetuksi asiassaan. Esitämme selvityksessä, millä tavalla auttamisen esteitä ja palveluiden päällekkäisyyksiä voidaan purkaa ja saada samalla parempi tuki nuorille.

Selvitystyötämme on kantanut kysymys: Miksi tieto ei muuta käytäntöjä? Koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevista nuorista on kirjoitettu raporteja ja tutkimuksia paljon: samat kohtamattomuuden, päällekkäisen työn ja tietojenvaihdon ongelmat tuntuvat toistuvan kuin 15 tai 20 vuotta sitten. Tehtävämme on niin ollen myös pohtia, mikä muutosta estää sekä mitä uutta selvityksemme tuo moniin ansiokkaisiin raporteihin ja niiden suosituksiin nähden. Päädyimme konkretisoimaan politiikkasuosituksia siten, että niitä voidaan kokeilla ja testata jatkossa käytännön kehittämis- ja kokeilutoiminnassa ja perustyössä nuorten parissa.

1.2 Poliittikkasuositusten tekeminen

Hankkeen tulokset olemme tiivistäneet viideksi palveluita ja koulutusta koskevaksi politiikkasuositukseksi, jotka esitellään yksityiskohtaisemmin seuraavassa luvussa:

- 1) Nuorten matalan kynnyksen palvelu jokaiseen kuntaan
- 2) Luottotyöntekijä ja yksi suunnitelma nuorelle
- 3) Nivelvaiheansoista tuen jatkuvuuteen
- 4) Tulevaisuustuki toimeentulotuen sijaan
- 5) Nuorten tukijärjestelmää johdettava kokonaisuutena

Näihin suosituksiin päädyimme tutkimusten, selvitysten ja työpajatyöskentelyn pohjalta. Neljässä ammattilaisille ja asiantuntijoille suunnatussa työpajassa kartoitimme aiemman tutkimustiedon ja osallistujien kokemustiedon pohjalta vetäytyvien nuorten nykytilannetta ja tukemisen haasteita. Kolmen alueellisen työpajan teemat olivat nuorten sosiaalinen kuntoutus ja palvelujärjestelmä (Oulu), opiskelujen mahdollistaminen ja tukeminen (Kuopio) sekä nuorten osallisuuden ja toimijuuden vahvistaminen (Kouvola). Alueelliset työpajat järjestettiin yhteistyössä eduskunnan erillismäärärahalta toimivien nuorten matalan kynnyksen hankkeiden kanssa. Työpajojen pohjapaperit löytyvät raportin luvuista 7–9.

Työpajaan osallistujat koottiin siten, että kysymyksiä oli mahdollista tarkastella monesta eri näkökulmasta. Voidaan puhua yhteisestä tiedontuotannosta. Mukana oli esimerkiksi nuorten sosiaalityöntekijöitä, nuorisotyöntekijöitä, TE-palvelujen asiantuntijoita, opinto-ohjaajia, työpajavalmentajia, terveydenhoitajia, projektipäälliköitä ja järjestöjen toiminnanjohtajia. Kolmannen työpajan jälkeen tutkijaryhmä kokosi tulokset yhteen ja muodosti niiden pohjalta alustavat politiikkasuositukset. Näitä suosituksia muokattiin yhdessä Helsingin VAMOS-toiminnassa¹ mukana olevien nuorten kanssa. Koko hanketta kokoavassa, neljännessä työpajassa, johtaville virkamiehille sekä kuntien ja järjestöjen asiantuntijoille annettiin mahdollisuus keskustella ja kehittää politiikkasuosituksia.

Ennen työpajoja osallistujille lähetettiin noin 20-sivuinen pohjapaperi, joka johdatteli päivän aiheeseen aikaisemman tutkimuksen ja selvitysten pohjalta. Herättelimme työpajoihin osallistuvia ammattilaisia ottamaan kantaa tutkimukseen pohjautuviin väitteisiimme, esimerkiksi seuraaviin: ”Sosiaalisen kuntoutuksen menetelmät osallistaviksi” ”Palvelujärjestelmä murtaa nuorten toimijuuden tunnistamalla nuoren vain yksittäisten ongelmien ja diagnoosien kautta.” Havaitsimme, että osallistujat olivat perehtyneet hyvin etukäteen saamaansa materiaaliin ja asetetut väittämät terävöittivät keskustelua. Hankkeen toteutus on kuvattu liitteessä 1 ja työpajoihin osallistuneet näkyvät liitteessä 2.

1.3 Miten raporttia kannattaa lukea?

Raportti jakautuu kolmeen osioon. Ensimmäisessä osiossa käsittelemme hankkeen politiikkasuositukset yksityiskohtaisesti sekä paneudumme suositusten toimeenpanon haasteisiin. Toisessa osiossa esitämme syrjään jääviä nuoria koskevan Tilastokeskuksen aineistoanalyysin, koosteen maahanmuuttajataustaisten nuorten opiskeluun kiinnittymisen tukemisesta sekä nuorten palvelujärjestelmän ongelmista ja ratkaisuehdotuksista. Raportin kolmas osa koostuu alueellisten työpajojen pohjalta tiivistystä ongelmien määrittelystä ja ratkaisuehdotuksista sekä työpajojen pohjapapereista.

¹ Vamos on nuorille suunnattua toimintaa, joka vahvistaa nuoren voimavaroja ja tukee häntä kiinnittymään koulutukseen tai työhön. Vamos toimii tällä hetkellä Helsingissä, Espoossa, Kuopiossa ja Turussa.

2 Poliittisuusositukset

2.1 Nuorten matalan kynnyksen palvelu jokaiseen kuntaan

Nykytila	Tavoite	Askeleet	Tarvittavat resurssit
Kun asiat takkuavat, nuorilla ei ole tietoa, mistä saa apua pitkälle erikoistuneessa ja vaikeasti hahmotuvassa palveluviidakossa. Palveluihin on vaikea päästä, jonot ovat pitkiä. Palveluissa <i>nuoria ohjataan</i> luukulta luukulle <i>eikä välttämättä kohdata missään</i> . Hyviä toimintamalleja on jo olemassa. Palveluiden ongelmakohdat tunnetaan hyvin.	Jokaisessa kunnassa on selkeä nuorten, perheiden ja ammattilaisten tiedossa oleva <i>monialainen ja liikkuva palvelupiste</i> . Piste on rakennettu olemassa olevien hyvien toimintamallien ja työtapojen perustalle. Nuoret saavat nopeammin avun ja tuen, ja pääsevät elämässään eteenpäin. <i>Toiminnalla on valtakunnalliset kriteerit</i> .	Nuorisotakuu-työryhmä kutsuu <i>keskeiset tahot seulomaan kanssaan 3-5 toimintamallia</i> olemassa olevista malleista, joista kunnat tai alueet valitsevat sopivan. Mallit jalkautetaan osana menossa olevia hankkeita, esim. Sosku ² , Sokra ³ , Ohjaamot. Johto mahdollistaa työntekijöille joustavat työajat, koska kaikille nuorille virka-aika ei riitä. Pitkällä aikavälillä palveluita itse käyttäneet <i>nuoret toimivat vertais-tukijoina</i> .	Olemassa olevat <i>resurssit</i> (etsivä nuorisotyö, sosiaalityö/-ohjaus, te-palvelut, terveydenhuolto, opinto-ohjaus, psykologi, Kelan palvelut jne.) <i>organisoidaan uudestaan</i> . Alueilla saatetaan joutua ohjaamaan resursseja toisiin ja <i>hyödyntämään yli kuntarajojen</i> . Luukuttamisen poistaminen ohjaa resurssit tehokkaaseen käyttöön.

Useat tutkimukset ja selvitykset ovat painottaneet tarvetta yhden luukun periaatteella toimiville nuorten matalan kynnyksen palvelupisteille⁴. Hyviä monialaisesti toimivia palvelupisteitä on jo olemassa: Mikkelin Olkkari, Oulun Byströmin nuorten palvelut sekä monialaiset työpajat ja Ohjaamot. Tavoitteena on, että noin 30 Ohjaamo on toiminnassa vuoden 2015 loppuun mennessä, ja ne voivat toimia useamman kunnan alueella. Nuorten työpajatoimintaa järjestetään 267 kunnassa, nuorten tieto- ja neuvontapiste on 118 kunnassa. Ne voivat myös toimia monialaisina palvelupisteinä tai osana niitä. Pienemmissä kunnissa parhaiten saattaisi toimia valmentaja, joka tapaa nuorta kasvotusten ja auttaa koulutukseen, elämänhallintaan, terveyteen, mahdollisiin velka- ja raha-asioihin, asumiseen ja työllistymiseen liittyvissä asioissa. Nykyisiä palveluja ja verkostoja sekä hyviä työtapoja levittämällä päästään jo eteenpäin. Kriteerit nuorten palvelupisteelle voisivat olla:

- Sen periaatteena on *avoimuus ja normaalius*; kuka tahansa nuori voi eri elämänvaiheissa tarvita tilanteen selvittämistä ja tukea mitä moninaisimmassa asioissa. Tila ei saisi olla leimaava vaan sen pitää olla kutsuva ja turvallinen, esimerkiksi osana muuta nuorten kohtaamispaikkaa.

² Sosiaalisen kuntoutuksen valtakunnallinen kehittämishanke (SOSKU)

³ Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke (SOKRA)

⁴ Ks. Nuorten syrjäytyminen 2013, 19; Yhdessä tekeminen tuottaa tuloksia 2014; Aaltonen ym. 2015.

Nuoren ottaa vastaan hymyilevä aikuinen (Vamos-nuorten kuuleminen 2015).”Jokaisella pitää olla mahdollisuus etsiä omaa polkuaan leimautumatta syrjäytyneeksi tai syrjäytymisvaarassa olevaksi⁵.”

- *Palvelupiste on saavutettava ja tavoitettava*, sen työntekijät liikkuvat tarpeen mukaan ja menevät tapaamaan nuorta vaikka kotiin tai huoltoasemalle.

- *Se toimii monialaisesti* ja siellä työskentelevillä on *nuorilähtöinen työote*. Palvelupisteestä tai sen välittömiltä yhteistyötahoilta pitää löytyä ainakin seuraavat ammattilaiset: etsivä nuorisotyöntekijä tai nuorisotyöntekijä, sosiaalityöntekijä tai -ohjaaja, työvoimaneuvoja, nuorisopalveluihin perehtynyt terveydenhuollon ammattilainen, opinto-ohjaaja, erityisopettaja tai psykologi. Yhteistyösuhteet perusasteen ja toisen asteen oppilaitoksiin, työpajoihin, työvoiman palvelukeskuksiin, mielenterveys- ja päihdepalveluihin, asuntotoimeen, Kelaan ja TE-palveluihin pitää olla tiiviit.

- *Työntekijöillä* pitää olla *kattava tieto* eri tilanteissa oleville nuorille tarjolla olevista koulutus-, palvelu- ja tukimuodoista. Työkierto, tiedonjako ja työparitoiminta vahvistavat ammattilaisten osaamista.

- Nuorten palveluissa *käytettävän kielen tulee olla ymmärrettävää* yleiskieltä. Erilaisten palvelujen käyttäminen, etuuksien ja tukien hakeminen sekä niiden ehdot ja vaikutukset kerrotaan nuorelle ymmärrettävällä tavalla.

- *Työntekijöillä on nuoren kohtaamisen, kokonaisvaltaisen tilannearvioinnin, hienovaraisen motivoinnin ja kiinnipitämisen taitoja*. Hyvässä työntekijän ja nuoren kohtaamisessa nuoren käsitys omista voimavaroista ja mahdollisuuksista vahvistuu.

- *Palveluohjauksen avulla* huolehditaan myös siitä, että nuori saa samanaikaisesti tarvitsemansa palvelut eri sektoreilta. Tarvittaessa nuori voidaan saattaa myös muihin palveluihin, esimerkiksi päihdehuoltoon.

- Toiminta suunnitellaan ja sitä kehitetään *yhteistyössä eri hallinnonalojen ja -tasojen kesken* (ministeriöt, aluehallinto, SOTE-alueet, toimialajohtajat, viranomais toimijat ja muut ammattilaiset, nuoret ja perheet).

- *Palvelupisteiden pitää olla pysyvää toimintaa* ja rahoitus tulee taata pitkälle aikajaksolle, jotta työtä voidaan toteuttaa, johtaa ja arvioida pitkäjänteisesti. Tehokas palvelu perustuu tunnettuuteen ja *luottamukseen*, joita ei pystytä rakentamaan lyhyillä projektirahoituksilla. Luottamus toiminnan jatkuvuuteen vaikuttaa nuorten haluun sitoutua palveluun. Myös hyvien työntekijöiden sitoutuminen pitää pystyä takaamaan kestäväällä rahoituksella.

- Nuorten palveluissa voidaan huomattavasti nykyistä enemmän *hyödyntää nuorten vertaistukea ja ryhmätoimintaa* sekä vertaisen antamaa palveluohjausta. Toimiminen osana vertaisyhteisöä on sosiaalisten toimintavalmiuksien ja osallisuuden kokemuksen kannalta olennaisin osa nuoren palvelupolkua.

Palvelupisteeseen kytkettävä sosiaalisen kuntoutuksen väylä

Ohjaamon toimintamalli rakentuu uudenlaisten työmuotojen sekä eri hallinnonalojen peruspalvelujen aikaisempaa tiiviimmästä yhdistelmästä. Tarkoituksena on tuoda saman katon alle nuorten palveluja tarjoavia toimijoita ja edistää siten yhdessä nuorten hyvinvointia. On tärkeää varmistaa, että kehittyvissä Ohjaamoissa tavoitetaan ja osataan tukea myös heikoimmassa asemassa olevia nuoria. Ohjaamo -konseptien suuri suunniteltu vuosittainen asiakasmäärä edellyttää kuitenkin nuorten nopeaa läpivirtausta palvelussa. Kaikkein haastavimmassa tilanteessa olevat nuoret eivät välttämättä ohjaudu Ohjaamon palveluihin tai hyödy niistä. Tämän vuoksi Ohjaamoilla pitää olla hyvät yhteydet toimijoihin, jotka järjestävät työllistymiseen ja koulutukseen valmentavaa toimintaa sekä sosiaalista kuntoutusta, johon vuoden 2015 huhtikuussa voimaan astunut uusi Sosiaalihuoltolaki kuntia velvoittaa. Pääministeri Sipilän hallitusohjelmassa⁶ painotetaan nuorisotakuun kehittämistä yhteisötakuun suuntaan, jossa julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin yhteistyö mahdollistaa nuorten kokonaisvaltaiseen tukemiseen.

⁵ Nuorisotakuu-työryhmän loppuraportti 2015

⁶ Hallitusohjelma 2015, 19

Kokenut ja luotettava, ammatillisesti toimiva järjestö voisi esimerkiksi tuottaa nuorten palvelujen infrastruktuurin, jonne julkiset, yksityiset ja muut järjestötoimijat sijoittavat toimintojaan. Palvelupisteen johtaminen olisi siis ketterän ja rakenteiltaan joustavan ulkopuolisen tahon vastuulla, mikä varmistaa yhteisen ja vaikuttavan työotteen. Kolmas sektori tuottaisi toimintoon vahvan yhteisöllisen elementin ja kansalaistoiminnan osaamisen, julkinen sektori toteuttaisi vastuutaan palvelujen järjestämisessä ja sen resurssit tulisi käytettyä tehokkaammin. Toiminta perustuisi pitkäaikaisiin sopimuksiin toimijoiden välillä, millä taataan pitkäjänteisyys.

2.2 Luottotyöntekijä ja yksi asiakassuunnitelma nuorelle

Nykytila	Tavoite	Askeleet	Tarvittavat resurssit
Nuori voi olla useiden viranomaisten ja ammattilaisten tuen piirissä ja toimenpiteiden kohteena ilman että kokonaisuus on kenenkään tiedossa. <i>Tieto</i> nuoren tilanteesta ja palveluista <i>ei kulje</i> . Erilliset asiakkuudet ja suunnitelmat vähentävät nuoren osallisuutta ja kuluttavat resursseja. Tilanne on eettisesti ja taloudellisesti kestävä.	Nuoren hyväksymä luottotyöntekijä pysyy nuoren rinnalla sitoutuneesti. Hän huolehtii, että suunnitelma on ajantasainen, nuoren kannalta hyödyllinen ja siinä on huomioitu nuoren voimavarat. Palveluissa kysytään nuoren suostumus tiedonvaihtoon, mikä mahdollistaa yhden yhteisen suunnitelman. Yhteistyöllä saadaan aikaan päällekkäisten toimintojen karsimista ja resurssien tehokasta hyödyntämistä. Työntekijöitä kannustetaan ja palkitaan kouluttautumisesta ”oman tonttinsa” rajoilla ja sen ulkopuolella.	<i>Ministeriöt yhdessä huolehtivat selkeän ohjeistuksen siitä</i> , miten ”yksi suunnitelma” saadaan toimimaan nykyisen lainsäädännön puitteissa. Nuorten suostumusta tietojen vaihtoon ja yhteisen suunnitelman vaikutuksia arvioidaan tutkimuksellisesti. Monialainen verkostokokous, jossa nuori on mukana, on yksi sopiva paikka käsitellä nuoren suunnitelmaa ja miettiä luottohenkilöä. Luottotyöntekijä voi löytyä myös Matalan kynnyksen paikassa. Järjestöt ja nuorisotyöntekijät soveltuvat myös nuoren luottotyöntekijöiksi. Hierarkiat eivät päde luottotyöntekijöiden kohdalla. Nuoren luottamuksen saanut työntekijä on nuoren asianajaja.	Yhteinen tietojärjestelmä tiedonkulkua ja työnjakoa selkeyttämään! Viranomais-toimintaan on kehitettävä työn ohjausjärjestelmiä, jotka palkitsevat nuoren kohtaamista ja kokonaisvaltaista tukemista. Lainsäädäntöön ei lisätä uusia sektorikohtaisia asiakassuunnitelmia vaan tähdätään yhteen suunnitelmaan ja sen toteutumisen seurantaan. Työntekijöitä koulutetaan muutoksissa, ja kuullaan palvelujärjestelmän ongelmakohtia.

Pidempiaikaisen ja monialaisen tuen piirissä oleva nuori tarvitsee yhden hyväksymänsä luotto- tai vastuutyöntekijän, kanssakulkijan – nimike voi vaihdella. Tämä voi olla sosiaalihuoltolain mukainen omatyöntekijä tai varhaisemmassa tuen vaiheessa määritelty kanssakulkija, joka pysyy nuoren rinnalla sitoutuneesti ja niin pitkään, kun nuori tukea tarvitsee. Nyt nuori voi olla useiden viranomaisten ja ammattilaisten tuen piirissä ilman, että nuori kokee tulevaisuuden kohdatuksi. Moniongelmaista nuorta saatetaan siirtää jatkuvasti palvelusta pois ja eteenpäin, koska yksilöllinen tukeminen vie aina aikaa ja myönteinen tulos on epävarma. Asiakkuuksista muodostuu päällekkäisiä ja katkonaisia⁷.

⁷ Aaltonen ym. 2015, 128

Nuoren ongelmia ratkotaan usein suunnitelmin ja hänen kanssaan voidaan tehdä useita lakisääteisiä suunnitelmia: esimerkiksi lastensuojelun asiakassuunnitelma⁸ henkilökohtainen oppimis-suunnitelma⁹, sosiaalihuollon asiakassuunnitelma¹⁰, aktivointisuunnitelma¹¹ ja kuntoutussuunnitelma¹². Lisäksi palveluissa on muitakin kuin lakisääteisiä suunnitelmia. Suunnitelmien tavoitteena on taata asiakkaiden oikeudet ja tasavertainen kohtelu sekä edistää asiakkaan omaa motivoitumista. Nuorten mielestä suunnitelmat ovat keskeinen osa palveluprosessia ja tilanteen suunnitelmallista eteenpäin viemistä (Vamos-nuorten kuuleminen 2015). Useat erilliset suunnitelmat voivat kuitenkin vähentää nuoren luottamusta asioiden etenemiseen, varsinkin jos aiempia suunnitelmia ei ole laadittu nuorta kuunnellen eivätkä ne ole häntä hyödyttäneet. On huomioitava myös nuorten erilaiset odotukset viranomaisten väliselle yhteistyölle. Osa nuorista kokee rasitteeksi sen, että kunkin viranomaisen kanssa pitää käydä läpi omaa elämäntarinaa; toisaalta nuorten huolenaiheena on, jos omia tietoja välitetään ammattilaiselta toiselle nuoren tietämättä (Vamos-nuorten kuuleminen 2015). Viranomaisten keskinäistä tietojenvaihtoa estää myös tietosuojan suoranainen ylitulkinta.

Kuntakokeilussa¹³ pyritään asiakkaan suunnitelmien yhdistämisellä parantamaan ”asiakkaan palvelukokonaisuutta hänelle hoitoa ja huoltoa tai muita palveluja järjestettäessä”. Nuorisotakuun kokeilukunnat tehostavat kunnan ja TE-toimiston tiedonvaihtoa ja kokeilevat yhteistä suunnitelmaa NT/ TYPPI-järjestelmän asiakasrekisterillä. Kokeilun tarkoituksen on edistää kunnallisten ja työ- ja elinkeinohallinnon viranomaisten yhteistoimintaa ja tiedonkulkua ja luoda tehokkaat palvelukokonaisuudet nuorisotakuun piiriin kuuluville nuorille¹⁴. Tällä hetkellä kunnan toimijoilla ei ole mahdollista saada yksiloityä tietoa TE-hallinnolta nuoren tilanteesta aktivointitoimenpiteiden jälkeen, mikä vaikeuttaa tehtyjen toimenpiteiden vaikuttavuuden arviointia. Yhteistyöllä olisi mahdollista saada aikaan vaikuttavampaa toimintaa, päällekkäisten toimintojen karsimista ja resurssien parempaa hyödyntämistä. Suunnittelussa pitää aina ottaa ammatillisen tuen lisäksi huomioon nuoren perhe, kaverit ja harrastukset. Hyvinvointi- ja koulutuspalvelut ovat vain yksi, toisinaan pieni osa nuoren elämää ja ajankäyttöä.

Järjestettäessä verkostokokouksia, voidaan keskustella luottotyöntekijän valinnasta sekä nuoren suunnitelmasta. Luottohenkilö voi löytyä esimerkiksi etsivän nuorisotyön, työpajatoiminnan, Ohjauksen, sosiaalityön tai järjestön piiristä sen mukaan kehen nuori on luonut luottamuksellisen suhteen. Viranomaistoimintaan ja palveluihin on kehitettävä sellaisia työn ohjau-, seuranta- ja resursointijärjestelmiä, jotka mahdollistavat ja palkitsevat nuoren henkilökohtaista kohtaamista, pidempiaikaisen ja kokonaisvaltaisen tuen tarjoamista ja luottotyöntekijän tehtävän hoitamista. Kun nuori valitsee luottotyöntekijän, sen pitäisi näkyä lisäresurssina hänelle, ei kaiken muun päälle tulevana vastuuna. Järjestöt ja nuorisotyö voivat toimia viranomaistoimijoita vapaammin ja irrottaa resurssia nuoren rinnalla kulkemiseen. Yhteistyötä näiden liukkaampien toimijoiden kanssa pitää vahvistaa ja levittää heidän kehittämiään nuoren kohtaamisen ja tukemisen keinoja nuorten kanssa työskenteleville.

Nuorelle kerrotaan myös oikeudestaan tutustua häntä koskeviin asiakirjoihin. Nuorelta voisi vain kysyä, saanko käyttää näitä tietoja X:n kanssa keskustellessa. Palvelun asiakaspapereissa voisi olla myös yksinkertainen rastitettava kohta, jossa nuori antaa luvan tietojenvaihtoon yksilöidysti ja selkeästi. Usein nuorilla ei ole mitään sitä vastaan, että tieto menee eteenpäin. Vain oleellinen tieto välitetään palveluissa eteenpäin nuoren luvalla. Lainsäädäntöön ei lisätä uusia sektorikohtaisia asiakassuunnitelmia vaan kuhunkin suunnitelmavelvoitteeseen lisätään: ”suunnitelmalla X täydennetään tarvittaessa asiakkaalla jo olevaa suunnitelmaa”. Nuorta tukevat ammattilaiset, erityisesti luottotyöntekijä, seuraavat nuoren kanssa yleisen suunnitelman toteutumista ja sitä muokataan elämäntilanteiden muuttuessa. Luottotyöntekijä huolehtii siitä, että suunnitelma on ajantasainen.

⁸ Lastensuojelulaki 2007, 30 §

⁹ Perusopetuslaki 1998, 16a §

¹⁰ Sosiaalihuoltolaki 2014, 39 §

¹¹ Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2001, 5 §

¹² Päihdehuoltolaki 1986

¹³ Kuntakokeilulaki 2014, 4-8 §

¹⁴ Kuntakokeilulaki 2014, 24 §, 26 §

2.3 Nivelvaiheansoista tuen jatkuvuuteen

Nykytila	Tavoite	Askeleet	Tarvittavat resurssit
Kohdennettua ja erityistä tukea saavalla nuorella on tavallista enemmän <i>siirtymiä palveluista toiseen</i> , koska tukipalvelut ja koulutusmahdollisuudet rakentuvat ikä- ja kohderyhmäjohtetuille. Tukihenkilöiden ja -palvelujen vaihtuvuus tuovat nuoren elämään lisää epävakaisuutta. Sektoitunut budjettijärjestelmä palkitsee siitä, että ”kallis” nuori saadaan siirrettyä muualle.	Luottotyöntekijän ohella ikä- ja <i>kohderyhmä-määrittelyjen joustaminen</i> takaa tuen ja luottamussuhteen jatkumisen. Nuori ei koe olevansa heittopussina ja siirrettävänä menoeränä. <i>Kun raha seuraa asiakasta yli sektoreiden</i> ja muiden rajojen, ei heitteillejätö kannata.	STM vastaa joustavan tuen rahoituspoolista tai palvelusetelin kehittämisestä, jotka mahdollistavat, että eri tukimuodoissa (esim. lastensuojelun tai nuorisopsykiatrian piirissä) voidaan jatkaa työskentelyä nuorilähtöisesti, vaikka määritellyt rajat on jo ylitetty. Tätä rahoitusmuotoa voidaan toteuttaa esimerkiksi perhe- tai nuorisokeskuksissa. Kokeillaan kunnan sisäistä palveluseteliä muutamassa kunnassa tai kuntayhtymässä.	Rahoituspooliin tarvitaan erillinen rahoitus. Rahoitus kohdistuu yhteiskunnan heikoimmassa asemassa oleviin nuoriin ja on siten kokeiluvaiheessa perusteltavissa. Pitkässä juoksussa se, että nuoren hyvä tukisuhde ei katkea, säästää resursseja.

Nuorten elämään kuuluu erilaisia siirtymiä: päivähoidosta peruskouluun, alakoulusta yläkouluun, yläkouluista toiselle asteelle ja niin edelleen. Nämä nivelvaiheet on nähty usein riskitilanteina, jossa elämän suunta voi muuttua: nuori ei löydä paikkaa uudessa ryhmässä, jää yksin tai kaveripiiri vaihtuu tyystin, opiskelumotivaatio katoaa. Koulutuksen, työharjoittelun tai armeijan keskeyttäminen esimerkiksi terveydellisistä syistä on nuorelle usein pettymys ja katkos, joka voi synkentää tulevaisuuden näkymiä. Selvityksessä keskityimme ikärajan mukaisesti siirtymään toiselle asteelle sekä koulutuksen läpäisyyn. Oppimisvaikeuksiin, arjenhallinnan pulmiin ja poissaoloihin pitää löytää ratkaisuja jo peruskoulussa. Peruskoulun jälkeisessä koulutuksessa opettajien taidoilla ja pedagogiikalla on suuri merkitys opinnoissa viihtymiseen tai niiden keskeyttämiseen. Oikeaan aikaan tarjotut sosiaali- ja terveystalvet, riittävät mielenterveyspalvelut¹⁵ sekä joustot opintojen suorittamisessa tukevat opinnoissa pysymistä¹⁶.

Toisen asteen opettajat ja opiskelijahuolto ovat vastuussa nuorten ohjauksesta. Erityistä huomiota on kiinnitettävä opintojen aloittamisvaiheeseen. Peruskoulun ja oppilaitosten ohjauksesta vastaavan henkilökunnan on tehtävä nykyistä tiiviimpää yhteistyötä etsivän nuorisotyön ja matalan kynnyksen toimijoiden kanssa, jotta nivelvaiheen ohjauksen riskipaikat tunnistetaan ja ohitetaan onnistuneesti. Opiskelut keskeyttäneiden nuorten kanssa on etsittävä uusia vaihtoehtoja: uutta opiskelupaikkaa, TE-toimiston palveluja tai työpajapaikkaa, mikäli koulutus ei syystä tai toisesta ole mahdollista. Yksi nivelvaihe syntyy, kun nuori muuttaa paikkakuntaa joko opintojen takia tai muuten. Yhteys peruskoulun jatko-ohjaukseen, toisen asteen oppilaitoksen tukeen tai etsivään nuorisotyöhön voi katketa kokonaan ja mahdollinen perheen tai lähipiirin tuki heikkenee etäisyyden kasvaessa. Nuoren kanssa ohjaussuhteessa olevien ammattilaisten on huolehdittava, että nuori pääsee tuen piiriin uudellakin paikkakunnalla.

Politiikkasuosituksissa haluamme huomioida erityistä ja kohdennettua tukea saavat nuoret, joilla nivelvaiheita ja siirtymiä on tavallista enemmän, koska tukipalvelut rakentuvat ikä- tai kohderyhmäjohtetuille. Esimerkiksi nuorisopsykiatrian ikärajat vaihtelevat sairaanhoitopiireittäin, huostassa olevat nuoret siirtyvät jälkihuoltoon 18 vuotta täytettyään, työvoimapaalvelujen linjat jakautuvat tuen tarpeen mukaisesti osaamisen kehittämisspalveluihin sekä tuetun työllistämisen palveluihin.

¹⁵ Ks. Aaltonen ym. 2015

¹⁶ Vehviläinen 2014

Myös koulutusmahdollisuuksia rajataan iän perusteella. Ikäraajat mahdollistavat myös ammattilaisten vastuun pakoilun, esimerkiksi lapsi tai nuori voidaan siirtää pelkällä läheteellä eteenpäin. Koulutus- ja palvelujärjestelmiin liittyvät organisaatiolähtöiset rajaukset ja tukihenkilöiden vaihtuvuus tuovat vaikeassa elämäntilanteessa olevan nuoren elämään tarpeetonta epävakaisuutta. Luottamusta voi olla vaikea rakentaa uusien työntekijöiden kanssa uusissa tukimuodoissa ja fyysisissä paikoissa.

Tuen jatkuvuuden takaamiseksi tarvitaan luottotyöntekijän lisäksi ikä- ja kohderyhmä-määrittelyjen joustamista. Raha voisi seurata nuorta sen sijaan, että turhia palvelukatkoksia synnytetään ikä- ja kohderyhmärajausten vuoksi. Vaihtoehtoisesti voidaan kokeilla nuorille sektoritonta budjettia, esimerkiksi joustavan tuen rahoituspoolia, joka mahdollistaa sen, että eri tukimuodoissa tarkastellaan asiakaslähtöisesti, hyötyykö nuori jos saa jatkaa samassa tukipalvelussa tai -ryhmässä, vaikka määritellyt ikäraajat on jo ylitetty tai hän kuuluisi määritelmän mukaan toiseen kohdejoukkoon.

2.4 Tulevaisuustuki toimeentulotuen sijaan

Nykytila	Tavoite	Askeleet	Tarvittavat resurssit
Liian usein sosiaalityössä henkilökohtaiset tapaamiset nuoren kanssa lakkaavat kolmen kuukauden jälkeen siitä kun toimeentulotuen maksatus on aloitettu. Pelkkä toimeentulotuen maksaminen ilman muuta tukea ylläpitää tilannetta, vaikka sosiaalityön tavoitteena on muutos parempaan.	Nuoret saavat yhteis-kuntaosallistumiseen tähtävää ohjausta ja taloudellista tukea, joka mahdollistaa oman tulevaisuuden ja työelämäkokemuksen kannalta mielekkään toiminnan. Alueella on tulevaisuustukeen liittyvät opiskelu-, kuntoutus- ja työpajapaikat. Nuorten yhteiskuntaan kiinnittyminen helpottuu.	SOTE-alueiden / kuntien sosiaalityöstä vastaavat systematisoivat alle 30-vuotiaille toimeentulotuen myöntämiseen kuuluvan elämäntilanteen arvioinnin ja ohjauksen. Sosiaalityö jalkautuu Kela-siirron myötä pois toimistoista ja etsii nuoren kanssa soveltuvan kuntouttavan ryhmän tai yhteisön. Tulevaisuustuen vaikutuksia nuorten elämäntilanteisiin ja työn tuloksellisuuteen arvioidaan.	Elämäntilanteen arviointi onnistuu kohtuullisin resurssein kun se tehdään osana sosiaalityön perustyötä. Päihdepalveluiden yms. sosiaalityöhön läheisesti liittyvien palveluiden tarve saattaa aluksi kasvaa kun asiakkaiden tilanne tulee nopeammin esille. Palveluiden riittävyys käydään läpi SOTE-alueilla tai lautakunnissa.

Sosiaalitoimi aktivoi toimeentulotukea saavia nuoria esimerkiksi säännöllisillä tapaamisilla, jossa kartoitetaan nuoren kokonaistilannetta ja ohjataan tulevaisuuden suunnittelussa. Nuoren tulee toimittaa tarpeelliset liitteet sosiaalityöntekijän nähtäväksi ja sitoutua etsimään opiskelupaikkaa tai töitä. Toimeentulotuen perusosan alentaminen (20 % tai 40 %) on mahdollista enintään kaksi kuukautta kerrallaan, mikäli nuori ”laiminlyö vastuunsa omasta elatuksestaan” ja kieltäytyy aktiivitoimenpiteistä. Tämän lisäksi vuodesta 2011 lähtien täysi-ikäiselle alle 25-vuotiaalle myönnettävää toimeentulotuen perusosaa on voitu alentaa, jos hän on keskeyttänyt koulutuksen tai kieltäytynyt koulutuksesta niin, ettei hän tällä perusteella ole oikeutettu työttömyysetuuteen. Perusosaa alentaessa asiakkaalle tulisi aina tehdä suunnitelma siitä, miten hän pystyisi parhaiten selviytymään itsenäisesti jatkossa.

Nuorten toimeentulotukeen pitää kytkeä nykyistä vahvemmin ohjausta ja tukea sosiaalityöltä, jotta nuori voi osallistua oman tulevaisuuden ja työelämäkokemusten kannalta hyödylliseen ja itseä kiinnostavaan toimintaan. 18–29-vuotiaiden nuorten toimeentulotukeen ehdotamme yhteiskuntaosallistumiseen kannustavaa kokeilua: tulevaisuustukea, jossa on enemmän tukitoimia ja vähemmän vaatimuksia kuin työmarkkinatuen ehdoissa. Alle 30-vuotiaille nuorille ei tulisi lainkaan myöntää pelkkää taloudellista tukea, vaan tuen saamiseen on nykyistä systemaattisemmin kytkettävä nuoren elämäntilanteen arviointi sekä tulevaisuuden mahdollisuuksia avaava ohjaus.

Jokaisesta nuoresta toimeentulotuen hakijasta pitää jatkossakin mennä tietä kunnan sosiaalityöhön, josta otetaan yhteys nuoreen arvion tekemiseksi. Arvio tehdään Sosiaalihuoltolain asiakassuunnitelman periaatteita noudattaen. Arvion systematisointiin ja vaikuttavuustiedon keräämiseen voidaan soveltaa esimerkiksi THL:n kehittämää AVAIN-mittaria. Sen avulla on mahdollista tuoda esille keskeisimmät tavoitteet sekä olosuhdetekijät, joihin lähdetään hakemaan ratkaisuja, ja vahvistaa nuoren omia voimavaroja ja kiinnostuksen kohteita. Koska kolmasosalla toimeentulotukea hakevilla nuorilla on terveydellisiä ongelmia, terveystarkastukseen pääsy on taattava. Jos kyseessä on selkeästi työ- tai koulutuspaikan puute, suunnitelmassa keskitytään sopivan koulutuksen, työn, kuntoutuspolun tai aktiivitoimen löytämiseen. Sosiaalityöntekijä seuraa nuoren tilannetta yhdessä TE-toimiston kanssa ja tarkistaa suunnitelman etenemisen kuukauden/kolmen kuukauden kuluttua, vaikka toimeentulotuen tarve olisikin päättynyt.

Vantaan Menolippu-hankkeessa¹⁷ on kehitetty ideaa nuorten tulevaisuudesta, jolla hankkeen kokemusten mukaan olisi nuoren motivaatiolle suuri merkitys, vaikka tuen taso olisikin sama kuin toimeentulotuessa. "Tulevaisuustuki perustuu nuorten osallisuuteen, vastuullisuuteen ja kannustukseen sekä monialaiseen tukeen ja ohjaukseen". Tulevaisuustuen suuruus voisi olla työmarkkinatuen luokkaa. Sen maksatuksesta vastaisi Kela ja valvonnasta/ohjauksesta monialaiset työryhmät ja se voisi olla osa nuorisotakuuta. Määrärahat irrotettaisiin esimerkiksi nykyisistä työllisyys- tai nuorisotakuurahoista. Vastuuministeriönä voisi toimia OKM. Tuki olisi pitkäjänteinen, eikä tukimuotojen välille syntyisi sukkulointia ja katkoksia. Tuki soveltuisi esimerkiksi nuorten työpajoille, jotka eivät täytä "aidon työpaikan" kriteeriä, monialaisissa prosesseissa oleville nuorille, valmistavassa tai muussa koulutuksessa oleville varttuneemmille nuorille tai työelämän ulkopuolisille nuorille."

Tulevaisuustukeen kytketään esimerkiksi 10 h / viikko osallistumista nuoren tulevaisuuden kannalta hyödylliseen ja henkilökohtaisesti kiinnostavaan toimintaan: esimerkiksi työ- tai opiskelukokeiluun tai säännölliseen ryhmätoimintaan, jossa on kuntoutuksellinen ja tulevaisuuden opintoihin ja työelämään tähtäävä ote. Sellaisia voivat olla esimerkiksi osapäiväinen työpaja tai ammatilliseen perustutkintoon valmentava VALMA-koulutus, VAMOS-toiminta tai klubitalot. Ehdotamme, että tulevaisuustukea kokeillaan kolmessa kunnassa, jossa on valmiuksia ja halua tähän. Kokeilun tuloksia ja vaikutuksia nuorten elämään ja koulutus- ja työelämäsiirtymiin ja viranomaistoimintaan seurataan tutkimuksellisesti sekä taloudellisia vaikutuksia arvioiden.

¹⁷ Eteenpäin opintiellä. Menolippu – tarpeen synnyttämä hanke 2014

2.5 Nuorten tukijärjestelmää johdettava kokonaisuutena

Nykytila	Tavoite	Askeleet	Tarvittavat resurssit
Pirstaleisessa palvelujärjestelmässä kaikki tukihakot toimivat omalla tontillaan lainsäädäntönsä ja ohjeistustensa mukaisesti. <i>Kokonaiskuva nuoren elämäntilanteesta ja palveluverkostosta jää hämäräksi.</i> Riskinä on päällekkäinen ja tehoton tuki tai asiakkaan putoaminen eri tukimuotojen väliin. Tämä hidastaa avun saamista ja lisää kustannuksia.	<i>Lasten ja nuorten hyvinvoinnista vastaavat ja sitä tukevat toimijat ovat tietoisia toistaan ja työskentelevät tavoitteellisesti yhdessä.</i> Koulutuksesta, palveluista ja yhteiskunnasta putoamisen paikat tilkitään julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin toimijoiden koordinoitulla yhteistyöllä.	Nuorten ohjaus- ja palveluverkosto tai Ohjaamot kokoavat tiedon kaikista alueellisista nuorten hyvinvointia tukevista ja korjaavista toiminnoista ja toimijoista sähköiselle alustalle. Sivistys- ja sosiaali- ja terveysjohto tekee yhdessä tarvittavia operationaalisia muutoksia toimijoiden välisten yhteistyön esteiden poistamiseksi. He vastaavat, että tukitoimia tarjoavat työskentelevät suunnitelmallisesti yhdessä. Työntekijäta-solla tehdään tarvittavia muutoksia toimenkuviin, yhteistoimintamalleihin ja rakenteisiin. Syntyneet hyvät käytännöt hyödynnetään maakunnallisilla SOTE-alueilla.	Hyödynnetään hankera-hoitusta, jolla saadaan resursseja uudenlaisen johtamisjärjestelmän suunnitteluun, mallien pilotointiin, koulutuksiin sekä vaikuttavuuden arviointiin. Uuden mallin rakentamisen ja kokeilun jälkeen johto huolehtii <i>mallin ankkuroitumisesta pysyviin rakenteisiin.</i>

Pääministeri Sipilän hallituksen ohjelmassa¹⁸ hyvinvoinnille ja terveydelle asetetut tavoitteet kuvataan seuraavasti: ”Terveyden edistäminen ja varhainen tuki ovat vahvistuneet poikkihallinnollisesti päätöksenteossa, palveluissa ja työelämässä lainsäädäntömuutoksilla sekä paremmalla toimeenpanolla.” Niukkojen tai riittämättömien resurssien kanssa toimittaessa tämä tarkoittaa nykyistä vahvempaa yhteistyötä kolmannen sektorin eli seurakunnan, järjestöjen ja erilaisten vapaaehtoistyön toimijoiden kanssa¹⁹. Kun yhteistyötä rakennetaan asiakaslähtöisesti ja ylisektorisesti sekä johdetaan suunnitelmallisesti kaikkien toimijoiden mahdollisuudet tiedostaen, voidaan asiakkaille tarjota varhaista tukea ja siirtää tuen painopistettä korjaavasta ennaltaehkäisevään. Asiakkaiden tarpeisiin vastaamisesta tulee suunnitelmallisempaa, kun toimijat tiedostavat oman roolinsa ja osaamisensa rakentuvan osaksi suurempaa kokonaisuutta. Tämän tavoitteen saavuttamisessa ensiarvoisen tärkeässä asemassa ovat lakisääteisistä tehtävistä vastaava sosiaali-, terveys- ja sivistysjohto. Heillä on valta muokata nykyisiä toimintamalleja ja ohjata uudenlaisen inklusiivisen ja välittävän kokonaisuuden rakentumista.

Nuoren tuen tarpeet on mahdollista havaita varhaisessa vaiheessa siellä missä lapset ja nuoret arkeaan elävät: kotona, päivähoidossa, peruskoulussa ja harrastuksissa. Tuen tarpeen tunnistaminen ei aina ole helppoa, ei myöskään tilanteeseen oikealla tavalla puuttuminen. Tästä syystä peruspalveluiden vuorovaikutusta lähipiirin toimijoiden kanssa pitää vahvistaa nykyisestään.

Nuorisolain mukainen nuorten ohjaus- ja palveluverkosto²⁰ pitää saada toimivaksi ja kattavaksi siten, että sen kautta voidaan sovittaa nuorten palveluja saumattomiksi.²¹ Pirstaleisesta, sektori- ja organisaatiokeskeisestä järjestelmästä tulee suunnitelmallisesti rakentaa asiakaslähtöinen tuen kokonaisuus. Sosiaali-, terveysjohdolla ja sivistysjohdolla on vastuu paikallisen toimijaverkoston yhteistyön rakentamisesta. Yhteistyö TE-hallinnon ja Kelan kanssa on myös varmistettava. Ensimmäinen

¹⁸ Hallitusohjelma 2015, 17

¹⁹ vrt. Hallitusohjelma 2015, 18

²⁰ Nuorisolaki 2006, 7a §

²¹ Ks. Nuorten ohjaus- ja palveluverkostot kunnissa 2014 sekä nuorisotakuu

askel on tehdä kattava toimija- ja palvelukartoitus, jolla saadaan kaikki alueen toimijat ja toiminnot näkyväksi. Työntekijöiden lisäksi tieto tuodaan kaikkien saataville ja hyödynnettäväksi digitaalisessa muodossa. Kunnan strategisessa johtamisessa ja suunnittelussa pitää systemaattisesti kartoittaa palvelujen kokonaisuutta ja kehittämistarpeita, palveluista ja koulutuksesta putoamisen paikkoja, toimijoiden tiedonvaihdon sujuvuutta ja mahdollisia esteitä. Monialaista nuorten parissa tehtävää työtä tulee johtaa kokonaisuutena, ei sektoreittain. Kehittämisen suunnan tulee olla selkeä ja kunnan poliittisen johdon hyväksymä. Suunnitelmallisen yhdessä tekemisen tuloksena jokainen toimija tiedostaa roolinsa suhteessa häntä lähestyneeseen nuoreen, ryhtyy itse työhön, ohjaa tai saattaa tämän tuen tarpeiden kannalta oikeaan osoitteeseen. Yhteinen tietojärjestelmä mahdollistaa asiakasprosessin eri vaiheiden ja vastuiden seuraamisen reaaliaikaisesti.

Sektorijohto ottaa yhdessä vastuun saumattoman tuen ja palveluiden rakentamisesta. Yhteistoimintaa vahvistetaan työntekijöiden välisillä kohtaamisilla ja tiedonvaihdoilla, kuten yhteisillä koulutuksilla ja tietojärjestelmällä. Sektorijohto varmistaa jaettujen toimintamallien syntyminen ja ankkuroitumisen pysyviksi käytännöiksi. Paikalliset, ylisektoriset hyvät käytännöt sulautuvat osaksi maakunnallista SOTE-palvelujärjestelmää. Laajamittaista yhteistyötä tulee tukea myös ministeriötasolla, esimerkiksi lainsäädännön esteitä selvittäen ja purkaen sekä uudelleenarvioimalla salassapito-velvollisuuksien vaikutuksia.

2.6 Suositusten toimeenpanon haasteet

Raportissa paikannetuista nuorten tukemisen keinoista on puhuttu monessa yhteydessä ja pitkään. Tässä alaluvussa pohdimme millaiset tekijät estävät muutosta, vaikka tietoa ja yksituumaisuutta on.

Yhteiskunnassa vallitsevat ihanteet ja *yhteiskuntapoliittinen ilmapiiri* voivat estää avun hakemista ja saamista. Risto Heiskala²² on kuvannut suomalaista yhteiskuntaa individualistisuutta, kilpailukykyä ja tuloksellisuutta korostavana. Jos yhteiskunnassa painotetaan yksilön riippumattomuutta ja omaa vastuuta elämän epävarmuuksista, nuorten on vaikea luottaa saavansa tukea. Esimerkiksi nuori voi kokea toimeentulotuen tai psykiatrisen avun tarpeen niin leimaavana ja häpeällisenä asiana, että se viivästyttää avun hakemista. Yhteiskuntapoliittiset painotukset vaikuttavat palveluihin monella tavalla: esimerkiksi *palvelujen tavoitteiden* ja lainsäädännön kautta. Kun ammattilainen ohjaa nuorta arjen hallinnassa, elämäntavoissa sekä koulutukseen ja työelämään kiinnittymisessä, hän tasapainoilee yhteiskunnan ihanteiden, tarpeiden ja velvoitteiden sekä toisaalta nuoren omien valintojen, aikataulujen ja itsemääräämisoikeuden välillä²³. Palveluihin liittyvä kiirehtiminen, pakot ja sanktiot voivat osaltaan estää luottamuksellisen tukisuhteen syntyä sekä aikaa vieviä kypsymisen prosesseja.

Lainsäädäntö voi hyvistä tarkoituspäristään huolimatta vaikeuttaa nuorten tukemista. Vaateet sosiaali- ja työttömyysturvan vastikkeellisuudesta ovat vahvistuneet hyvinvointivaltion murroksessa ja lainsäädäntöön on 1990-luvun puolivälin jälkeen tehty muutoksia, joilla on kiristetty erityisesti työmarkkinatuen ja toimeentulotuen ehtoja²⁴. Ehtojen kiristämisen tavoitteena on vähentää julkisia menoja ja vahvistaa työnteon kannattavuutta. Suomessa aktivointitarpeen rinnalla ja ohitsekin on korostettu kannustavuutta sekä tarvetta purkaa erilaisia kannustinloukkuja.²⁵ Aktivoitavana oleva nuori joutuu toisinaan osallistumaan aikataulullisesti hyvinkin tiukkaan päiväohjelmaan. Osalle nuorista aktivointitoimet asettavat liian suuria vaateita heidän voimavaroihinsa ja saamaansa tukeen nähden. Esimerkiksi työmarkkinatuen ja toimeentulotuen edellyttämä koulutukseen tai työhön hakeminen ja mahdolliset sanktiot voivat ajaa nuoria pois tuen piiristä.²⁶ Varsin vähän on kiinnitetty huomiota siihen, miten varmistetaan se, ettei tukemaan tarkoitettu palvelujärjestelmä ja sen tarjoama ammatillinen tuki aja itsensä nuoria ulkopuolelle. Viranomaisten toimintatapoihin pettyneitä nuoria on vaikea saada uudelleen

²² Heiskala 2006

²³ Määttä & Aaltonen, tulossa

²⁴ Keskitalo & Karjalainen 2013; Saarinen – Salmenniemi – Keränen 2014

²⁵ Julkunen 2013

²⁶ Ks. esim. Malmberg-Heimonen & Vuori, 2005; Juvonen 2014

tuen piiriin. Toisaalta yleinen ongelma on sekin, että mikään ammattilaistaho ei tavoita nuorta ja nuori jää yhteiskunnallisen tuen ulkopuolelle.

Lainsäädännön tuottamat ennakoimattomat seuraukset näkyvät myös palveluissa, joissa yhtä asiakasta saattaa koskea useampi laki tai asiakkaan tilanteessa voitaisiin soveltaa useampaa eri lakia. Työntekijöiden oletetaan tuntevan lainsäädäntö tarkasti, jotta hän osaa soveltaa asiakkaan elämäntilanteeseen parhaiten soveltuvaa lakia muuttuvissa tilanteissa. Sosiaalialan työntekijöiltä voidaan edellyttää pahimmillaan 15 eri lain tuntemusta ja sovellusmahdollisuuksia. Toisaalta lakien tuntemukseen vaikuttaa myös se, miten tarkkaan niitä seurataan. Mahdolliset seuraamukset (esim. uhkasakko toimeentulotuen myöntämisaajoissa) vaikuttavat siihen, minkä lakien kanssa noudatetaan erityistä tarkkuutta.²⁷ Hallitusohjelma²⁸ korostaa turhan sääntelyn ja byrokratian purkamista ja sitä toteutetaan myös Kuntakokeiluissa.

Ministeriöiden ja hallinnonalojen *erilaiset ohjeistukset ja toimintatavat* voivat luoda osaltaan tuen aukkoja nuorten elämään. Esimerkiksi OKM:n ja TEM:in ohjaamien palvelujen välillä on epäkohta: opiskelijan pitää erota oppilaitoksesta, jotta voi osallistua työvoimatoimiston koulutuksiin. Jos opiskelija sen sijaan tarvitsee harkinta-aikaa ja keskeyttää opinnot määräajaksi, hän on monien tuettujen palveluiden ulkopuolella ja vaarassa tipahtaa kaiken tuen ulkopuolelle.

Osa hankaluuksista liittyy palvelujen rahoitusmuotoihin: aina uudelleen *kilpailutetut projekti-rahoitukset* katkovat hyvin käynnistyneitä nuorten tukimuotoja, yhteistyösuhteita ja uudet toimijat ”keksivät pyörää uudelleen”. Esimerkiksi voidaan nostaa kotouttamiskoulutuksen kilpailutus. Taajaan toistuvien kilpailutusten seurauksena koulutuksen tarjoajat ja laatu vaihtelevat vuosittain. Vaarana on, että maahanmuuttajanuoret poukkoilevat koulutuksesta toiselle ilman eteenpäin vieviä polkuja (ks. luku 4 tässä raportissa). Projektirahoituksen pulmista on puhuttu jo pitkään. Se aiheuttaa myös *asiakkaiden valikointia*: kun jatkorahoituksen saamiseksi halutaan osoittaa hyviä tuloksia, keskitytään tukemaan helpommin autettavia nuoria. *Rahoitusmuotojen ongelmat* eivät liity vain hanketyöhön. Nivelvaiheet ovat eri ammattilaisten temmellyskenttää, joilla varmistetaan itselle töitä: järjestetään paljon palavereita, mutta tietoja ei saa vaihtaa etukäteen, jolloin palavereissa ihmetellään, mistä on kysymys (kommentti työryhmässä). Sektorikohtaisen budjetoinnin ongelmat on nostettu esille tämän selvityksen lisäksi monissa raporteissa²⁹. *Työn johtamisen ja seurannan tulostavoitteet* saattavat estää myös nuoren saattamista hänelle sopiviin tuen muotoihin, koska asiakkaille on saatava myytyä tätä nimenomaista palvelua ja nuoren saattaminen toisen sektorin palvelujen piiriin estäisi tulosten osoittamisen. Nykyiset viranomaistyön tulostavoitteet ja tehostamisvaateet ehkäisevät heikoimmassa asemassa olevien nuorten kohtaamista. Asiakasmäärien mittaaminen ei kerro työn vaikuttavuudesta. Monesta yhtäaikaisestä ongelmasta kärsivät nuoret tarvitsevat aikaa tilanteen selvittämiseksi. Asiakaslähtöisesti toiminut työntekijä saattaa tulostavoitteiden näkökulmasta vaikuttaa tehottomalta.

Työntekijöiden *kiire* rajaa myös nuorten tukemista. Nuorisotakuuta koskevat tutkimukset ovat osoittaneet, että nuorten tietämättömyys tukimuodoista ja työntekijöiden ajanpuute vaikeuttavat avun saamista. Nuoret toivovat myös, että heidän taipumuksensa ja kiinnostuksensa kohteensa otettaisiin palveluissa huomioon nykyistä paremmin.³⁰

²⁷ Saikkonen ym. 2015

²⁸ Hallitusohjelma 2015, 12

²⁹ Esim. Nuorten syrjäytyminen 2013

³⁰ Ervamaa 2014

OSIO II

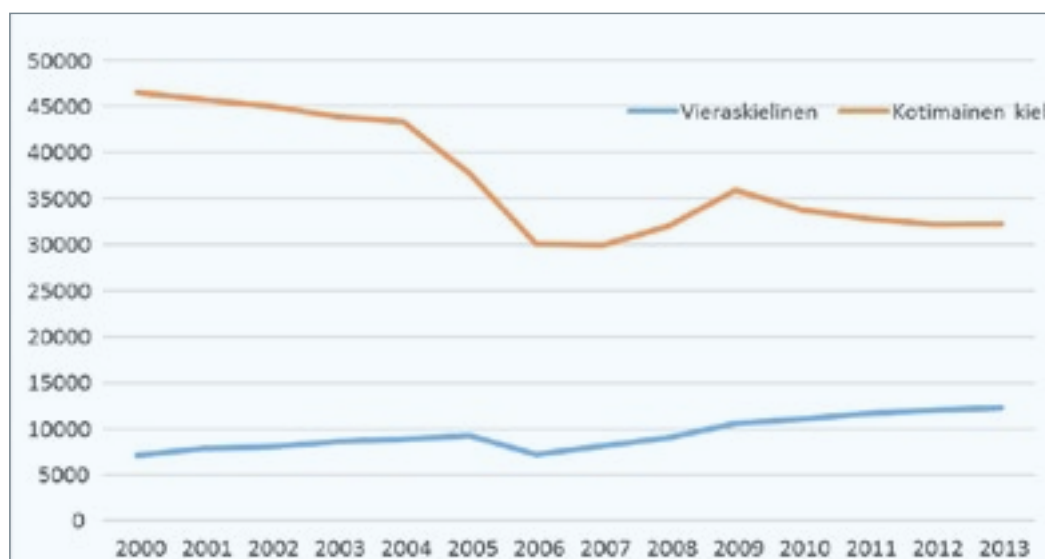
3 Toisen asteen koulutuksesta ja työelämästä syrjään jääneet 2000–2013

Pekka Myrskylä

Luvussa tarkastellaan koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevia nuoria Tilastokeskuksen vuosien 2000–2013 aineistoilla. Syrjään jääneiksi luokitellaan tässä ne 16–29 –vuotiaat, jotka ovat suorittaneet vain perusasteen tutkinnon, ja jotka eivät ole tutkintoon tähtäävissä opinnoissa tai työsuhteessa. Tilastoista on poistettu naiset, joilla on alle 3-vuotias lapsi perheessä, kaikki asevelvollisuuttaan tai siviilipalvelustaan suorittavat, sekä työkyvyttömyyseläkkeellä olevat. Tilastokeskuksen työssäkäyntitilastoihin kerätään vuoden viimeisen viikon tiedot henkilön pääasiallisesta toiminnasta. Taustatietoina analyysissä käytetään sukupuolta, ikää, nykyistä asuinmaakuntaa, äidinkieltä (kotimainen tai vieras kieli) sekä perheasemaa. Tilaston henkilöperusjoukon muodostaa maassa vuoden viimeisenä päivänä vakinaisesti asuva väestö³¹.

Kuviossa 1. esitetään syrjään jääneiden määrän kehitys äidinkielen mukaan vuosina 2000–2013. Kuvio osoittaa, että erityisesti kotimaista kieltä puhuvien syrjään jääminen on vähentynyt vuodesta 2000 vuoteen 2013 lähes kolmanneksella. Vieraskielisten syrjään jääneiden suhteellinen osuus on myös vähentynyt, vaikka vieraskielisten nuorten absoluuttinen määrä on kolminkertaistunut 2000-luvulla. Taantuma (2008–2009) lisäsi nuorten syrjään jäämistä, mutta tilanne parani vuosina 2010 ja 2011.

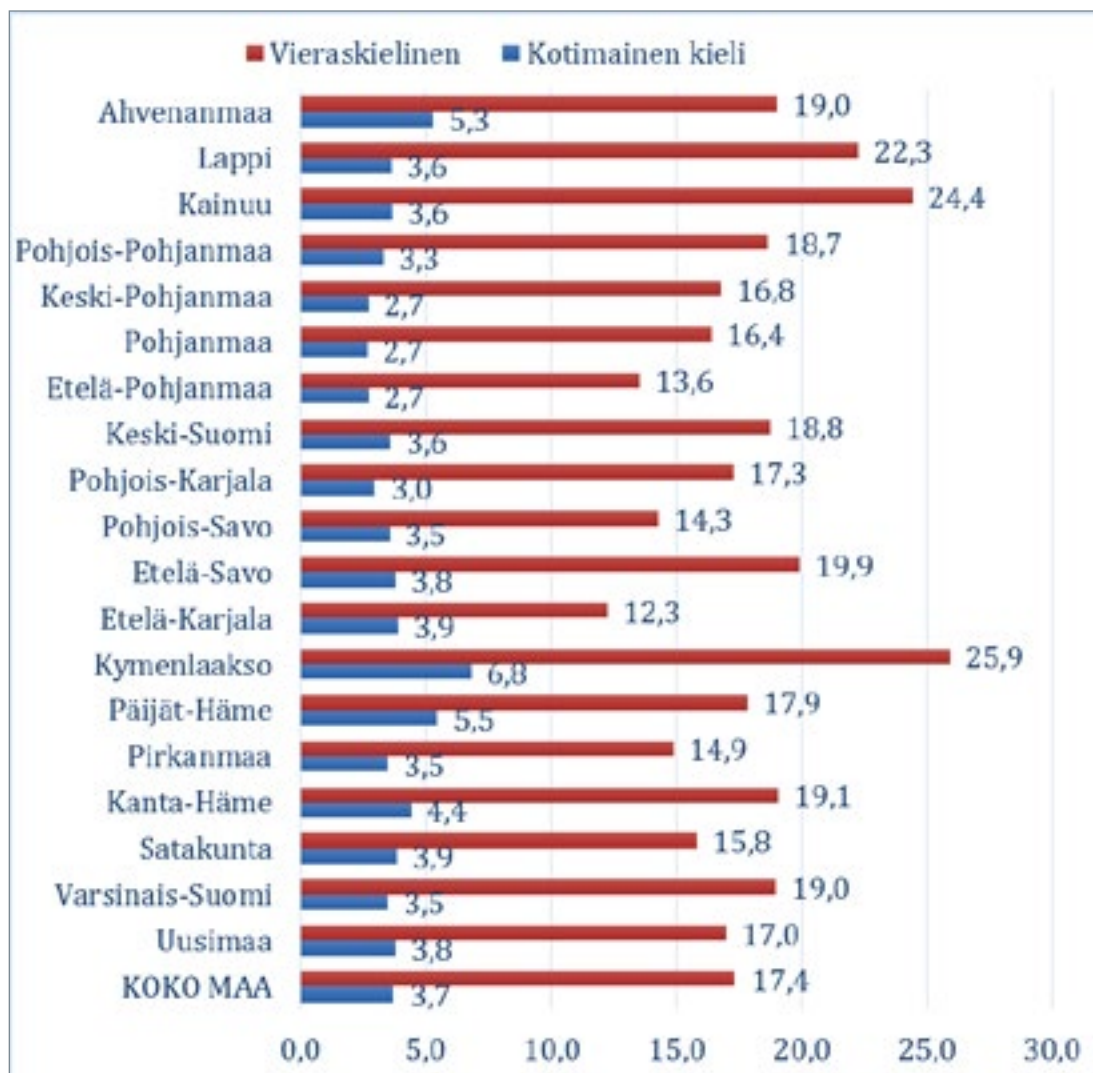
Kuvio 1. Syrjään jääneiden määrän kehitys äidinkielen mukaan vuosina 2000–2013

³¹ Tilastokeskus. Tilaston kuvaus: Työssäkäynti

Kuvio 2. esittää syrjään jääneiden prosenttiosuuden maakunnittain. Kymenlaaksossa tilanne on sekä kotimaista kieltä puhuvien että vieraskielisten nuorten kohdalla heikoin, siellä yli neljännes vieraskielisistä ja noin 7 prosenttia kotimaista kieltä puhuvista nuorista on koulutuksen ja työn ulkopuolella ilman perusasteen jälkeistä tutkintoa. Vieraskielisten tilanne on heikko myös Kainuussa, Lapissa ja Etelä-Savossa. Kotimaista kieltä puhuvilla tilanne on heikko Kymenlaakson lisäksi myös Päijät-Hämeessä ja Kanta-Hämeessä. Ahvenanmaan tilannetta selittää se, että osa nuorista menee ruotsalaisiin oppilaitoksiin eikä tieto tästä tule automaattisesti Tilastokeskukseen.

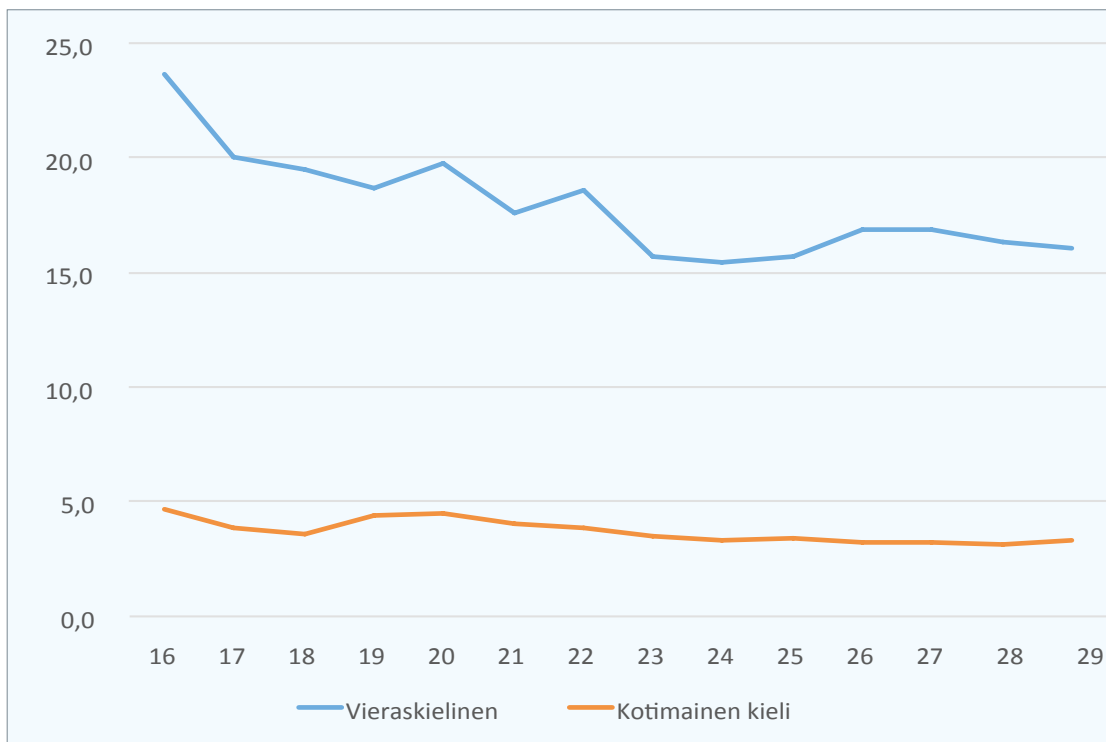
Kuvio 2. Syrjään jäämisen riski (16–29-v.) maakunnittain 2013 äidinkielen mukaan

Kuviossa 3. tarkastellaan syrjään jäämisen riskiä iän ja kielen mukaan. Peruskoulun jälkeisessä nivelvaiheessa 16-vuotiaiden riski jäädä tutkintoon tähtäävien opintojen ja työelämän ulkopuolelle on suurin. Koulutustakuun ja jälkiohjauksen myötä tilanne on parantunut vuoden 2013 jälkeen³², mutta edelleen nivelvaiheeseen pitää kiinnittää huomiota. Vieraskielisten tilannetta selittää osin se, että esimerkiksi maahanmuuttajien valmistavaan koulutukseen osallistuminen ei näy tilastossa, koska se ei ole tutkintoon tähtäävää koulutusta. Syrjään jäämisen riski pienenee yleisesti iän myötä, myös parisuhteen solmiminen ja lasten saaminen vähentää tilastoitua syrjään jäämistä.

³² Nuorisotakuu-työryhmän loppuraportti 2015, 17

Kuvio 3. Syrjään jäämisen riski iän ja äidinkielen mukaan 2013

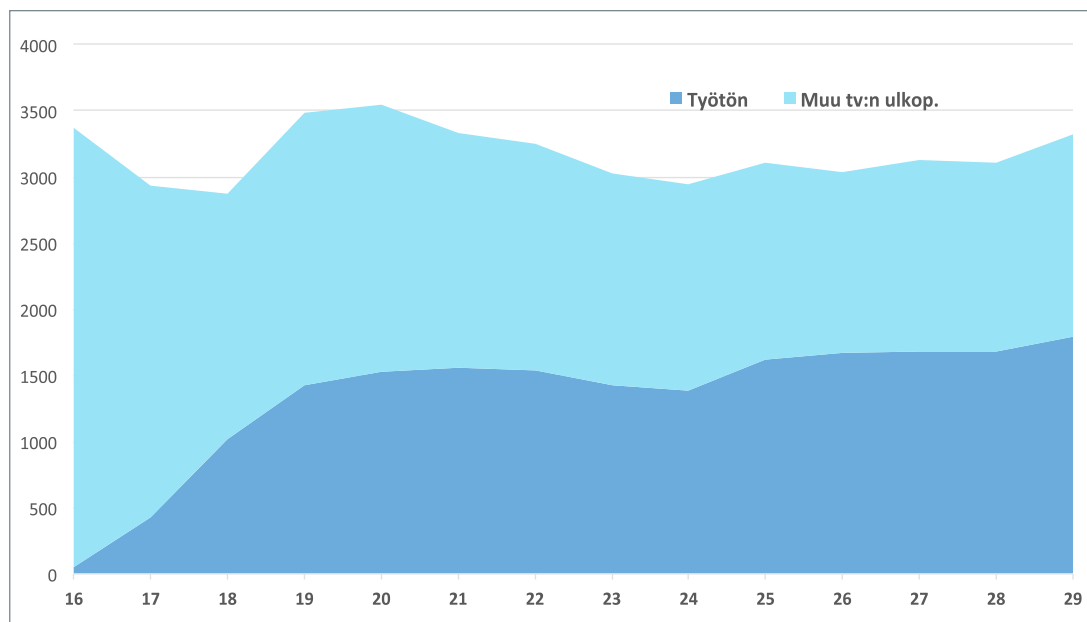
Taulukko 1. erottelee työttömät ja muut työvoiman ulkopuoliset äidinkielen mukaan. Työttöminä työnhakijoina olevat nuoret ovat työvoiman ulkopuolisia nuoria paremmassa asemassa, koska he saavat työmarkkinatukea tai aiempien työsuhteiden perusteella työttömyyspäivärahaa ja ovat ennen kaikkea työvoimapalvelujen ja -koulutusten piirissä. Työvoiman ulkopuolisten eli sellaisten, jotka eivät ole työnhakijoina, 16–29 –vuotiaiden nuorten määrä on kuitenkin melko suuri, 25673 eli 58 prosenttia kaikista syrjään jääneistä. Syrjään jääneistä työttömiä työnhakijoita on 18790 eli 42 prosenttia ja kotimaisten kielten puhujista 46 prosenttia on työvoimapalvelujen piirissä. Vieraskieliset saavat harvemmin työvoimapalveluja kuin kotimaiset.

Taulukko 1. Syrjään jääneet äidinkielen mukaan

Vieraskielinen	Lkm	%
Työtön	3906	31,9
Työvoiman ulkopuolinen	8320	68,1
Syrjässä yhteensä	12226	100,0
Kotimainen kieli		
Työtön	14884	46,2
Työvoiman ulkopuolinen	17353	53,8
Syrjässä yhteensä	32237	100,0
Yhteensä		
Työtön	18790	42,3
Työvoiman ulkopuolinen	25673	57,7
Syrjässä yhteensä	44463	100,0

Kuvio 4. erottelee työttömät ja työvoiman ulkopuoliset ikäryhmittäin vuonna 2013. Työttömien osuus syrjään jääneistä ei pienene 24. ikävuoden jälkeen, jolloin noin puolet syrjään jääneistä on myös työttömiä työnhakijoita.

Kuvio 4. Työttömät työnhakijat ja työvoiman ulkopuoliset ikäryhmittäin vuonna 2013

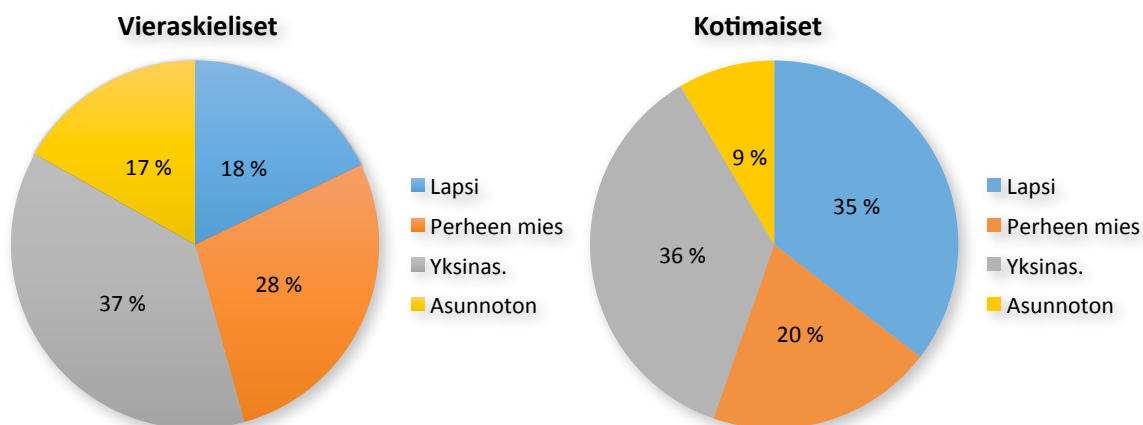
Taulukko 2. sekä kuvio 5. esittävät syrjään jääneiden vieraskielisten sekä kotimaista kieltä puhuvien perheaseman sekä asumistilanteen vuonna 2013. He voivat olla perheessä asuvia lapsia, perheen miehiä tai naisia (yhdistetty kuviossa kategoriaan perheen mies), yksinasuvia tai asunnottomia. Vieraskielisistä sekä kotimaisia kieliä puhuvista yli kolmannes asuu yksin, asunnottomia on vieraskielisistä 17 prosenttia, kotimaisista 9 prosenttia. Yksinasuvat ja asunnottomat nuoret saattavat olla hyvin vähäisen sosiaalisen tuen varassa, kuten maahan yksin muuttaneet sekä sijoitettuna olleet nuoret³³.

Taulukko 2. Syrjään jääneet perheaseman ja äidinkielen mukaan

	Yhteensä		Vieraskielinen		Kotimainen kieli	
	Syrjässä lkm	Prosentti	Syrjässä lkm	Prosentti	Syrjässä lkm	Prosentti
Yhteensä	44463	100	12226	100	32237	100
Lapsi	13610	30,6	2184	17,9	11426	35,4
Perheen mies tai nainen	9820	22,1	3401	27,8	6419	19,9
Yksinasuva	16241	36,5	4586	37,5	11655	36,1
Asunnoton	4792	10,8	2055	16,8	2737	8,5

³³ Heino & Johnson 2010

Kuvio 5. Syrjään jääneet perheeseen, asumistilanteen ja äidinkielen mukaan

Asunnottomia syrjään jääneitä on yhteensä 4800. Heidän joukossaan on niitä, joiden huostaanotto on täysi-ikäisyyden vuoksi päättynyt, vankiloista vapautuneita, kodin hajoamisen vuoksi asunnottomiksi joutuneita ja niitäkin, joiden asuminen vanhempien kanssa ei enää luonnistu. Muuten kuin pakolaisina tai turvapaikan hakijoina maahan muuttaneiden on vaikeata saada asuntoja, varsinkaan varattomina. Asunnottomien ainoa osoite väestörekisterissä on kotikunnan nimi. Osoitteettomien on vaikeaa avata pankkitiliä tai puhelinliittymää, ja heidän tavoittamisensa virallisen tuen piiriin on todella vaikeaa. Opintoihin ja työhön hakeutuminen ei yleensä ole mahdollista ilman asuntoa. Useilta puuttuu myös kaikenlainen läheisten ihmisten antama tuki. Tähän asuntopoliittiseen ongelmaan on etsittävä ratkaisuja entistä jämerämmin. Sekä vieraskielisistä että kotimaisista syrjään jääneistä reilu kolmannes on yksinasuvia. Paremmasta asumistilanteesta huolimatta hekin joutunevat tekemään ratkaisujaan vain oman harkintansa perusteella, paljolti vailla läheistukea. Yhdenkin vanhemman läsnäolo puolittaa syrjään jäämisen riskin.

- Vuoden 2013 työssäkäyntitilaston mukaan Suomessa oli noin 45 000 16–29-vuotiasta nuorta, jotka olivat työn ja koulutuksen ulkopuolella ilman perusasteen jälkeistä tutkintoa.
- Kotimaista kieltä puhuvien syrjään jääminen on vähentynyt vuodesta 2000 vuoteen 2013 lähes kolmanneksella. Vieraskielisten syrjään jääneiden suhteellinen osuus on myös vähentynyt, vaikka vieraskielisten nuorten absoluuttinen määrä on kolminkertaistunut 2000-luvulla.
- Vieraskielisistä sekä kotimaisia kieliä puhuvista yli kolmannes asuu yksin, asunnottomia on vieraskielisistä 17 prosenttia, kotimaisista 9 prosenttia. Yksinasuvat ja asunnottomat nuoret saattavat olla hyvin vähäisen sosiaalisen tuen varassa, kuten maahan yksin muuttaneet sekä sijoitettuna olleet nuoret.

4 Maahanmuuttajataustaisten nuorten onnistuneiden koulutussiirtymien tukeminen

Antti Kivijärvi & Marja Peltola & Anne-Mari Souto³⁴

Tässä kirjoituksessa tarkastelemme suomalaista koulutusjärjestelmää, erityisesti toisen asteen opintoja, maahanmuuttajataustaisten nuorten siirtymien näkökulmasta. Luvun 3. tilastoanalyysit osoittivat, että maahanmuuttajataustaisilla (vieraskielisillä) nuorilla on erityisiä haasteita koulutuspollullaan. Maahanmuuttajataustaisuus viittaa nuoriin, jotka ovat joko itse syntyneet tai vähintään toinen heidän vanhemmistaan on syntynyt Suomen ulkopuolella. Katgoria pitää toisin sanoen sisällyttää erittäin heterogeenisen joukon hiljattain maahan muuttaneista nuorista Suomessa syntyneisiin kahden kulttuurin perheiden jälkeläisiin. Lisäksi nuorten sosiaaliset, kulttuuriset, etniset ja kielelliset taustat ovat hyvin moninaiset. Maahanmuuttajanuorista puhuessamme viittaamme sellaisiin itse maahan muuttaneisiin nuoriin, joiden molemmat vanhemmat ovat syntyneet Suomen ulkopuolella. Siirtymillä tarkoitamme yhtäältä yksilöiden liikettä eri oppilaitosten tai koulutusasteiden välillä sekä toisaalta liikettä koulutusjärjestelmästä työmarkkinoille.

Kirjoitus on nuoriso- ja koulutustutkimukseen erikoistuneiden sosiologien laatima. Tämä tarkoittaa näkökulmaa, jossa keskitytään nuorten ryhmäsuhteisiin ja koulutusjärjestelmään rakenteena, ei niinkään opetuksen pedagogisiin ja didaktisiin kysymyksiin tai kielen oppimiseen erityisenä kysymyksenä.

4.1 Perusopetus

Perusopetuksessa on luotu jo 1990-luvulta alkaen monenlaisia rakenteita maahanmuuttajalasten ja -nuorten oppimisen tukemiseksi. Esimerkkejä näistä rakenteista ovat valmistavat luokat ja suomi toisena kielenä -opetus. Lisäksi joissakin kaupungeissa resursseja kohdennetaan sellaisten alueiden kouluihin, joiden oppilaat ovat sosioekonomisesti heikossa asemassa. Tämän voi katsoa tukevan myös monien maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten koulunkäyntiä, sillä huomattava osa maahanmuuttajataustaisista nuorista tulee matalatuloisista perheistä. Lisäksi heidän vanhempiensa mahdollisuudet tukea lapsiaan suomalaisessa koulutusjärjestelmässä voivat olla muuta väestöä vähäisemmät.

Perusopetukseen luodut rakenteet ovat osoittautuneet hyväksi mutta osin riittämättömiksi. Kouluarvosanoilla mitattuna maahanmuuttajataustaiset nuoret menestyvät verraten hyvin koko väestöön nähden, kun maahanmuuttoajan, sukupuolen ja sosioekonomisen taustan kaltaiset tekijät vakioidaan³⁵.

³⁴ YTT Antti Kivijärvi ja VTT Marja Peltola ovat Nuorisotutkimusverkoston tutkijoita, YTT Anne-Mari Souto Pohjois-Karjalan koulutuskuntayhtymän opiskelijahuollon koordinaattori.

³⁵ esim. Kilpi 2010

Toisaalta matemaattista ja luonnontieteellistä osaamista sekä lukutaitoa mittaavissa Pisa-aineistoissa maahanmuuttajataustaisten nuorten ja muun väestön erot säilyivät sitkeämmin edellä mainitut tekijät huomioitunakin³⁶. Johtopäätöksenä voi esittää, että standardoitu valmistava opetus ja peruskoulu eivät vastaa riittävällä tavalla kaikkien maahanmuuttajanuorten tarpeisiin. Osalla riittävät oppimisen valmiudet jäävät karttumatta. Näin toiselle asteelle hakeutuu joukko perusopinnot hyväksytysti suorittaneita maahanmuuttajanuoria vailla vaadittavaa osaamista. Tämä voi johtaa keskeytyksiin toisella asteella.

Maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten kouluoppimista voi tukea myös panostamalla nykyistä enemmän monikulttuurisuuden huomiointiin integroidussa opetuksessa. Didaktisten tukikeinojen (mm. selkokielellistämisen, ajallisen joustavuuden tai muun yksilöllisen tuen) ohella on tärkeää huomioida myös se, että oppisisällöt on usein laadittu varsin kansallisista näkökulmista. Niiden monipuolistaminen sekä kriittinen ja globaalimpi tarkastelu voi tehdä asiasisältöjä ymmärrettävimmiksi maahanmuuttajataustaisille oppilaille. Tämän kaltaiset käytännöt hyödyttävät samalla kaikkia oppilaita, ei vain maahanmuuttajataustaisia. Lisäksi yhteistyötä perheiden ja huoltajien kanssa tulisi tiivistää. Pelkkä verkkopohjainen tiedonvälitys ja vuosittaiset vanhempainillat eivät välttämättä riitä niille vanhemmille, joille suomalainen koulutusjärjestelmä on vieras. Maahanmuuttajataustaisille erikseen järjestetyt säännölliset vanhempainillat tai tapaamiset normaalien vanhempainiltojen rinnalla tai tulkkipalvelujen hyödyntäminen on todettu monesti yhteistyötä vahvistaviksi toimintatavoiksi.

4.2 Toinen aste

Toisen asteen opinnoissa peruskoulusta tuttuja tukirakenteita on niukasti, eikä maahanmuuttajatausta ole erityisopetuksen peruste. Mahdollisesti leimaavien luokittelujen välttäminen on hyvä asia. Samanaikaisesti on kuitenkin syntynyt tilanne, jossa toiselta asteelta puuttuu maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden erityistarpeet tunnistava tuki normaaliopetuksen rinnalla. Joissakin yksittäisissä oppilaitoksissa tämän kaltaisia erityistukimuotoja on kehitetty, mutta alueellisesti tilanne on hyvin vaihteleva ja samalla eriarvoinen. Mikäli oppimisvalmiuksissa on puutteita, siirtymä perusopetuksesta toiselle asteelle voi muodostua monelle opiskelijalle vaikeaksi. Ammattiopinnoissa tätä korostaa ammattisanaston vaikeus, eikä hyvä suomenkielen puhetaito takaa menestystä kirjallista ilmaisua vaativissa opinnoissa. Lisäksi suomi toisena kielenä -opetus on monesti hyvin rajallista ja heikosti toteutettua toisella asteella. Lukiossa sitä ei tarjota lainkaan ja ammattioppilaitoksissakin niukasti. Samalla on muistettava, että kyse ei ole vain suomi toisena kielenä -tuntien määrästä ja laadusta vaan muustakin kielellisestä tukemisesta. Esimerkiksi selkokielistämällä oppimateriaalia päästäisiin jo aimo harppaus eteenpäin. Maahanmuuttajataustaisten tukirakenteiden puute toisella asteella tuottaa väistämättä eriarvoisuutta ja lisää maahanmuuttajanuorten koulupudokkuutta.

³⁶ Harju-Luukkainen ym. 2014

4.3 Opinto-ohjaus ja opetus

Koulutusjärjestelmän rakenteiden ohella maahanmuuttajataustaisten nuorten koulutussiirtymiin vaikuttavat muutkin tekijät, kuten opinto-ohjaus ja opetus. Akateemisten opintojen sijaan maahanmuuttajataustaisia nuoria ohjataan herkästi ammattiopintoihin ja ”etnistyville” ammattialoille (esim. lähihoitaja, merkonomi tai restonomi)³⁷. Näitä ohjauksen käytäntöjä ja oppilaiden valintoja tulisi osata kyseenalaistaa. Opinto-ohjauksen kehys on ylipäätään varsin suomalaiskansallinen tunnistaen kehnosti maahanmuuttajataustaisten nuorten urasuunnitelmien ylikansallisia ulottuvuuksia ja esimerkiksi niihin liittyviä lähisuhteita.

Laajemmin kyse on kaikesta opetuksesta. Joillakin maahanmuuttajataustaisilla nuorilla on huonoja kokemuksia ulkopuolelle jäämisestä ja jopa opettajien rasistisesta tai syrjivästä suhtautumisesta heihin tai heidän perheisiinsä. Ammatillisessa koulutuksessa opintojen etenemisen esteeksi voi muodostua myös työnantajien haluttomuus ottaa vastaan ”erilaisia” työssäoppijoita. Kyse ei ole ainoastaan tulevaisuuden urista, vaan laajemmin yksilön hyvinvoinnin edellytyksistä ja osallisuuden kokemuksista suhteessa koulutusjärjestelmään. Tämä kritiikki kiinnittää katseen opettajankoulutukseen, jossa edelleen käsitellään varsin niukasti etnisyyteen, muuttoliikkeeseen tai ylipäätään vähemmistöihin liittyviä kysymyksiä.

4.4 Nuorten vertaissuhteet koulussa ja opetuksessa

Vertaissuhteet ovat valtaosalle nuorista merkittävä, ellei merkittävin asia elämässä. Erityisesti koulut ja luokkahuoneet ovat ryhmätoiminnan tiloja – koulussa on siten nuorten näkökulmasta kyse muustakin kuin opettaja-oppilas -suhteista ja koulumenestyksestä. Kaverisuhteiden on havaittu vaikuttavan esimerkiksi peruskoulun jälkeisiin jatko-opintovalintoihin: mennään samaan oppilaitokseen tai samalle alalle kavereiden kanssa. Maahanmuuttajataustaisten oppilaiden kohdalla kyse voi olla myös oppilaitosten etnistyneistä maineista ja arvioiduista syrjäntäriskeistä – jopa siinä määrin, että oppilaan omat ammatilliset intressit voivat jäädä toissijaiseksi koulutusvalintaperusteluiksi näiden asenneilma-piiriin liittyvien tekijöiden rinnalla.

Monien tutkimusten mukaan etnisyyteen perustuvat raja-aidat maahanmuuttajataustaisten ja ns. kantaväestöä edustavien nuorten välillä ovat usein melko pysyviä, eikä ystävyys-suhteiden syntyminen näiden rajojen yli käy välttämättä helposti. Paikoin kyse saattaa olla kärjistyneistäkin ryhmäsuhteista ja rasistisesta ulossulkemisesta.³⁸ Erityisesti maahanmuuttajanuorten niukat kontaktit kantaväestön nuoriin hidastavat kielen oppimista ja vauhdittavat pahimmillaan suomalaisen yhteiskunnan etnisyyteen perustuvaa eriytymistä.

Nuorten vertaissuhteiden huomioinnin (tässä tapauksessa etnisyyden näkökulmasta) tulisi läpäistä koko koulutusjärjestelmä. Nykyisellään näitä kysymyksiä huomioidaan lähinnä vapaa-ajan kontekstissa (mm. nuorisotyö ja harrastusryhmät) ja koulujen epävirallisessa toiminnassa (mm. välitunnit, juhlat ja oppilaskunnat). Oppilaitoksilla olisi kuitenkin erinomainen mahdollisuus madaltaa etnisyyteen perustuvia ryhmärajoja ja ehkäistä rasismia rakentamalla virallisen koulun puitteissa oppimistilanteita, jossa eritaustaiset oppilaat kohtaavat toisensa mahdollisimman tasavertaisesti, esimerkiksi valmistavien luokkien oppilaiden ja muiden oppilaiden yhteiset oppitunnit, joissa edelliset eivät ole ainoastaan opettavien rooleissa. Keskeistä on myös rasismien tunnistaminen ja siihen puuttuminen, sekä ylipäätään siitä keskusteleminen. Ilmiö on todellinen myös nuorten maailmassa, eikä se poistu vaikenemalla.

³⁷ Niemi & Kurki 2013

³⁸ esim. Souto 2011

4.5 Kotouttamiskoulutusten, perusopintojen ja toisen asteen nivelvaiheen ”villi” kenttä

Varsinaisen koulutusjärjestelmän (peruskoulu, toinen ja korkea-aste) ulkopuoliseen oppilaitos- ja työvoimakoulutusmaailman ongelmiin on syytä kiinnittää enemmän huomiota. Varsinkin pääkaupunkiseudulla ja oletettavasti myös muissa suurimmissa kaupungeissa oppivelvollisuusiän ylittäneet maahanmuuttajanuoret joutuvat sirpaleiselle koulutuskentälle. Erityisesti kotouttamis- ja kielikoulutusta järjestää suuri joukko keskenään kilpailevia koulutuksen tarjoajia. Taajaan toistuvien kilpailutusten seurauksena koulutuksen tarjoajat ja laatu vaihtelevat vuosittain. Vaarana on ollut, että nuoret poukkoilevat koulutuksesta toiselle ilman eteenpäin vieviä polkuja.

Erityisesti ne oppivelvollisuusiän jälkeen Suomeen muuttaneet nuoret, joilla ei ole hyväksi luettavaa peruskoulun päättötodistusta, jäävät koulutusjärjestelmän ulkopuolelle ainakin joksikin aikaa. Näiden nuorten käytännössä ainoa mahdollisuus on hakeutua suorittamaan perusopintoja erilaisiin kansalaisopistoihin tai aikuislukioihin. Monen peruskouluopintoja suorittavan täysi-ikäisen maahanmuuttajan ongelமாகsi muodostuu, että heitä ei tunnisteta opiskelijoiksi. He eivät siten ole oikeutettuja opintososiaalisiin etuuksiin.

Osa peruskoulututkinnon omaavista maahanmuuttajanuorista päätyy toiselle asteelle valmistaviin koulutuksiin. Näihin liittyvää räikeintä eriarvoisuutta saatiin korjattua hieman viime vuonna, kun lukioon valmistava koulutus tuli mahdolliseksi. Aiemmin tarjolla oli ainoastaan ammattiopintoihin valmistavaa koulutusta. Toisaalta nivelvaiheiden koulutusten heikkous on se, että jatkolut normaaliopetukseen ovat puutteelliset. Todellisena jatkovaihtoehtona on pikemminkin työvoimapoliittinen koulutus, jossa koulutusvaihtoehdot ovat rajatut ohjaten maahanmuuttajanuoria kyseenalaistamattomasti muun muassa lähihoitajaksi.

Varsinaisen koulutusjärjestelmän ulkopuolisten koulutusten järjestäjien koulutusresursseja olisi tärkeä lisätä, jos halutaan edistää maahanmuuttajanuorten yhdenvertaisuutta suhteessa muihin nuoriin. Monien maahanmuuttajanuorten yksilöllisen ohjauksen ja opetuksen tarpeeseen kyetään vastaamaan vain harvoin näissä koulutuksissa. Toisekseen erityisesti kotouttamiskoulutusten tai kielellisiä valmiuksia lisäävien koulutusten jatkuvan myllerryksen tilalle olisi saatava pysyvyyttä. Mikäli kilpailutukset ovat välttämättömiä, tulisi ensisijaisena kriteerinä olla opetuksen järjestäjän asiantuntemus ja opetuksen laatu kustannusten sijaan. Kolmanneksi täysi-ikäisten ja peruskouluopintoja suorittavien maahanmuuttajanuorten tulisi olla oikeutettuja opintososiaalisiin etuuksiin. Lopuksi toteamme, että varsinkin suurimmissa kaupungeissa tässä kuvattua koulutusjärjestelmän ulkopuolista villiä kenttää on olennaista tarkastella kokonaisuutena maahanmuuttajanuorten koulutussiirtymien näkökulmasta. On tärkeää kysyä, millä tavoin eri koulutuskokonaisuudet kytkeytyvät yhtäältä toisiinsa ja toisaalta muuhun koulutusjärjestelmään.

5 Yksittäisistä toimenpiteistä hyvin johdetuksi kokonaisuudeksi

Anne Määttä

Useista yhtäaikaista ongelmista kärsivät nuoret haastavat koko palvelujärjestelmää. Yli kymmenen vuotta sitten todetut ongelmat vaikuttavat edelleen sitkeiltä: ongelmia aiheuttavat koordinoinnin puutteet, kehittymätön yhteistyökulttuuri sekä työn- ja vastuunjakoon liittyvien velvoitteiden ja sopimusten puuttuminen³⁹. Säädöspohja moniammatilliselle yhteistyölle on hajanainen, toimintakäytännöt vaihtelevat paikkakunnittain ja yksittäisten työntekijöiden tasolla. Yhteistyöhön ei välttämättä synny pysyviä käytäntöjä. Moniammatilliset tukitoimet ja nivelvaiheansojen tukkiminen eivät riitä, mikäli palvelukokonaisuuden hahmottaminen jää puutteelliseksi. Tässä luvussa esitämme konkreettisia ehdotuksia, joiden avulla politiikkasuosituksissa (luku 2) esitetyt nuoren tukemisen keinot rakennetaan toimivaksi kokonaisuudeksi.

5.1 Mikan tarina

Aloitamme Mikan tarinalla, joka kokoaa yhteen monen työn ja koulutuksen ulkopuolelle jääneen nuoren kokemuksia. Mikan tarina on koostettu useammasta alkuperäisestä kertomuksesta⁴⁰.

Mikalla oli yläkoulun aikana useita jaksoja sairaalakoulussa mielenterveysongelmien vuoksi. Peruskoulun hän sai suorittettua terapiajaksojen ja sopivan lääkityksen avulla. Peruskoulun jälkeen Mika pyrki ammattiopistoon, mutta ei päässyt sisään. Opiskelupaikan puuttuessa hän ilmoittautui työvoimatoimistoon, josta hänet ohjattiin erilaisiin työelämään ja koulutukseen valmentaviin koulutuksiin. Mika haaveili työstä ja itsenäisestä elämästä.

20-vuotiaana hän sai opiskelupaikan toisen asteen oppilaitoksesta ja muutti omaan asuntoon. Opintojen kanssa ilmeni vaikeuksia; valittu ala ei tuntunut oikealta ja toiset opiskelijat kiussivat häntä. Tilanne pahensi Mikan ahdistus- ja masennusoireita. Kouluun lähtemisen kynnyks nousi, pois-saolot kasvoivat ja lopulta Mika keskeytti opintonsa. Saadakseen asumis- ja elinkustannukset katettua hän ilmoittautui takaisin työttömäksi. Työmarkkinatukea ei myönnetty, koska Mikalla ei ollut lääkärintodistusta mielenterveys-ongelmista.

Vuokria jäi maksamatta ja Mika lainasi vanhemmiltaan rahaa. Hän haki myös toimeentulotukea, mutta työmarkkinatuen karenssi ja vanhempien antama raha alensivat tuen määrää. Myönnetty summa ei riittänyt asumiseen ja muihin kuluihin. Taloudellisten ongelmien seurauksena Mika muutti takaisin kotiin. Vanhemmat yrittivät selvittää Mikan mahdollisuuksia päästä kuntoutukseen tai terapiaan, joka tukisi paluuta opintojen pariin. Kuntoutukseen ei päässyt, koska lääkärin lausunto mielenterveydellisistä ongelmista puuttui edelleen. Monen epäonnistuneen yrityksen jälkeen Mika

³⁹ Suikkanen, Martti & Linnakangas 2004

⁴⁰ Määttä & Keskitalo 2014

sai aikaiseksi hakeutua terveyskeskuslääkärin vastaanotolle. Hänelle määrättiin masennuslääkkeitä, mutta tapaamisen perustella häntä ei lähetetty tilanteen tarkempaan arviointiin.

Lääkityksestä huolimatta ahdistusoireet eivät helpottaneet ja Mika alkoi käyttäytyä itsetuhoisesti. Hän sulkeutui yhä enemmän kotiin, kieltäytyi osallistumasta aktivointitoimenpiteisiin eikä hakeutunut uuteen koulutuspaikkaan. Mika jäi vanhempien tuen varaan.

5.2 Pirstaleinen ja hierarkkinen palvelujärjestelmä

Nykyinen palvelujärjestelmä on pirstoutunut erillisiksi tukitoimiksi. Yhteistyötä tehdään, mutta se vaihtelee paikkakunta- ja työntekijäkohtaisesti. Hallinnonalat ylittävä yhteistyö ei toteudu rakenteiden tasolla. Nuori voi olla keskeyttänyt opintonsa, hänellä saattaa olla päihde- tai mielenterveysongelmia ja velkaantumisen johtuvia toimeentulo-ongelmia. Kuhunkin ongelmaan vastataan eri sektoreiden toimesta. Tämä kuluttaa resursseja ja osin hukkaa niitä. Vaikeassa tilanteessa oleva nuori ei usein tiedä kenen puoleen kääntyä. ”Väärään paikkaan” hakeutunut nuori saattaa tulla torjutuksi ja poiskäännytetyksi. Tämän seurauksena uusi avun hakemisen yritys saattaa viivästyä tai nuori vetäytyy kokonaan asioidensa hoitamisesta.

Vaikeassa elämäntilanteessa oleva nuori ei välttämättä kykene hakeutumaan tarvitsemiinsa palveluihin. Kynnys ensimmäiseen yhteydenottoon on korkea ja jatkossa avun saanti vain vaikeutuu, jos nuori lähetetään aina eteenpäin luukulta luukulle. On asiakkaiden etu, että eri viranomaiset kokoavat voimansa ja hakevat yhdessä asiakkaiden ja toistensa kanssa ratkaisuja vaikeisiin tilanteisiin. Nuoret luukulla -tutkimuksessa⁴¹ haastatellut nuoret vahvistivat tämän näkemyksen. Vaikka viranomaisten yhteistyötä on korostettu, valtion ja kuntien toiminta jakautuu käytännössä eriytyneisiin hallinnonaloihin tai siiloihin, joiden omalakisuus hankaloittaa kokonaisuuden hahmottamista ja hoitamista.

Nuoren kohtaama palvelujärjestelmä koostuu toimijoista, joiden osaaminen ja työotteet vaihtelevat ja joiden välisissä suhteissa on hierarkkisuuksia. Näitä toimijoiden välisiä suhteita Määttä ja Keskitalo (2014) ovat kuvanneet sisä- ja ulkoringeillä. *Ulkoringillä* ovat ne palvelujärjestelmän *toimijat*, jotka päättävät suoraan tai epäsuorasti useista perusturvaetuksista ja peruspalveluista. He ovat peruspalveluissa toimivia työntekijöitä, joihin asiakas voi itse olla yhteydessä tarvitessaan palvelua tai etuutta. He ovat portinvartijoita, sillä heillä on valta ohjata asiakas eteenpäin tai torjua hänen avuntarpeensa. Ulkoringillä tehdyt huomiot, toimenpiteet, päätökset tai niiden puute vaikuttavat moniin etuuksiin tai palveluihin. Tällaisessa välittävässä roolissa toimivat esimerkiksi koulun, nuorisotyön ja terveyskeskuksen toimijat, TE-toimiston ja Kelan asiakaspalvelijat sekä sosiaalitoimen etuuskäsittelijät. Ulkoringin toimijoiden tarkkaavaisuudesta ja nuoren kohtaamisen mahdollisuuksista riippuen nuoren tilanteen tunnistaminen ja siihen puuttuminen tapahtuu nopeasti tai hitaasti. Nämä toimijat ovat avainasemassa avun tarjoamisen ajoituksen suhteen.

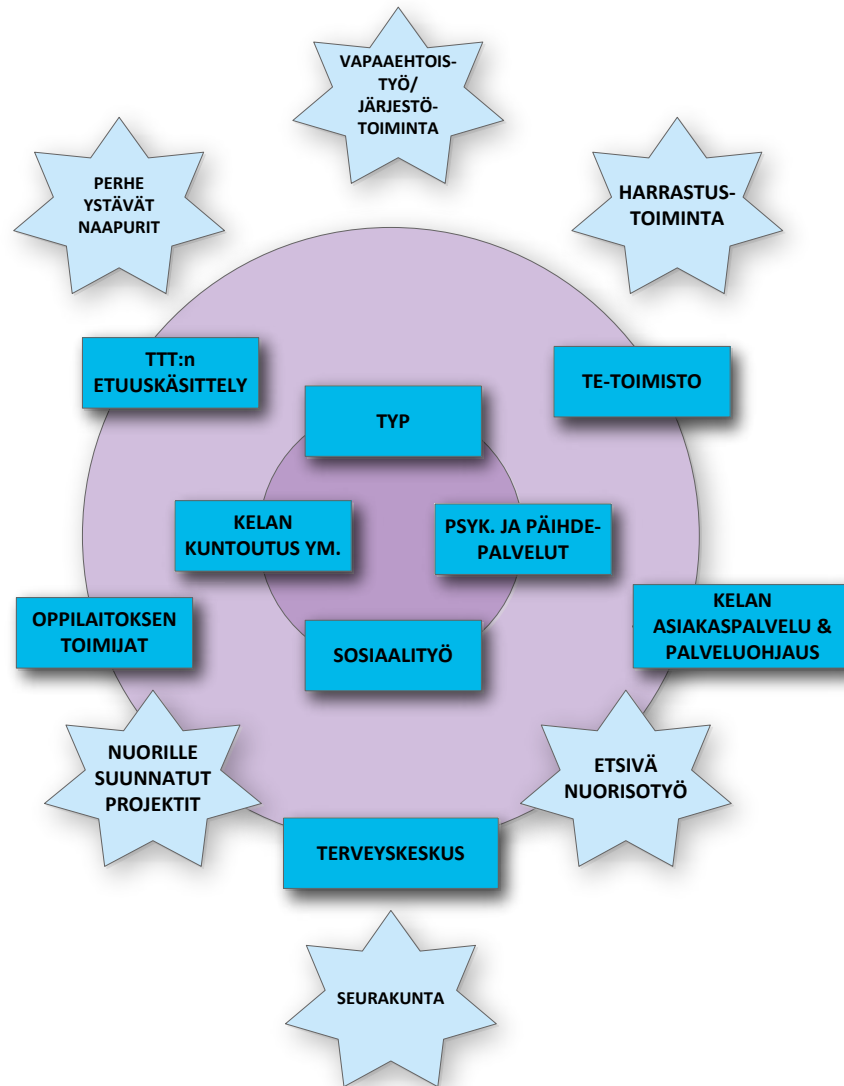
Sisäringillä ovat *toimijat, etuudet tai palvelut*, joiden lähestyminen vaatii yleensä ulkoringin työntekijöiden toimenpiteitä, kuten diagnoosia tai toisen viranomaisen yhteydenottoa. Sisäringin toimijat tarjoavat monialaista tukea ja osaamista, mutta heitä ei yleensä ole mahdollista lähestyä suoraan. Kuntoutukseen tai terapiaan pääsee, kun terveyskeskuksesta ohjataan lääkärille, joka kirjoittaa diagnoosin ja lähetteen eteenpäin. Tämän jälkeen nuori on esimerkiksi oikeutettu hakemaan myös palvelut mahdollistavia Kelan etuuksia. Toimeentulotuen etuuskäsittelijä saattaa ohjata nuoren sosiaalitoimen työntekijän vastaanotolle, mikäli tunnistaa nuoren hakemuksesta tuen tarpeen. Myös Työvoiman palvelukeskuksen, TYP:in, asiakkuus vaatii vähintään 6 kk:n mittaisen työttömyysjakson.

Edellä mainittujen lisäksi *nuorella on lähiyhteisörinki*, joka koostuu perheestä, ystävistä, harrastuspiireistä, seurakunnan ja järjestöjen toimijoista ja toimintoista. Tämän verkoston tarjoamaa tukea ja osaamista tulisi hyödyntää nykyistä suunnitelmallisemmin osana monialaista tukiverkostoa⁴².

⁴¹ Aaltonen, Berg & Ikäheimo 2015

⁴² vrt. Hallitusohjelma 2015

Kolmen ringin toimijoiden välissä toimiminen vaatii palvelujärjestelmän toimijoiden ja erilaisten toimintatapojen tuntemista. Tätä nuorten tarvitsemaa osaamista ja halua näyttäisi eniten olevan etsivän nuorisotyön ja moniammatillista osaamista kokoavien projektien työntekijöillä. Nämä toimijat ovat omaksuneet eräänlaisen nuorten asianajajan roolin. He eivät tyydy ohjaamaan tai opastamaan, vaan ymmärtävät haavoittuvassa asemassa olevan nuoren erityistarpeet. He ovat toimijoita, jotka opastavat ja tarvittaessa kulkevat nuoren kanssa luukulta luukulle⁴³.

Ulko- ja sisäringeille sijoittumista säätelevät olemassa olevat toiminnalliset lainalaisuudet. Kuvattujen toimijoiden tehtäviä määrittelee lainsäädäntö ja olemassa olevat käytännöt. Määttä ja Keskitalo⁴⁴ tutkimuksessa peruspalveluissa työskentelevät tutustuivat edellä kuvattuun Mikan tarinaan. Heiltä kysyttiin, miten he toimisivat kohdatessaan vastaavassa tilanteessa olevan nuoren työssään. Vastauksien perusteella osa ryhtyisi itse selvittämään häntä lähestynyttä nuorta, osa ohjaisi eteenpäin ja osa koki, ettei kuvattu tilanne liity hänen ammatilliseen rooliinsa lainkaan. Sosiaalityöntekijät, nuorisotyöntekijät ja moniammatillisten projektien työntekijät määrittyivät *kopin ottajiksi* ja nuoren asianajajiksi. He ottivat vastuun kohtaamansa nuoren tilanteesta yhdessä nuoren kanssa. *Siirtäjiä* olivat TE-toimiston, Kelan, etuuskäsittelyn työntekijät. Heidän kuvaamansa toimintatapa oli neuvojen antamista ja ohjaamista toisten toimijoiden luo. Terveyskeskuksen vastaanotossa työskentelevä vastaaja ei löytänyt lainkaan kosketuspintaa oman työnsä ja Mikan välille, jolloin hän määrittyi *torjujaksi*.

⁴³ Määttä ja Keskitalo 2014

⁴⁴ Määttä ja Keskitalo 2014

Ulko- ja sisärintki säätelevät monia yhtäaikaista tukitoimia tarvitsevan nuoren mahdollisuuksia edetä tilanteensa selvittämiseksi. Mikäli haavoittuvassa tilanteessa olevan nuoren kohdanneet ammatillaiset toimivat siirtäjinä eli tekevät oman osuutensa ja ohjaavat seuraavan ammatillaisen luo, on riski, että haavoittuvassa tilanteessa oleva nuori putoaa palvelujen väliin.

5.3 Ratkaisukeinoja

Ringit kuvaavat toimijoiden välisiin suhteisiin liittyviä lainalaisuuksia. Kuvattua siiloutunutta ja hierarkkista rakennelmaa on yritetty selkeyttää monilla tavoilla. Poliittikasuosituksessa nro 3 ehdotamme, että asiakkaalle etsitään sopiva *luottohenkilö*, joka voi löytyä esimerkiksi *matalan kynnyksen palvelupisteestä* (poliittikasuositus 2). Tämä malli on käytössä esimerkiksi Oulun Byströmin palveluissa, Mikkelin Olkkarissa, Vamoksessa sekä Ohjaamoissa. Tilanteen kartoitus alkaa asiakkaan kohtaamisella, jossa nuorelle annetaan aikaa ja mahdollisuus sanoittaa tuen tarpeensa. Asiakkaan ensimmäisenä kohdannut ottaa vastuun tarvittavien toimenpiteiden ja kontaktien rakentamisesta. Hänellä on velvollisuus olla yhteydessä tarvittaviin muihin toimijoihin. Nuoren kohdalla tämä saattaa vaatia useita tapaamisia ja toiminnallisten menetelmien hyödyntämistä, koska nuorten on usein vaikea sanoittaa asioitaan ja tunteuksiaan. Työntekijät rakentavat parhaillaan toimivia suhteita yli organisaatorajojen. Näin muodostuneiden hyvien käytäntöjen uhkana kuitenkin on, että yhteistyösuhteet ovat henkilösidonnoisia tai katkeavat projektirahoitusten, työpaikanvaihdosten ja muiden inhimillisten tekijöiden vuoksi.

Edellä mainitut toimintamallit purkavat toimijoiden välistä hierarkkisuuksia ja ratkaisevat siten useita yhteistoimintaan liittyviä ongelmia. Yhden luokun palvelut kokoavat yhteen sosiaali- ja terveys-toimen, Kelan, TE-toimiston ja nuorisotyön edustajia ja luottotyöntekijä saattaa pelastaa montakin asiakasta kannattelemalla heidät palvelujärjestelmän labyrintissa toimijalta toiselle. Molemmat tuottavat hyviä yksittäisiä tuloksia: asiakas pääsee palvelujen ja tuen piiriin. Yksittäisistä ammatillisista ratkaisuista tulisi edetä kohti laajemmin hyödynnettyjä toimintamalleja. Toimivat yhteistyökäytännöt ja asiakasprosessit tulisi avata ja jakaa ylisektorisesti sekä soveltaa vastaavissa asiakastilanteissa.

Oikean yhteistyötahon löytämiseksi työntekijöillä tulee olla käytössään ajantasainen tieto kunnan, yksityisen ja kolmannen sektorin toimijoista, heidän tarjoamista palveluista ja tuesta. Tiedon tulee olla päivitettyä ja digitaalisessa muodossa, jolloin se on helposti saatavilla ja hyödynnettävissä. Nuoren tilanteen kartoittaneella työntekijällä on näin mahdollisuus ohjata tai saattaa nuori tarpeen mukaan esimerkiksi järjestön toimintojen piiriin tai psykiatrian päivystykseen. Toimintamalli on käytössä monissa kunnissa jo nyt, mutta vahvasti perustuen työntekijöiden henkilökohtaisiin kontakteihin. Toiminnan ajantasaistamiseksi yhteistyöverkosto tulisi jatkossa rakentaa kaikkien osapuolten tavoittamaan *digitaaliseen muotoon*, jossa on selkeästi kuvattuna prosessin vastuutaho, mukana olevat kumppanit sekä tuen etenemisvaihe toimijaverkostossa. Ajantasainen ja koordinoitu yhteistyö vähentävät odottamisesta, poiskäännyttämisestä ja ehkä torjunnasta seurannutta inhimillistä kärsimystä. Esimerkiksi opintojen keskeyttämisestä pohtivan nuoren kohdalla oikea-aikainen psykiatrinen tukihoido ja henkilökohtainen opintosuunnitelma mahdollistaisivat opintojen jatkamisen sen sijaan, että koulu keskeytyisi ja nuori jäisi työttömäksi ja mahdollisesti tuen ulkopuolelle. Kokonaisuuden kannalta rahallinen panostus on etupainotteista, mutta pidemmällä tähtäimellä kokonaiskustannukset jäävät pienemmäksi.

5.4 Resurssit yhteen kokonaisuutta johtamalla

Jotta nuori ei päädy palloteltavaksi eri ammattilaisten väliin, tulee huolehtia siitä, että mahdollisimman varhaisessa vaiheessa löytyy toimija, joka selvittää kokonaistilanteen ja tuen tarpeen eikä ainoastaan ohjaa toisen ammatillaisen luo. Niukentuvien resurssien takia on perusteltua pyrkiä siirtämään tuen painopistettä korjaavasta ennaltaehkäisevään.

Ulkoringillä on suuri osa niistä toimijoista, joiden kanssa nuori on arjessaan tekemisissä. Heillä on mahdollisuus kohdata nuori, tunnistaa hänen tuen tarpeitaan jo varhaisessa vaiheessa. Näiden toimijoiden ammatilliseen rooliin ei nykytilanteessa kuulu kokonaisvastuun ottaminen. Jo olemassa olevat hyvät käytännöt ratkaisevat osan ongelmasta. Kaikilla paikkakunnilla ei kuitenkaan ole tarjolla moniammatillista matalan kynnyksen palvelupistettä. Siksi olemassa olevia resursseja on käytettävä nykyistä paremmin hyödyksi.

Monista yhtäaikaisista haasteista kärsivien nuorten tilanteessa tuen tarpeet ulottuvat ainakin sosiaali-, terveys- ja sivistystoimen alueelle. Siksi on perusteltua, että budjettivaltaa käyttävä sivistys- ja sotejohto ottaa yhdessä vastuun uudenlaisten toimintamallien rakentamisesta. Ulkoringille asettuvilla koulun, terveyskeskuksen ja nuorisotoimen työntekijöillä on lakisääteiset tehtävänsä, mutta niitä voidaan terävöittää ja vastuita muotoilla uudelleen. Nykyisen sisäringin toimijoita on mahdollista tuoda mukaan matalan kynnyksen palveluihin. Kaikki toimijat eivät voi olla kokonaisvastuussa nuoren tilanteen selvittämisestä, mutta kaikilla toimijoilla tulee olla tieto niistä avaintoimijoista, jotka tähän ryhtyvät. Johdon tehtävä on selkeyttää eri toimijoiden roolit, määrittellä ylisektorisen yhteistyön toimintamallit ja huolehtia, että yhteistyöprosessin vaiheet ovat näkyviä, seurattavia ja arvioitavia.

Rakenteiden uudistaminen ja hyvien käytäntöjen ankkuroiminen on johdon tehtävä. Heillä on mahdollisuus ja velvollisuus tarkastella asiakaspolkuja yli sektorirajojen ja rikkoa ulko- ja sisärinkin hierarkiaa. Heillä on valta vahvistaa ja laajentaa olemassa olevia hyviä toimintamalleja ja poistaa yhdessä toimimisen esteitä. Mikäli yhteistoiminnan kenttää laajennetaan TE-hallinnon ja Kelan sekä kolmannen sektorin suuntaan, resurssien kohdentaminen tapahtuu yhä tarkoituksenmukaisemmin. Vaikuttavuutta saadaan lisättyä, mikäli järjestöjen, seurakunnan, vapaaehtoistyön ja nuoren lähipiirin toimijat liittyvät tuen kokonaisuuteen. Lähiyhteisöjen tarjoama toiminta on ennaltaehkäisevää ja hyvinvointia lisäävää. Heillä on myös näköalapaikka havaita heikkoja signaaleja, mikä voi nopeuttaa avun saamista ja vähentää kalliiden korjaavien toimenpiteiden tarvetta. Lähiyhteisön toimijat ovat voimavara, jota voidaan vahvistaa tavoitteellisesti. Harrastustoimijoita, vapaaehtoistoimijoita ja muita lähiyhteisön vaikuttajia voidaan kutsua mukaan rakentamaan vahvempaa, kaikista huolta pitävää yhteisöä. Heille tarjotaan mahdollisuus tiedostaa laajemmin oma panos hyvinvoivan yhteiskunnan rakentamisessa. On mahdollista järjestää tilaisuuksia, joissa pohditaan yhteisiä haasteita, sekä koulutuksia, joissa vapaaehtoiset ja viranomaiset kohtaavat. Kaikki vuorovaikutus ja yhdessä tekeminen rakentavat tiiviimpää turvaverkkoa myös nuorille. Näillä keinoilla on mahdollista vähentää kallista reaktiivista ja korjaavaa työtä. Yhden toimijan panos on vaikuttavampi, kun se rakentuu osaksi suunnitelmallista kokonaisuutta.

Kunnissa on maakuntatasoa helpompi kokeilla uudella tavalla johdettua julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin yhteistoimintaa. Myös hankerahoitukset mahdollistavat lyhytaikaiset lisäresurssit uudenlaisen toiminnan pilotointiin. Kun kokeiluissa saadut tulokset, kuten uudet toimintamallit ja toimintakulttuurin muutokset raportoidaan tarkasti ja arvioidaan niitä sosiaali- ja terveystaloudellisin menetelmin, saadaan luotettavaa tietoa laajempien uudistusten tekemiseksi. Kunnissa saatuja hyviä tuloksia ja sote-innovaatioita tulisi koota suunnitelmallisesti yhteen ja hyödyntää rakennettaessa uutta maakunnallista SOTE-mallia.

OSIO III

6 Tiivistelmä työpajojen annista

YHSY-hankkeessa kartoitettiin koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevien nuorten tukemisen tarpeita ja keinoja kolmessa alueellisessa, ammattilaisille suunnatussa työpajassa. Tähän on kerätty pääosin alueellisessa työpajatyöskentelyssä syntyneet toimenpide-ehdotukset. Toimenpiteet on jaoteltu kaikkia nuoria koskeviksi ehkäiseviksi toimiksi, kohdennetuiksi toimiksi sekä yhteiskunnan tuen ja palvelujen ulkopuolelle ajautuneita nuoria ajatellen.

Kaikkien yhteiskunta: ehkäisevät toimet ja nuorten osallisuus

Toimeentulon takaava työ, hyvä elinympäristö, hyvät asumisolot, lähipalvelut sekä ihmisten omatoimista selviytymistä tukeva sosiaalinen verkosto muodostavat perustan nuortenkin osallistumiselle ja yhteiskuntaan kuulumiselle. Näitä arjen rakenteita ja käytäntöjä tukevat universaalit julkiset palvelut ja tulonsiirrot. Universaaleja palveluita ja muita ihmisten hyvinvointia, toimintakykyä ja sosiaalista osallisuutta tukevia laajamittaisia ja pitkäkestoisia toimia kutsutaan myös sosiaalisiksi investoinneiksi. Pohjoismaainen hyvinvointivaltio on perustunut sosiaalisten investointien merkityksen ymmärtämiseen. Panostaminen sosiaalisiin investointeihin on pitkällä tähtäimellä kustannustehokasta toimintaa: ne OECD-maat, jotka ovat käyttäneet bruttokansantuotteestaan suuremman osuuden perhepolitiikkaan ja koulutuksen menoihin, ovat kokeneet myös muita nopeampaa taloudellista kasvua⁴⁵. Peruspalvelujen puutteet ja nuorten kohtaamattomuus näkyvät kustannuksiltaan raskaampina sosiaalipalvelujen ja terveydenhuollon erityispalvelujen kysynnän kasvuna. Sosiaalisten investointien määrän ohella palvelujen saatavuudella ja vaikuttavuudella on merkitystä. Vaikka investoinnit olisivat miten suuria tahansa, ei niillä ole merkitystä, jos palvelu ei vastaa nuorten tarpeita.

Kunnan hyvinvointipolitiikkaa on suunniteltava yhdessä sosiaali- ja terveystoimen, sivistystoimen (kulttuuri-, liikunta-, nuoriso- ja koulutoimen), teknisen toimen sekä valtakunnallisten toimijoiden (Kela, TE-palvelut) kanssa. Myös järjestöt ovat keskeisiä toimijoita. Nuorten on myös tultava kuulluksi omissa ja yhteisissä asioissa. He tarvitsevat siis poliittista osallisuutta: mahdollisuuksia vaikuttaa yhteisöissä ja yhteiskunnassa sekä tarvittaessa muuttaa niitä. Lisäksi he tarvitsevat sosiaalista osallisuutta: ryhmään ja yhteisöön kuulumisen kokemusta, yhteisöllisyyttä ja toimintaa muiden kanssa⁴⁶.

Uusi oppilas- ja opiskeluholto lakikin (1287/2013) velvoittaa vahvistamaan yksilöiden ja yhteisöjen osallisuutta ja toimijuutta koulun arjessa⁴⁷. Lain mukaisesti opiskeluholtoa toteutetaan monialaisesti yhteisten suunnitelmien ja tiedonvaihdon pohjalta. Sujuva opiskeluholto edellyttää yhteistyötä opiskelijoiden ja heidän huoltajiensa sekä alueen muiden viranomaisten ja toimijoiden kanssa. Nuorten osallisuutta ja toimijuutta voidaan vahvistaa vain kumppanuuteen pohjautuvalla työotteella ja menetelmillä, jotka mahdollistavat ajan ja kunnioituksen antamisen ohjattavalle.

⁴⁵ Sipilä 2011

⁴⁶ Thomas 2007; Kiilakoski, Gretscher & Nivala 2012

⁴⁷ ks. myös OPH 2014

Opiskelijoista ja heidän hyvinvoinnistaan huolehtiminen ja heidän ohjaamisensa on koko opiskeluyhteisön asia, ei vain niihin erikoistuneiden työntekijöiden tehtävä. Toisaalta korostetaan opiskelijoiden omaa osallistumista, vastuuta sekä itseohjautuvuutta⁴⁸. Valmiudet tähän vaihtelevat opiskelijoiden ja opintoalojen kesken.

Ongelmia

Osallisuus ja yhteiskunnallinen aktiivisuus jakavat nuoria. On nuoria, joilla ei ole kavereita ja jotka jäävät kaikkien yhteisöjen ulkopuolelle. Nuorten osallistuminen ja osallistumattomuus tai osattomuus näyttävät kasautuvan.

Nuorten palveluihin pitää usein jonottaa, ja nuoret jäävät helposti pyörimään ”pahoinvoinnin kierteseen”. Eteenpäin pitäisi päästä juuri silloin kun on siihen valmis.

Monen nuoren koulutuspolku mutkistuu, kun 2. asteen opintojen takia on muutettava varhain pois kotoa eikä riittäviä arjen taitoja (esimerkiksi päivärytmi, talous- ja pankkiasiat, kodinhoito, sosiaaliset taidot) vielä ole eikä toisaalta paikkojakaan, missä niitä voisi vahvistaa.

Ratkaisuja

Välittäviä aikuisia tarvitaan lasten ja nuorten arkeen, jotta he eivät jäisi yksin. Lähiäikuiset (talkkarit, siivoojat, kokit, keittäjät) pitäisi saada takaisin päiväkoteihin, kouluihin ja pihapiireihin, ja myös integroida palvelujen kehittämiseen. Yhteiskunnan ja lähiyhteisöjen toiminnassa pitää uskaltaa jakaa valtaa ja vastuuta nuorille. Lähiyhteisöllä on mahdollisuus lisätä osallisuutta esim. tarjoamalla kontakteja työelämään esimerkiksi kesätöiden kautta.

Nuorilla on kysyntää non-stop-mallisista palveluista. Pitää unohtaa vain ongelmakeskeisten palvelujen kehittäminen.

Kokonaiskoulupäivän järjestäminen peruskoulussa yhteistyössä järjestökentän ja työelämän kanssa mahdollistaisi arjen taitojen oppimisen harrastustoiminnan ja levon yhdistyessä opiskeluun. Eri oppiaineissa pitäisi kiinnittää huomiota siihen, että ne tukevat arjen taitoja. 2. asteen oppilaitoksissa voidaan erityisesti ensimmäisenä vuonna hyödyntää sellaisia opetusmenetelmiä, jotka vahvistavat ryhmäytymistä ja yhteisöllisyyttä. Vapaa-ajan paikoissa kuten kirjastoissa tai kansalaisopistossa voisi olla arjen taitojen tukea esimerkiksi yhteiskäytössä oleva keittiö ja pesukone.

Tarvittaessa kohdennettu tuki

Nuori itse tai joku hänen lähipiiristään saattaa todeta ongelman, johon haetaan apua palveluista. Ammatilainen saattaa havaita nuorella sellaisia tuentarpeita, joihin ei oman ammattinsa puitteissa kykene vastaamaan. Palveluverkostoissa tarvitaan kokonaisvastuun kantaja, työntekijä, joka luo luottamuksellisen suhteen nuoreen. Luottamussuhde voi syntyä joko julkisen sektorin tai järjestösektorin työntekijän ja nuoren välille. Kun sellainen on saavutettu, ei siitä saa päästää irti. Esimerkiksi vapautumassa oleville vangeille suunnatussa tuetun vapautumisen palveluohjausmallissa (Tuvat) tällainen henkilökohtainen vastuutyöntekijä, joka myös kulkee asiakkaan kanssa luukulta toiselle, on todettu keskeiseksi onnistunutta vapautumista edistäväksi tekijäksi⁴⁹. Tärkeintä on, että yhdessä tekemisen kautta luottamus pääsee syntymään ja tukea tarvitseva nuori tietää heti, keneen hän voi ottaa yhteyttä apua tarvitessaan.

Pelkkä nuoren ohjaaminen ei riitä, vaan tarvitaan palveluihin auttamista ja viemistä. Keskeistä on kysyä, miten varmistetaan nuoren asian eteneminen. ”Ketään ei käännytetä ovelta” on oltava jokaisen viranomaisen ja ammattilaisen huoneentauluna. Vaikka asia ei kuuluisi omalle tontille, sen ei saa antaa ehkäistä asiakkaan kuulemistä, läsnäoloa ja rohkeutta lähteä selvittämään asiaa yhdessä asiakkaan kanssa.

⁴⁸ Vehviläinen 2014

⁴⁹ Huhtimo 2013

Ongelmia

Nuoren omien tunteiden ja kokemusten kuunteleminen jää usein sivuosaan.

Nuoret eivät aina tiedä, mistä voivat saada apua. Nuorten palvelut ovat niin siiloutuneita, erikoistuneita ja moninaisia, että palveluverkon hahmottaminen on ammattilaisillekin vaikeaa. Työntekijät eivät myöskään tunne riittävästi muita ammattilaisia ja heidän tarjoamiaan mahdollisuuksia, eikä niitä siksi osata nähdä osana nuorten palveluja.

Asiakkaiden avuntarpeet paikantuvat usein palvelujen rajapinnoille, joissa niitä ei tunnusteta riittävästi. Apua ja tukea tarvitseva nuori joutuu usein asioimaan monella luokalla ja kohtaamaan aina uuden työntekijän. Käytännön seuraus tästä on, ettei nuori saa läheskään aina tarvitsemaansa apua tai apu ei ole oikea-aikaista. (TEM 2014.) Nuorten palvelut lokeroituvat vahvasti.

Palvelujärjestelmän ongelmakohdat tunnetaan, mutta järjestelmän muuttaminen nuoria paremmin palvelevaksi on osoittautunut erittäin vaikeaksi, koska käytännöt ovat rakentuneet pitkän ajan kuluessa ja ne ohjaavat vahvasti ammattilaisten työtä, sen sisältöjä, tapoja mitata työn tuloksia ja allokoida resursseja. Oman vaikeutensa tuo lainsäädäntö, joka ohjaa siiloihin.

Peruskoulun jälkeen tarvitaan nuorten sijoittumisen seuranta ja jälkiohjausta. Useilla kunnilla toimii esim. tiedonvaihtopäivät peruskoulun ja 2. asteen välillä sekä vaille opiskelupaikkaa jääneiden jälkiohjaus sekä syksyn seuranta. Jälkiohjauksen aukottomuus ja toimivuus ovat kuitenkin liian paljon kiinni yksittäisten työntekijöiden panostuksesta.

Oppilaitoksissa toimitaan massojen kanssa. Usein havahdutaan kadonneiden 2. asteen opiskelijoiden metsästämiseen liian myöhään. – nyt rajat eri toimijoiden ja 2. asteen oppilaitosten välillä ovat liian korkeita.

Opiskelijoiden ulkopuolella olevilla nuorilla ei välttämättä ole paikkaa, minne mennä: työpajapaikkoja, heidän elämäntilanteeseensa sopivia työvoimapolitiittisia koulutuksia tai työkokeiluja, sosiaalista kuntoutusta tai starttivalmennusta.

Oppilaitosten sisäännotot ovat jäykkiä.

Koska tietoa palveluiden vaikuttavuudesta on vähän, resursseja ei voida suunnata niihin palveluihin, jotka tiedetään vaikuttaviksi. Resurssit käytetään tehottomasti, kun erilaiset tulosalueet, -tavoitteet ja lainsäädäntö ohjaavat toimintaa. Korjaavat palvelut helposti korostuvat. Hankaluutta aiheuttaa valtakunnallisten ja paikallisten palveluiden integraatio ja asiakkaan tipahtaminen näiden palveluiden väliin. Kuntapäätäjät tuntevat sosiaalityön sisältöjä varsin huonosti, jolloin ne helposti kilpistyvät pelkästään toimeentulotueksi, jota myös järjestelmällisesti seurataan.

Ratkaisuja

Palvelun on lähdettävä nuoren aidosta kuuntelemisesta ja tarpeista, ei järjestelmän lähtökohdista.

Tarvitaan matalan kynnyksen paikkoja, joihin nuori voi mennä tai hänet voidaan ohjata. Tukijärjestelmän moniaineisuus ja hierarkkisuus on karsittava. Nuorille suunnatuissa kohdennetuissa ja korjaavissa palveluissa on erityisen tärkeää, että nuoren asioista ottaa vastuun yksi työntekijä, joka kulkee nuoren mukana kaikissa tilanteissa, joissa nuori toivoo hänen olevan mukana.

Jotta nuorten kohdennettu tuki olisi suunnitelmallista ja hyvin johdettua, johdon pitää ymmärtää nykyistä paremmin eri sektoreiden osaamista ja yhdessä tekemistä. Katutason byrokraateille pitää antaa mahdollisuus toimia luovasti, sektoreiden yli, nuorten parhaaksi. Tämän mahdollistavat matalan tason hierarkiat.

Erilaisten toimintakulttuurien tunteminen mahdollistuu tuomalla ideat ja perusajatukset selkeästi esille ja tutustumalla kasvotusten verkoston jäseniin. Kun nuoret otetaan mukaan verkostoon, pystytään selkeästi osoittamaan, miten järjestelmällä järjestelmä nuoren näkökulmasta toimii.

Jälkiohjausmalleista pitää seuloa parhaan ja varmistaa, että ne otetaan kaikissa kunnissa käyttöön. Yhden ammattilaisten harteille ei voi jättää kaikkia enemmän ohjausta ja tukea tarvitsevia nuoria. 16–18-vuotiaille tarvitaan erityistukea, jotta ne, jotka eivät ohjautu opintoihin, voidaan ohjata muuhun yhteiskunnallisesti osallistavaan toimintaan tai terveydentilan niin vaatiessa hoitoon tai kuntoutukseen. Nuoren tarpeet on tunnustettava ennen peruskoulun päättymistä.

Riskitilanteiden tunnistamisessa ja tuen tarjoamisessa auttaa hyvä yhteistyö ja tietojenvaihto oppilaitosten ohjauksesta vastaavan henkilökunnan, etsivän nuorisotyön ja matalan kynnyksen toimijoiden kanssa.

Nuorta on tuettava polttavien ongelmien ratkaisemisessa (esim. asuminen, kuntoutuminen, ammatinvalinta) ja taattava väliportaan tukipalvelut. Jos koulutuspolku on mutkistunut, nuori tarvitsee aikaa ja tukea tulevaisuuden suunnitteluun. Nuorella on tarve ja oikeus kuulua johonkin, kokea osallisuutta ja voimaantumaa.

Tarvitaan joustavat oppimisympäristöt, joissa pienten tutkinnonosienkin suorittaminen on mahdollista. Kukaan ei ole täysin opiskelukykyinen tai -kyvytön!

Lainsäädäntö perataan yksinkertaisemmaksi siten, etteivät lukuisten eri lakien samanaikainen tulkinta aseta kohtuuttomia vaateita käytännön työssä. Toiseksi, vaikuttavuuden osoittamiseksi tarvitaan dataa. Tapauskohtaisen arvioinnin tuella pystytään tuottamaan aineistoa vaikuttavuudesta. Yksi suunnitelma, joka kulkee asiakkaan mukana eri palveluissa sähköisenä auttaa ymmärtämään asiakkaan palvelukokonaisuutta.

Löytävä tuki ja turvaverkon paikkaaminen

Koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevien nuorten tavoittaminen on vaikeaa. Kaikkien niiden toimijoiden, joiden puoleen nuori saattaa kääntyä tai jotka saavat yhteyden nuoreen, on tiedostettava ohuenkin yhteyden merkitys. Nuoren luottamuksen saavuttamiseen voi mennä aikaa, mutta kuunteleminen auttaa löytämään hänelle sopivia mahdollisuuksia tai tarvittavia palveluita. On varmistettava, että nuorelle on tarjolla sopivia palveluja ja kiinnittymisen paikkoja (esim. sosiaalinen kuntoutus, starttivalmennus, työpajatoiminta). Nuorille tarjottavien palveluiden tai toiminnan on oltava sellaisia, jotka nuoret kokevat itse hyödyllisiksi.

Nuoren sosiaalinen kuntoutuminen on usein edellytys sille, että hän voi suunnitella tulevaisuutta siten, että vaikutukset olisivat kestäviä. Esimerkiksi sosiaalisen kuntoutuksen on mahdollistettava vaikeassa tilanteessa olevien nuorten osallisuuden, toimintakyvyn ja elämänhallinnan paraneminen. Sen tulee johtaa henkilön tilanteen ja työelämävalmiuksien kannalta mielekkään ja tarkoituksenmukaisen työpaikan, koulutuksen tai kuntoutuspaikan saamiseen sekä tarvittavien palveluiden ja tukitoimien käyttöön.

Ongelmia

Nuoren kokemat ongelmat koulussa ovat yksi selkeä koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle ajautumisen taustatekijä: esim. koulukiusaaminen, heikko koulumenestys ja luvattomat poissaolot. Myös maahan-muuttajatausta, heikko sosioekonominen asema, terveys- ja sosiaali-ongelmat, vähäinen vanhempien tuki sekä rikostausta lisäävät ulkopuolisuuden riskiä⁵⁰. Koulu on vahvistanut monen nuoren epäonnistumisen kokemuksia ja kielteistä käsitystä itsestä.

Osa nuorista on menettänyt luottamuksen aikuisten ja ammattilaisten tahtoon ja kykyyn auttaa heitä⁵¹. Nuorten kokemuksissa toistuu usein monenlaisia petetyksi tulemisen ja yksin jättämisen kokemuksia esimerkiksi vanhempien kyvyttömyydestä huolehtia lapsistaan, opettajien haluttomuudesta tarttua koulukiusaamiseen tai nuorten asiakkaiden luukulta toiselle ”pompottelusta” viranomaisverkostoissa.

Palvelujen siirtyminen verkkoon on uhka niiden nuorten kohdalla, joilla on jo olemassa olevia elämänhallinnan, terveyden tai toimintakyvyn ongelmia. Verkkopalvelujen hankaluus, virkailijoiden huono tavoitettavuus, pitkät jonoajat ja puhelinalvelujen toimimattomuus ovat esimerkkejä nuorten kohtaamista TE-toimistojen palvelujen vaikeudesta⁵². Myös sosiaalityöntekijälle on usein vaikea päästä, tuki on sidottu toimistoon ja toimistotyöaikaan. Sama ongelma on perusterveydenhuollossakin.

Ajoittain palveluissa tehdään liikaa nuoren puolesta, mikä voi tukea nuoren avuttomuutta. Palvelujen lähtökohtana on usein se, että nuori joutuu jatkuvasti osoittamaan ongelmansa ollakseen oikeutettu palveluun. Nuori oppii järjestelmälähtöisen kielen ja alkaa suhtautua itseensä ongelmakeskeisesti. Mielenterveyden ongelmista puhutaan yhteiskunnassa ja palveluissa ehkä jo liikaakin. Osa nuorista omaksuu nämä selitykset ja sairaan roolin, vaikka mahdollisuuksia olisi muuhunkin.

Nuoret, joilla on päihde- ja mielenterveysongelmia, ovat monella tapaa työskentelyn keskiössä. Paradoksaalisesti ongelmana on usein hoidon piiriin pääseminen. Nuoren oikeutta sairauslomaan sekä ensi- ja viimesijaisiin etuuksiin ei aina oteta huomioon psykiatrisissa palveluissa. Puutteita on myös tuetun asumisen järjestämisessä.

Ratkaisuja

Koulukiusaamiseen tarvitaan nollatoleranssi. Luvattomiin poissaoloihin pitää puuttua välittömästi, koska ne saattavat kertoa muista ongelmista. Peruskouluihin ja 2. asteen oppilaitoksiin, joissa on paljon maahanmuuttajaopiskelijoita, pitää luoda oppimistilanteita, joissa tuetaan maahanmuuttajien ja kanta-suomalaisten vertaissuhteita, lisätä kielenopetusta ja selkokieliisyyttä, sekä panostaa opintojenohjaukseen ja positiiviseen erityiskohteluun⁵³.

Luottotyöntekijä ja palvelujen joustavuus lisäävät nuoren luottamusta. Tanskassa on malli, jossa nuori, joka ei vuoden aikana peruskoulun päättymisestä ole ilmaantunut mihinkään jatko-opintoihin tai muuhun valmennukseen, etsitään ja aloitetaan keskustelu siitä, mitä hän elämältään haluaa. Luottotyöntekijälle on annettava mahdollisuus kulkea nuoren rinnalla nuoren tarpeiden mukaan, etteivät petetyksi tuleminen kokemukset pääse kertaantumaan.

Sähköiset palvelut toimivat hyvin massoille, mutta palveluiden suunnittelussa on huomioitava erikseen syrjäänvetäytyvät nuoret ja luotava sähköisten palveluiden rinnalle erikseen heitä tukevat palvelut. Kysyntää on erityisesti etsivistä, liikkuvista ja kohtaavista palveluista. Palveluihin hakeutumista voidaan motivoida taloudellisella tuella ilman, että nuorelta odotetaan heti aktiivitoimien selviytymistä. Osalle nuorista taloudelliseen tukeen sidotut aktiivitoimivaatteet ovat liian suuret.

Palveluissa keskitytään aina myös nuoren omiin voimavaroihin, ei vain ongelmiin. Se, mikä nuorelle on hyvää, kaunista ja totta, saa näkyä. Riippumatta siitä, missä nuori kohdataan ensimmäisen kerran, kartoitetaan hänen kokonaistilanteensa voimavarat ja tuentarpeet huomioiden. Nuoren kanssa yhdessä sovitaan, miten asioiden kanssa edetään ja kehen hän voi olla yhteydessä, jos jotakin muutoksia tilanteeseen tulee.

Kokonaistilanne ja taloudellinen tilanne on tärkeää selvittää jo asiakkuuden alkuvaiheessa, jotta ei jouduta jatkokuntoutuksessa ylitsepääsemättömiin ongelmiin siksi, että aiemmin ei ole kirjoitettu sairauslomaa tai nuorta ei ole ohjattu hakemaan ensisijaisia etuuksia tai hänen asumisolijaan ei ole selvitetty.

⁵⁰ Gracey & Kelly, 2010; Halvorsen et al. 2013, 9.

⁵¹ Myllyniemi 2012; Kortteinen & Elovainio 2012

⁵² TEM 2014

⁵³ Kivijärvi, Peltola, Souto, tiedonanto 2015

7 Palvelut kuntouttaviksi

Saikkonen Paula (THL) & Blomgren Sanna (THL) & Karjalainen Pekka (THL) & Kivipelto Minna (THL)

Koulutuksen ja työn ulkopuolella oleville nuorille palveluita järjestetään usealla eri hallinnonalalla ja tuotetaan monen ammattilaisen voimin. Nuori aikuinen saattaa olla samanaikaisesti usean eri palvelun asiakkaana ilman, että kukaan ottaa kokonaisvastuun tilanteesta. Lukuisista palveluista huolimatta nuori saattaa jäädä auttamatta. Julkisilla peruspalveluilla on keskeinen rooli ongelmien pitkittymisen ehkäisemisessä. Integroidut palvelukokonaisuudet vähentävät tarvetta kalliisiin erityis- palveluihin. Tässä työpajan pohjapaperissa tarkastellaan, miten nuorten palveluita ja palvelujärjestelmää tulisi kehittää ja uudistaa, jotta se pystyisi vastaamaan nykyistä paremmin yhteiskunnan syrjällä olevien nuorten tarpeisiin.

7.1 Johdanto

Tämän osion tavoitteena on vastata kahteen kysymykseen:

- 1) Miten nuorten sosiaalityötä ja sosiaalista kuntoutusta tulisi uudistaa osana yli hallintorajojen ulottuvaa yhteistyötä?
- 2) Miten palvelujärjestelmässä voidaan paremmin tunnistaa syrjäytymisriskit ja reagoida niihin jo olemassa olevaa tutkimustietoa hyödyntämällä?

Palvelujärjestelmällä tarkoitamme tässä julkisella tuella tuotettujen palveluiden kokonaisuutta, joka on suunnattu 16–29-vuotiaille nuorille aikuisille. Hankkeessa kohderyhmäksi määritellyille vetäytyville nuorille olennaisimmat palvelut ovat sosiaalityö, koulutus, TE-palvelut, etsivä nuorisotyö, nuorisotoimen palvelut, terveydenhuollon palvelut ja kuntoutus. Palvelujärjestelmään kuuluu niin kunnallisia kuin valtakunnallisia palveluita, joiden pitäisi toimia saumattomasti yhteen.

Koulutuksen ja työn ulkopuolelle jääneiden nuorten elämäntilanteet vaihtelevat, minkä vuoksi palvelut on suunnattava aina tapauskohtaisesti. Nuorille tilanteen tekee haastavaksi se, että palveluita järjestetään usealla hallinnonalalla ja tuotetaan monen ammattilaisen voimin. Yhteen nuoreen aikuiseen saatetaan samanaikaisesti kohdistaa useita palveluita vailla kokonaisuuden koordinaatiota.⁵⁴ Lukuisista palveluista huolimatta nuori saattaa jäädä auttamatta. Osaa tukea tarvitsevista nuorista palvelut eivät löydä lainkaan.

Nuoruus ei ole yhdenmukainen elämänvaihe. Työn ja koulutuksen ulkopuolelle ajautumisen riskitekijöiksi on tutkimuksissa havaittu maahanmuuttajatausta, heikko sosioekonominen asema, terveysongelmat, oppimishäiriöt, erilaiset sosiaaliset ongelmat, ongelmat koulussa (esim. koulukiusaaminen, luvattomat koulupoissaolot, heikko koulumenestys), vähäinen vanhempien tuki sekä

⁵⁴ Yhdessä tekeminen tuottaa tuloksia 2014

päihdeongelmat ja rikostausta. Aikaisemmissa selvityksissä on todettu, että ongelmien pitkittymisen estämiseksi julkisten peruspalveluiden rooli on olennainen. Erilaiset integroidut palvelukokonaisuudet vähentävät tarvetta kalliisiin erityispalveluihin.⁵⁵

Aikaisemman selvitys- ja tutkimustyön suositukset ovat varsin yhteneväisiä uuden sosiaalihuoltolain tavoitteiden kanssa. Sosiaalihuoltolaki siirtää painopistettä erityispalveluista yleispalveluihin ja ohjaa tiivistämään viranomaisten yhteistyötä. Asiakkaan pääsemistä tarvitsemiinsa palveluihin halutaan nopeuttaa, koska sen ajatellaan lyhentävän asiakkuuden kestoa.⁵⁶ Uudessa sosiaalihuoltolaissa *painotetaan rakenteellista sosiaalityötä*. Rakenteellisen sosiaalityön tavoitteena on ehkäistä sosiaalisia ongelmia ja korjata niitä. Tähän on olemassa sosiaalityössä kaikki edellytykset, mutta kuntapäätöksenteossa sosiaalityön tuottamaa tietoa hyödynnetään vielä verrattain vähän. Osin syynä saattaa olla se, että käytössä olevat asiakastietojärjestelmät eivät tuota kovin helposti ja nopeasti sel-laista kvantitatiivista tietoa, joka olisi kuntapäätöksenteossa helposti käytettävissä. Puhumattakaan, että olisi valmiita indikaattoreita, joita voitaisiin hyödyntää esimerkiksi osana kuntien hyvinvointikertomusta. Kuntatasolla seurataan lähinnä sitä, pystytäänkö toimeentulotuki myöntämään säädettyssä määräajassa ja minkä verran toimeentulotukea yleensä myönnetään. Tältä pohjalta on tietenkin melko mahdotonta tehdä palvelujärjestelmää tai sen toimivuutta koskevia johtopäätöksiä, kun palveluiden vaikuttavuutta ei juuri arvioida⁵⁷.

Kunnilla on melko vapaat kädet päättää siitä, miten sosiaalipalveluja paikallisesti organisoidaan. Käytännön seuraus tästä on, että palveluita kuten aikuissosiaalityötä on organisoitu varsin erilaisin tavoin kunnissa.⁵⁸ Palvelujärjestelmän parantamisessa tämä on otettava huomioon. Erilaisten toimintamallien kehittäminen ja levittäminen edellyttää, että ne ovat riittävän varioitavia kuntakoon, liikenneyhteyksien ja asumistiheyden mukaan. Samaan aikaan nykyteknologian antamia mahdollisuuksia hyödynnetään sosiaalihuollossa vain vähän. Nuoren aikuisen ensisijaisena tukena toimii hänen perheensä, ystävät sekä muu lähiyhteisö. Palveluissa, kuten sosiaalityössä, olisi otettava nykyistä paremmin huomioon kaikki mahdolliset voimavarat, kuten lähiyhteisöt ja järjestökenttä.

Seuraavassa luvussa esitellään hankkeen työpajassa käsitellyt kysymykset, jotka perustuvat lukuihin kolme ja neljä. Lukuun kolme on koottu tutkimustietoa, luvussa neljä pohditaan olemassa olevan tutkimuksen pohjalta mitä pitäisi tehdä. Pohjapaperin päättävät hyväksi tunnistetut esimerkit.

7.2 Työpajan anti

Nuorille on jo pitkään kehitetty tarpeenmukaisia palveluita ja mahdollisimman selkeitä palvelupolkuja. Myönteisestä kehityksestä huolimatta on jouduttu toteamaan, ettei moniongelmaisia tai maahanmuuttajataustaisia, siis keskimääräistä enemmän tukea tarvitsevia nuoria, ole tavoitettu⁵⁹. Pitäisi siis ymmärtää paremmin, miten ehkäistään nuorten aikuisten ajautumista yhteiskunnan syrjälle. Sosiaalityön asiakaskunnan heterogeenisyyttä voi kuvata esimerkiksi seuraavalla jaottelulla⁶⁰:

Toimintakykyisiä nuoria voi kutsua tavalliseksi nuoriksi, joille sosiaalityö ja muut palvelut merkitsevät työkyvyn esteiden kartoittamista. Heillä saattaa olla suunnitelmia tulevaisuudestaan. Työskentelyssä keskitytään kannustamaan, motivoimaan ja tarjoamaan mahdollisuuksia. Nämä nuoret hyötyvät aktiivisesta, henkilökohtaisesta ohjauksesta (TE-palvelut, Duuri, Respa, Ohjaamo). Heitä auttaisi myös TE-palvelujen rakenteellinen muutos aktiivisesta asiointista palkitsevaksi, mikä helpotaisi toimintakykyisten nuorten työllistymistä ja lyhentäisi heidän toimeentulomääränsä. Heille on tarjottava konkreettisia vaihtoehtoja aktiivisesti.

⁵⁵ Yhdessä tekeminen tuottaa tuloksia 2014

⁵⁶ Hallituksen esitys eduskunnalle sosiaalihuoltolaiksi 164/2014 vp.

⁵⁷ Kivipelto ym. 2013

⁵⁸ Blomgren & Kivipelto 2012

⁵⁹ Yhdessä tekeminen tuottaa tuloksia 2014

⁶⁰ ks. Helsingin kaupunki, asiakasseurantaportti 2014

Kiinnittymättömät nuoret voivat jäädä heitteille, kun perustoimeentulotuki siirtyy Kelaan. Henkilökohtainen tapaaminen ja palveluihin *auttaminen* on edellytys työskentelylle. Pelkkä ohjaaminen tai toimenpidekeskeisyys ei riitä, vaan tarvitaan luottamuksellisen suhteen rakentamista ajan kuluessa. Nuoren kanssa mukaan meneminen, säännölliset tapaamiset, suunnitelmallisuus ja aito kuuleminen ovat avaintekijöitä heidän tilanteen eteenpäin viemisessä. Tällä ryhmällä on vähän muita toimijoita ympärillä. Kun opiskelu, työkokeilu tai muu aktiivinen osallistuminen alkaa, he tarvitsevat paljon tukea.

Osatyökykyisten nuorten kanssa työskennellään samaan aikaan sekä sosiaalityön ytimessä että osaamisen rajoilla. Tämä vaatii paljon yhteistyötä. Tärkeää on motivointi hoitoon, konkreettinen *auttaminen* hoidon piiriin, olemassa olevien hoitotahojen kartoittaminen ja toimijaverkoston kokoaminen nuoren tueksi. Sosiaalityöntekijä toimii myös nuoren asianajajana. Joissakin tapauksissa tarvitaan tukea kotiin (mm. itsemurhayritysten jälkeen). Helsingissä on käytetty sitouttavia ja aktivoivia toimia Vamoksen, Kurvin ja Duurin kanssa. Ongelmia on päihde- ja psykiatristen palvelujen saavuudessa. Usein nuorelle ei myönnetä sairauslomaa, jos hän ei sitä itse osaa kysyä ja hän voi menettää oikeuden kuntoutusrahaan myöhemmässä kuntoutusvaiheessa sairauslomajaksojen puuttuessa.

Lastensuojelutaustaisia nuoria ei saa leimata. Nuori voi joutua työstämään identiteettiään tavallista enemmän. (Ks. luku 3.4, *palvelujärjestelmä ja vuonna 1987 syntyneet*). Heillä on kokemusta ”asiakkaana olemisesta” ja he hallitsevat viranomaiskielen, jota voi käyttää suojamuurina. He kokevat usein sosiaalityön hyödyttömänä, ja luottamuksen rakentaminen on vaikeaa. Toimiviksi käytännöiksi on havaittu elämäntilanteen kartoitus, säännölliset tapaamiset, ohjauksellinen työote ja verkostotyö. Lähityö – silloin kun sitä on ollut saatavissa – on toimivaa, samoin etsivä nuorisotyö.

7.2.1 Vaikuttava yksilötyö nuorten parissa on läsnäoloa ja paneutumista

Edellytyksenä nuorten kanssa työskentelyyn on luottamuksen syntyminen. Luottamuksen syntyä edistää, kun työskentelyn lähtökohtana on aito läsnäolo, paneutuminen ja tavoitettavuus. Ei riitä, että nuoria ohjataan palveluihin tai palveluista toisiin. Olennaista on varmistaa, että nuoren asia etenee. Tähän voidaan päästä, jos pystytään osoittamaan ns. kokonaisvastuun kantajia. Henkilöitä, jotka toimivat nuoren henkilökohtaisena palveluohjaajana.

Konttorissa tapahtuva *auttaminen* on tiensä päässä. Hyvät käytännöt ja mallit (kuten Vamos, Ohjaamo, etsivä nuorisotyö ja lähityö) mahdollistavat liikkumisen nuorten mukana heidän elinpiirissään (ml. liikkuminen palvelujärjestelmässä, sosiaalisessa mediassa jne.). Usein nuoret vasta harjoittelevat hoitamaan asioitaan, joten tukien hakeminen tai työnhakukäytännöt voivat olla mahdottomia tehtäviä. Nuoren aikakäsitys on usein sellainen, että hän hahmottaa lähiajan tapahtumat, mutta ei ymmärrä pitkäjänteisempää toimintatapaa.

Palveluissa täytyy huomioida erityyppiset nuoret. Ne, jotka kokevat tarvitsevansa apua, motivoituvat helpommin autettaviksi kuin ne, jotka eivät näe avun tarvetta tai toimintansa seuraamuksia itselleen tai lähiympäristölleen. Nuoret, joilla on päihteidenkäyttöä ja mielenterveysongelmia, ovat monella tapaa työskentelyn keskiössä. Paradoksaalisesti ongelmana on usein hoidon piiriin pääseminen. Nuoren oikeus sairauslomaa sekä oikeus ensi- ja viimesijaisiin etuuksiin jää usein huomioimatta psykiatrisissa palveluissa. Kokonaistilanne ja taloudellinen tilanne on tärkeää selvittää jo asiakkuuden alkuvaiheessa, jotta ei jouduta jatkokuntoutuksessa ylitsepääsemättömiin ongelmiin. Näin voi käydä, jos aiemmin ei ole kirjoitettu sairauslomaa tai nuorta ei ole ohjattu hakemaan ensisijaisia etuuksia tai hänen asumisolonsa ei ole selvitetty. Puutteita on ainakin tuetun asumisen järjestämisessä.

Nykyiset sähköiset TE-palvelut eivät vastaa nuorten tarpeisiin: moni jää odottamaan puhelinyhteydenottoa eikä lähde itsenäisesti toimimaan. Kun työnhaku laitetaan voimaan 3-12 kuukauden ajaksi, aktiivinen toiminta jää liikaa nuoren harteille. Esimerkiksi Pohjois-Helsingin alueella työttömistä nuorista vain neljäsosa osallistuu työllistäviin toimenpiteisiin.

Miten? Vaikuttava yksilötyö on voimavaralähtöistä, ei ongelmalähtöistä. Työskentelyssä korostuu tarvelähtöisyys ja ratkaisukeskeisyys nuoren oma ääni huomioiden. Omatyöntekijä on koettu hyväksi ratkaisuksi. Työn pohjalta pitäisi löytyä yksi asiakassuunnitelma, joka on tehty nuoren elämäntilanteen huomioiden.

Nuorten kohtaamisessa on huomioitava erilaiset nuoret ja heidän tarpeensa. Vaikka nuori ei olisi vastaanottavainen, ei pidä luovuttaa. Asiakkaassa ”roikkuminen” palkitaan usein sillä, että nuori ottaa yhteyttä kun tilanne on riittävän hankala. Pitää olla saatavilla. Käytännön työssä ei voida olla koko aikaa päämäärätietoisia. Aitous ihmisenä, nuoren arvostaminen ja ajan antaminen nuorelle herättävät luottamusta ja lisäävät kohtaamisen helppoutta. Läsnäolo on avain vuorovaikutukseen tai sen saamiseen alulle. Erilaiset toiminnalliset menetelmät ovat hyväksi havaittuja. Nuoria on kuunneltava, ei vain kuultava. Käytännössä tämä tarkoittaa paitsi avun aktiivista tarjoamista, myös vapaaehtoisuutta ja yksilölähtöisyyttä. Sosiaalityön on jalkauduttava pois toimistoista sinne, missä nuoret ovat, fyysisesti ja virtuaalisesti. Tarvetta on järjestää toimintaa myös virastoaikojen ulkopuolella.

Ilon tuottaminen kuuluu nuorten kanssa tehtävään työhön. Toiminnallisilla menetelmillä pystytään synnyttämään sellaista vastavuoroisuutta, joka saattaa saada hiljaisemmatkin tai verbaalisesti vähemmän itseään esiin tuovat nuoret ryhtymään dialogiin. Kokemus, että nuori selviytyy itse, vahvistaa nuoren toimijuutta. Se tukee myös isommista asioista selviytymistä myöhemmässä vaiheessa. Työn vaikuttavuutta lisää, kun nuorten kokemukset otetaan vakavasti, lähimpiin merkitys huomioidaan työskentelyssä kuten arjessa vaikuttavat tekijät yleensäkin. Erityisesti itsenäiseen asumiseen tarvittava tuki pitäisi huomioida nykyistä paremmin.

Kunnissa tarvitaan johtamista, joka mahdollistaa eri toimijoiden työskentelemisen nuorten tarpeiden lähtökohdista. Aina ei tarvita lisää palveluita vaan sitä, että palveluita tarjotaan oikeaan aikaan, nuoren tahdissa.

7.2.2 Sosiaalisen kuntoutuksen menetelmät osallistaviksi

Lasten ja nuorten vaikutusmahdollisuuksien ja osallisuuden tukemista on tehtävä pitkäjänteisesti ja eri sektoreiden ja hallinnonalojen välisenä suunnitelmallisena yhteistyönä. Turun yliopiston ja Turun lapsi- ja nuorisotutkimuskeskuksen tekemän ”Nuoret luupin alla” -tutkimuksen mukaan nuoret tarvitsevat konkreettisia mahdollisuuksia vaikuttaa arjen toimintaan, esimerkiksi kouluissa tai vapaa-ajalla. Nuorille pitää tarjota todellisia vaikuttamisen mahdollisuuksia. Yhteiskunnallinen osallistuminen tulee olla mukana opetussuunnitelmissa lasten ja nuorten ikään sopivalla tavalla. Oma osallisuutta voidaan harjoitella esimerkiksi järjestötoiminnassa. Osallisuus tarvitsee myös aidon vastaanoton: kuntakentän poliittisten toimijoiden ja viranhaltijoiden on otettava vastaan nuorten toive tavata kunnallisia edustajia ja kuulla, mitä sanottavaa ja terveisiä nuoret päättäjille ja kunnan virkahenkilöille lähettävät. Tärkeää on, että toiveisiin reagoidaan ja annetaan konkreettisia toimenpiteitä nuorten ideoille ja osallistetaan heidät mukaan suunnitteluun.⁶¹ Nuorille on näytettävä, miten ideoista ja esityksistä osa perustellusti kehittyy toteutettaviksi uusiksi toimiksi.

Sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteena on vaikeassa tilanteessa olevien nuorten osallisuuden, toimintakyvyn ja elämänhallinnan paraneminen. Sosiaalinen kuntoutus johtaa henkilön tilanteen ja työelämävalmiuksien kannalta mielekkään ja tarkoituksenmukaisen työpaikan, koulutuksen tai kuntoutuspaikan saamiseen sekä tarvittavien palveluiden ja tukitoimien käyttöön. Erityisesti palveluissa paljon asioivat nuoret kokevat olevansa usein viranomaisten ”armoilla”. Koulutus- ja työpaikkojen puute, byrokraattiset solmut ja asioinnin vaikeus johtavat turhautumiseen ja tunteeseen, että vaikeassa työmarkkina-asemassa, kuten ilman koulutusta tai työkokemusta olevalla nuorella ei ole paljon sanottavaa järjestelmän pyörteissä. Kokemus lamaannuttaa ja passivoi. Moni toimeentulotuen asiakas kärsii terveysongelmista.

⁶¹ Haanpää & Roos 2013

Esimerkiksi kuntouttavan työtoiminnan suunnittelussa nuorten erilaiset tilanteet on kyettävä huomioimaan nykyistä herkemmin. Taiteen ja kulttuurin keinoin tapahtuva osallistaminen mahdollistaa nuorten yksilöllisten tarpeiden huomioimisen. Liikasen (2010) tekemän selvityksen mukaan taiteen ja kulttuurin keinoin toteutettava nuorten osallistaminen tuottaa myös havaittavia terveysvaikutuksia. Ryhmämuotoinen toiminta ei sovi kaikille, vetäytyvä nuori tarvitsee erilaista tukea kuin valmiiksi sosiaalisesti aktiivinen. Tärkeintä on, että työmuodot lähtevät nuorten tarpeista. Organisaatioiden rajat, byrokraattiset ehdot ja säännöt eivät saa estää tarkoituksenmukaisten uusien työmuotojen ja -käytäntöjen toteuttamista.

Miten? Sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteeksi on ymmärrettävä i) että asiakkaan määrittelemät tavoitteet toteutuvat ii) asiakas kykenee valitsemaan omien heikkouksiensa ja vahvuksiensa pohjalta iii) asiakkaan itsetunto ja itsearvostus on löytynyt tai noussut.

Asiakkaan määrittelemien tavoitteiden saavuttamiseksi on palvelun löydettävä silloin kun hän sitä kysyy, eikä asiaa saisi siirtää eteenpäin. Tavoitteen asettelussa käydään yhdessä asiakkaan kanssa läpi, mitä hänen tilanteessaan tehdään. Tavoitteet kirjataan asiakkaan määrittelemällä tavalla suunnitelmaan, kiirehtimättä. Tämän jälkeen tavoitteiden saavuttamista seurataan systemaattisesti, yhdessä asiakkaan kanssa. Monen asiakkaan kohdalla tilanteiden taustalta löytyy ns. systeemiloukkoja, jotka on kartoitettava. Ne saattavat estää tavoitteiden saavuttamista. Pidemmillä aikavälillä tarvitaan mitta-areita, joiden avulla tavoitteiden saavuttamista ja niiden esteitä voidaan seurata kuntatasolla esteiden purkamiseksi.

Matalan kynnyksen toimintamuodoissa (esim. etsivä nuorisotyö) on mahdollista vahvistaa nuoren kykyä tunnistaa omat vahvuutensa ja heikkoutensa ja auttaa häntä siltä pohjalta löytämään itselle sopiva vaihtoehto tarjolla olevista mahdollisuuksista. Nuoren kasvun tukemiseksi tarjottavien vaihtoehtojen tulisi olla aitoja valinnanmahdollisuuksia eikä pakkoja rangaistuksen uhalla. Myös organisaatioille pitäisi olla positiivisia kannustimia uhkasakkojen sijaan tai ohella. Nykyjärjestelmä ei juuri palkitse tuloksellisuudesta, mutta rankaisee epäonnistumisesta.

Asiakkaan itsetuntoa ja itsearvostusta tukee rakentava palaute ja asiakkaan tilanteen tarkastelu ilman syyllistämistä. Vaikeassa tilanteessa oleva asiakas tarvitsee tukea toivon ylläpitämiseen ja mahdollisuuksien osoittamiseen. Pientenkin edistysaskeleiden huomioiminen on olennaista. Asiakkaan kuntoutustarpeet on myös kartoitettava riittävällä huolellisuudella, jotta asiakas pystytään ohjaamaan häntä hyödyttäviin palveluihin.

7.2.3 Kaikkea vastuuta sosiaalisista ongelmista ei voi asettaa asiakkaille – sosiaalisten ongelmien poistaminen tarvitsee rakenteellisia toimia

Sosiaalityötä on suunnattava myös niihin yhteisöllisiin ja yhteiskunnallisiin epäkohtiin, jotka aiheuttavat asiakkaille huono-osaisuutta, kuten työttömyyttä, mielenterveysongelmia ja syrjäytymistä. Yhdyskuntatyön ja aluetyön toimien lisääminen on esimerkki panostuksista, joiden avulla voidaan parantaa hyvinvointia ja lisätä nuorten osallisuutta. Rakenteelliset toimet on suunniteltava yhdessä kunnan muiden sektoreiden, kuten kulttuuri-, liikunta-, sivistys- ja koulutoimen kanssa.

Sosiaalityössä panostetaan liian vähän rakenteelliseen työhön. Syitä tähän on monia. Keskeisin syy lienee se, että sosiaalityö on hallinnollisesti järjestetty niin, että se on yksilöitä yhteiskuntaan integroivaa eli sopeuttavaa toimintaa⁶². Vasta viime aikoina sosiaalityön muutosten myötä rakenteellisen työn merkitystä on alettu korostaa uudelleen yhtenä sosiaalityön keskeisimpinä työmuotoina. Uusi sosiaalihuoltolaki tuo esille, että rakenteellinen sosiaalityö kuuluu kunnalliseen sosiaalihuoltoon⁶³.

⁶² Juhila 2006, 49

⁶³ Hallituksen esitys eduskunnalle sosiaalihuoltolaiksi... 164/2014 vp

Sosiaalityön suuntaaminen yhteisöllisiin ja yhteiskunnallisiin epäkohtiin edellyttää suuria muutoksia kuntien käytännöissä. Toimintatapoja on muutettava pitkäjänteisesti, sillä rakenteellisen työn vaikutuksia ei saada tempoilevilla ja lyhytnäköisillä ratkaisuilla (ks. luku 7.1). Yhteen budjettikauteen sidottu suunnitelmallisuus ei tuo tuloksia, vaan sosiaalityö on kytkettävä kunnan muun hyvinvointipolitiikan kanssa samansuuntaisiin tavoitteisiin. Jos asiakkaiden ongelmana on esimerkiksi sopivien työpaikkojen tai työnhakuvalmiuksia kehittävän työtoiminnan puute, tulisi asiakkaiden ja työntekijöiden ote suunnata tarvittavien toimintojen lisäämiseen alueelle.

Rakenteellisen työn ja muidenkin työmuotojen kehittämiseen tarvitaan johto, joka kykenee suunnittelemaan strategiset toimet tietoon perustuviksi. Uudistuksia suunnittelevat tarvitsevat tietoa nuorten kohtaamista ongelmista ja siitä, millaiset palvelut ja toimet ovat vaikuttavia.

Miten? Rakenteelliseen sosiaali- ja auttamistyöhön pitää saada enemmän liikkumavaraa. Samalla kun ministeriöt ohjaavat poikkihallinnolliseen ja monialaiseen yhteistyöhön, ne eivät aina itse tunnu sitä tekevän. Kuntapäätöksenteossa tilanne ei näytä kovinkaan paljoo paremmalta. Monet kuntapäätäjistä ovat täysin tietämättömiä nuorten elämäntilanteista ja tarpeista eivätkä kuntahallinnon siilot edistä tietämyksen kasvua. Tilanteen muuttaminen edellyttää ainakin keskittymästä neljään eri tekijään.

Ensimmäkin työn tavoitteeksi pitää aina ottaa se, että nuorille löytyy *työpaikka* tai muu pysyvä paikka yhteiskunnassa. Tilastojen siivoaminen ei riitä. Nuoren passittamiseen eläkkeelle pitää olla ehdottoman hyvät syyt ja sittenkin pitäisi pyrkiä siihen, että nuorella olisi mahdollisuus jollakin tavoin osallistua yhteiskuntaan. Kuntoutusvaihtoehtoja on oltava riittävästi, samoin kuin tuettuja ja räätälöityjä työtehtäviä. Palkkaa ja nykyisiä etuuksia pitäisi pystyä yhdistämään nykyistä joustavammin.

Toiseksi nuoren on saatava tarvitsemansa *palvelut nopeasti*. Kun ei ole ammattilaisillekaan aina selvää, mistä nuori voi saada apua, on liioittelua olettaa nuoren löytävän oikean palvelun oikeaan aikaan. Palvelut ovat liian siiloutuneita, erikoistuneita ja niin moninaisia että palvelukokonaisuutta on vaikea hahmottaa.

Kolmanneksi tarvitaan *matalan kynnyksen* talo tai muu tila, jossa on joustavat aukioloajat ja jonne voi mennä ilman ajanvarausta. Monialaisesta toiminnasta voi vastata kunta tai järjestö, olennaista on mahdollisuus kävellä sisään ilman pelkoa leimautumisesta. Suuremmissa kaupungeissa pitää huomioida tällaisten tilojen tarve eri asuinalueilla, koska etäisyydet saattavat muodostua ongelmaksi.

Neljänneksi tarvitaan *yksi suunnitelma*, joka lähtee nuoren tarpeista. Liian usein eri palveluissa tehdään omat suunnitelmansa. Yksi suunnitelma, jota tarkennetaan ja muutetaan nuoren muuttuvien elämäntilanteiden mukaan, on riittävä ja auttaa hahmottamaan kokonaisuutta.

7.3 Tietoa on

Ajankohtaisista rakenteellisista uudistuksista olennaisimmat ovat palvelurakenteiden uudistaminen (SOTE), perustoimeentuloturvaan liittyvän työn uudistaminen (ns. Kela-siirto) sekä laajemmin sosiaali- ja terveydenhuoltoon liittyvien lakien uudistustyö. Uudistukset avaavat ovia sektorirajat ylittävälle työlle. Monet arviointitutkimukset osoittavat, että asiakkaiden avuntarpeet paikantuvat usein palvelujen rajapinnoille. Rajapinnoilla sektoritoimijat eivät aina pysty vastaamaan palvelutarpeeseen tai eivät tunnista sitä. Sosiaalityön näkökulmasta tällaista ”rajapintatyötä” on esimerkiksi asiakkaiden elämänhallinnan kokonaisvaltainen tukeminen sekä ammatillisten ja hallinnollisten rajojen ennakkoluulon ylittäminen. Ylittämistä voi haitata se, että sektorirajat voivat olla paikallisesti, seudullisesti tai kansallisesti piirrettyjä. Organisoimista ja työnjakoa tehdään myös osaamisalueiden mukaan, alueellisesti tai väestöryhmien tarpeiden mukaan (ikäryhmittäin elämäntilanteiden mukaan tai ilmiö- ja ongelmalähtöisesti). Ensin kertaamme, mitä sosiaalityöllä sosiaalipalveluna tarkoitamme ja tämän jälkeen keskitymme siihen, miten sosiaalityö osana palvelujärjestelmää voi tukea, tai miten sen pitäisi tukea vetäytyviä nuoria. Koska sosiaalityötä ei tehdä tyhjiössä, viimeisessä alaluvussa pohditaan sosiaalityön paikkaa kunnassa.

Sosiaalityö yhteiskunnallisena palveluna

Sosiaalityön yhteiskunnallisena tarkoituksena on tukea ja parantaa erityisesti yhteiskunnan heikoimassa asemassa olevien yksilöiden, perheiden ja ryhmien hyvinvointia, yhteisöjen tasapainoa ja turvallisuutta sekä edistää yhteiskunnan oikeudenmukaisuutta ja tasa-arvoa. Suomessa sosiaalityö on kunnallista sosiaalipalvelua, jota tehdään yhteistyössä useiden toimijoiden ja verkostojen kanssa. Ammattina sosiaalityö on tavoitteellista asiakas- ja asiantuntijatyötä sekä yhteiskunnallista toimintaa. Kun sosiaalityön asiakkaana on yksittäinen nuori, hänen ongelmiensa poistamiseen vaikutetaan yksilö-, yhteisö- ja yhteiskunnallisella tasolla.

Eri tasoilla vaikuttaminen on välttämätöntä, koska asiakkaiden henkilökohtaisiksi katsotut ongelmat, kuten nuorten mielenterveyden häiriöt, ovat kytköksissä yhteiskunnallisiin epäkohtiin, esimerkiksi työttömyyteen, asunnottomuuteen, perusturvan heikkouteen tai palvelujärjestelmän puutteisiin, kuten riittämättömiin perhepalveluihin. Sosiaalityön toteuttamiseen on käytössä lukuisa joukko yksilö-, ryhmä- ja yhteistyön sekä rakenteellisen sosiaalityön menetelmiä, jotka sosiaalityön ammattilainen päättää varsin autonomisesti⁶⁴.

Sosiaalipalveluilta ja sosiaalityöltä edellytetään yhä enemmän vaikuttavuutta. Vaikuttavuutta voidaan tarkastella asiakkaiden kanssa asetettujen tavoitteiden toteutumisenä (yksilötason vaikuttavuus, tapauskohtainen arviointi) tai yhteiskunnallisen tarkoituksen toteutumisenä (yhteiskunnallinen vaikuttavuus). Yksilötasolla vaikuttavuus ilmenee asiakkaan, perheen tai ryhmän kanssa asetettujen tavoitteiden saavuttamisena, esimerkiksi nuoren oma kokemus elämänhallinnastaan paranee. Yhteiskunnallinen vaikuttavuus tarkoittaa laajemman ihmisryhmän kohdalla havaittavaa tai koettua sosiaalisen eriarvoisuuden vähenemistä, osallisuuden lisääntymistä tai kuntalaisten hyvinvoinnin paranemista. Sosiaalityön vaikuttavuutta on tutkittu Suomessa vähän.

Sosiaalityön painopiste Suomessa on perinteisesti ollut yksilötyössä⁶⁵. THL:n tutkimuksen mukaan usean paneutuvan yksilötyön menetelmän käyttö ja tilannekohtaisten toimintatapojen hyödyntäminen on vaikuttavinta yksilökohtaista sosiaalityötä. Näyttää on myös siitä, että yksittäisten menetelmien, kuten pelkän toimeentulotuen myöntäminen pahimmillaan vain pitkittää asiakassuhdetta sen sijaan, että se edistäisi myönteistä muutosta asiakkaan elämässä⁶⁶. Kuntien siirtyminen toimeentulotuen myöntämisessä etuuskäsittelyyn on vaikeuttanut sosiaalityön tukea tarvitsevien asiakkaiden pääsyä palveluihin⁶⁷.

Rakenteellisilla tekijöillä, kuten palvelujen tarjonnalla ja saatavuudella, asumisolosuhteilla ja asiakkaan käytössä olevilla Internet-yhteyksillä on havaittu olevan merkitystä siinä, miten hyvin sosiaalityössä asetetut tavoitteet on mahdollista saavuttaa⁶⁸. Yhdyskuntatyön on havaittu vaikuttavan asukkaiden hyvinvointiin parantamalla alueen olosuhteita ja turvallisuutta⁶⁹.

⁶⁴ Metteri 2012; Rostila 2001

⁶⁵ Blomberg ym. 2010; Juhila 2008

⁶⁶ Kivipelto ym. 2013

⁶⁷ esim. Roivainen ym. 2011

⁶⁸ Kivipelto & Blomgren 2014

⁶⁹ Karjalainen & Kivipelto 2014

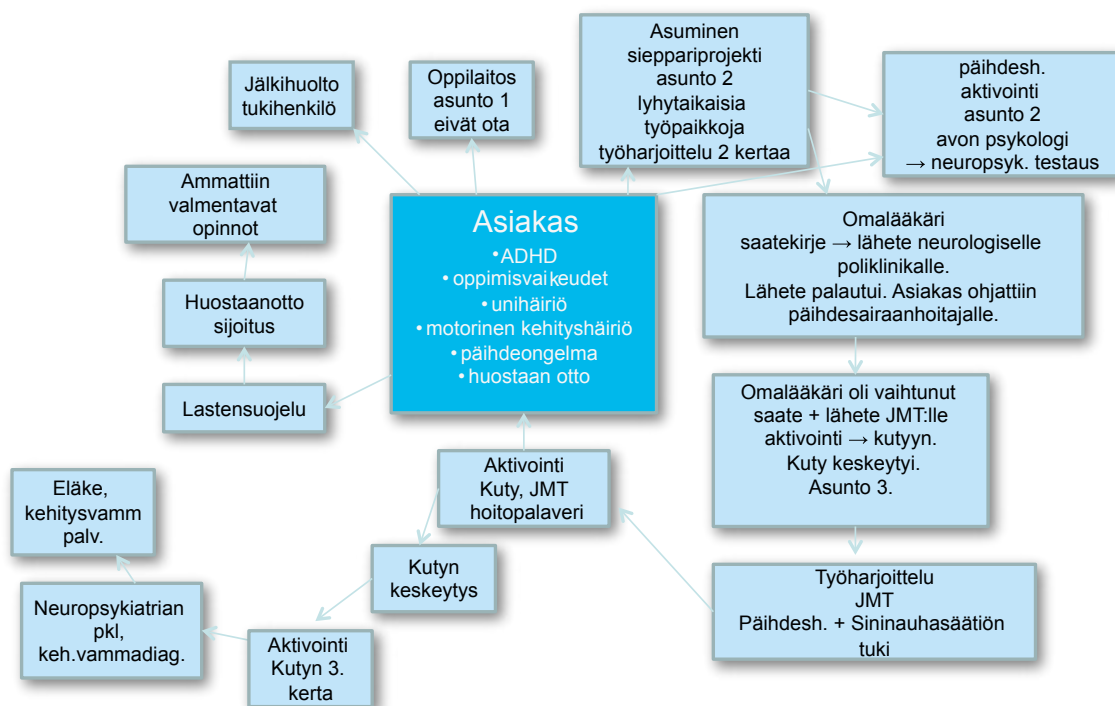
Sosiaalityö ja nuorten palvelut

Sosiaalisen kuntoutuksen palvelukonsepteilla on pyritty monialaiseen palveluintegraatioon nuorten palveluissa. Sosiaalisen kuntoutuksen suunnittelu ja toteutus on ollut pääasiassa kuntien sosiaali- huollon vastuulla, mutta sitä on toteutettu melko epäyhtenäisesti ja usein hankerahoituksella. Siihen verrattavaa toimintaa toteutetaan myös järjestöissä. Uusi sosiaalihuoltolaki selkeyttää tilannetta sosiaalisen kuntoutuksen osalta⁷⁰. Käytännön toteutusta määrittävät verkostoitunut moniammatillinen työskentelytapa, dialogisuus, yhteyksien rakentaminen, erilaisten näkökulmien yhteensovittaminen yhteistyössä esimerkiksi terveydenhuollon, työ- ja elinkeinotoimen, Kelan, opetustoimen sekä kolmannen sektorin toimijoiden kanssa⁷¹.

Sosiaalisen kuntoutuksen ohella on analysoitu myös työhönvalmennusta, sopeutumisvalmennusta, yhteisöpohjaista kuntoutusta ja nuorisolain mukaista sosiaalisen vahvistamisen toimintaa. Nämä kaikki ovat käsitteinä ja käytäntöinä hyvin lähellä toisiaan. Yleensä tehostettua tukea tarvitaan tilanteissa, joissa nuorelle on kasaantunut samanaikaisesti useita vakavia ja pitkäkestoisia elämänhallinnan ongelmia. Tulevaisuudessa suurimpia haasteita on luoda moniammatillisia matalan kynnyksen palvelupisteitä, joiden palvelujen tulisi olla saatavissa kaikissa kunnissa. Tässä palveluyhteistyössä keskeisiä toimijoita ovat koulujen oppilashuolto, terveydenhuolto, nuorisotyö, sosiaalityö sekä muut palvelut tarpeen mukaan⁷².

Kuva 1. Erään asiakkaan palvelupolku.

Alle 25-vuotiaan asiakkaan polku

Sosiaalisen kuntoutuksen hyviä käytäntöjä on tuotettu lukuisissa hankkeissa ja niiden raporteissa.

⁷⁰ Hallituksen esitys eduskunnalle sosiaalihuoltolaiksi... 164/2014 vp

⁷¹ Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014

⁷² Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014

Esimerkiksi nuorten nivelvaiheen palveluja yhteen vetävässä inventaarissa⁷³ todetaan, että nuorten tukemisen tavoitteista ollaan varsin yksimielisiä, mutta poliittisten ratkaisujen tekeminen konkreettista tukemisen keinoista sekä niiden vaatimista resursseista ja päävastuista on osoittautunut haasteelliseksi. Keskeisiä nuorten tukemisen edellytyksiä ovat sektorirajojen ylittäminen, moniammatillinen yhteistyö, palvelujen koordinointi, nuorten tilanteita koskevan seurantatiedon kerääminen, palvelukynnysten madaltaminen, joustavat koulutusratkaisut ja nuorten kokonaiselämäntilanteen tunteminen. Toimintaperiaatteiksi luetaan varhainen puuttuminen, palveluohjaus ja palveluista toiseen vaihtaan saattaminen. Olennaista on palvelujen tarjoaminen pääasiassa normaalipalvelujen puitteissa: koordinoimalla ja tiivistämällä eri hallinnonalojen yhteistyötä. Palveluiden huono koordinaatio voi näkyä siten, että asiakasta pallorellaan palvelujärjestelmässä ilman että hän saa oikeanlaista apua, kuten kuvan 1 asiakkaalle on käynyt.

Hyviksi käytännöiksi on todettu matalan kynnyksen integroidut palvelupisteet, nivelvaiheen palvelut koulutukseen liittyen, sosiaalityön ja -ohjauksen suunnitelmallinen, tavoitteellinen ja pitkäjänteinen asiakastyö, yksilöllinen tai ryhmämuotoinen tuki, valmennus arjessa selviämiseen, itsenäisen asumisen tukeminen, osallisuutta lisäävä vertaistuki, kuntouttava työtoiminta ja nuorille suunnattu klubitalotoiminta. Nuorten palvelujen ongelmakohtia ovat puutteet mielenterveys- ja päihdepalveluissa. Vaikka häiriöiden varhainen tunnistaminen on parantunut, on puutteita matalan kynnyksen palveluissa ja kuntoutuksessa. Nuorten ohjautuminen Kelan ammatilliseen kuntoutukseen on vähäistä, vaikka sen kriteerejä väljennettiin vuoden 2014 alusta. Samoin Kelan harkinnanvaraista kuntoutusta eivät saa nuoret, joilla on vakavia elämänhallinnan ongelmia. Ongelmia on lisäksi julkisen sektorin ja järjestöjen monipuolisten palvelujen kohtaannossa.⁷⁴

Nuoret toimeentulotuen saajina

Alle 30-vuotiaat nuoret ovat yliedustettuina toimeentulotukea pääasiallisena tulonaan saavien ryhmässä. Kaikkein yleisintä toimeentulotuen saaminen on 20–24-vuotiaiden ikäryhmässä. Toimeentulotukea pitkäaikaisesti eli 10–12 kuukautta vuodessa saaneista viidesosa (20,5 %) oli 20–29-vuotiaita nuoria vuonna 2013⁷⁵. Vain pieni osa toimeentulotukea saavista nuorista on opiskelijoita⁷⁶. Suurimalla osalla näistä toimeentulotukea saavista nuorista on tarvetta apuun, jota sosiaalityö yhdessä muiden nuoria tukevien palvelujen kanssa pystyy tarjoamaan. Haasteena on muun kuin taloudellisen avun saaminen näille toimeentulotuen nuorille asiakkaille.

Toisaalta palveluihin pääsyn kannalta vielä haasteellisempi ryhmä ovat ne nuoret, jotka eivät hae edes toimeentulotukea, vaikka olisivat siihen oikeutettuja. Tällöin nuoret saattavat jäädä kaikkien palvelu- ja tietojärjestelmien ulkopuolelle. Toimeentulotuen alikäyttö on Susan Kuivalaisen (2007) tutkimuksen perusteella suurinta juuri nuorimmassa eli alle 25-vuotiaiden ikäryhmässä sekä tulojen perusteella arvioituna että nuorten oman arvion perusteella. Jos alle 25-vuotiaiden ryhmästä poistetaan opiskelijat ja vanhempien luona asuvat, niin näistä nuorista jopa reilu viidesosa (21,8 %) on sellaisia, jotka olisivat oikeutettuja toimeentulotukeen, mutta he eivät sitä hae⁷⁷. Syyt toimeentulotuen hakematta jättämiseen ovat moninaiset lähtien säännöksiin monimutkaisuudesta ja halusta tulla toimeen omillaan ilman viranomaisten seuranta.

Useat alle 30-vuotiaat sosiaalityön asiakkaat ovat naimattomia ja lapsettomia sekä vailla ammatillista koulutusta. Monilla on huonoja kokemuksia koulusta ja opiskelusta, kuten oppimisvaikeuksia ja koulukiusaamiskokemuksia. Myös psyykkiseen terveyteen ja jaksamiseen sekä itsetuntoon liittyvät tekijät vaikeuttavat usein näiden nuorten selviytymistä jokapäiväisestä elämästä. Toisaalta monilla näistä nuorista on paljon voimavaroja, jotka eivät useinkaan tule ilmi julkisessa keskustelussa kun puhutaan syrjäytymisvaarassa olevista nuorista. Nuoret kokevat usein sosiaaliset ja perhesuhteet

⁷³ Pietikäinen 2007

⁷⁴ Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014

⁷⁵ Toimeentulotuki 2013

⁷⁶ Hannikainen-Ingman ym. 2012

⁷⁷ Kuivalainen 2007

voimavaroina. Lisäksi nuoren motivaatio ja asennoituminen palveluja kohtaan, joustavuus sekä usko ja sitoutuminen koulutukseen tai työhön hakeutumiseen sekä oman talouden suunnittelu on monien kohdalla arvioitu tilannetta eteenpäin vieviksi voimiksi.⁷⁸

Aineistossamme sosiaalityön tavoitteita liitettiin eniten nuoren oman tulevaisuuden suunnitteluun sekä omien vahvuuksien löytämiseen. Suurella osalla tärkeitä tavoitteita olivat myös toimeentulon kohentaminen sekä toimintakyvyn parantaminen. Sukupuolten välillä tavoitteissa oli eroa. Miehillä erilaiset koulutukseen ja työhön pääsyyn liittyvät tavoitteet olivat tärkeitä. Naisille puolestaan arjen toiminnoista selviämiseen, harrastustoimintaan osallistumiseen, itsetuntoon ja sosiaalisten valmiuksien parantamiseen kohdistuvat tavoitteet olivat tärkeämpiä kuin miehille. Käytetyimmät sosiaalityön menetelmät olivat nuorta tukeva keskustelu, neuvonta ja ohjaus, nuoren vastuuttaminen omien asioiden hoitamiseen, nuoren omia oikeuksia ja velvollisuuksia koskevan tietoisuuden tukeminen sekä ratkaisu- ja voimavarakeskeinen auttaminen.⁷⁹

Nuorten vahvuuksien ja elämän ongelmakohtien kartoitus sekä asetettujen tavoitteiden tarkastelu paljastaa, että monet nuorten senhetkiseen elämäntilanteeseen vaikuttavista tekijöistä ovat muotoutuneet pitkän ajan kuluessa ja monien tekijöiden yhteisvaikutuksesta. Kehityskulut ovat monisyisiä eikä kysymyksiin ja haasteisiin voidakaan vastata vain yhden ammattilaisen tai sektorin voimin. Vaikeuksien syvällä olevat juuret, kuten jo peruskoulussa syntyneet kokemukset opiskelussa menestymisestä ja muiden hyväksynnästä, kertovat myös siitä, että nuorten tilanteisiin pitäisi pystyä puuttumaan jo paljon nykyistä varhaisemmassa vaiheessa. Toisaalta tarvittaisiin muutoksia myös yhdyskuntarakenteessa ja sopivien työ- ja koulutuspaikkojen tarjonnassa, sillä lähes kolmannes tutkimuksemme nuorista koki liikenneyhteyksien sekä asuinalueen työ- ja koulutusmahdollisuuksien olevan puutteellisia ja vaikeuttavan oman tilanteen paranemista.

Kuntouttavan sosiaalityön mahdollisuus

Aikuissosiaalityön uudelleenmuotoiluissa keskeistä on ollut kuntouttavan sosiaalityön ymmärtäminen tiettyä työmenetelmää laajempänä orientaationa, joka hyödyntää empowerment-tyyppistä, moniammatillista ja verkostoituvaa työtapaa. Kuntouttavan sosiaalityön ajatus on, että samaan aikaan huomioidaan sekä yksilö, että yhteisöllinen ja rakenteellinen näkökulma. Kuntouttava sosiaalityö sisältää sekä ennalta ehkäisevän että havaittuja ongelmia korjaavan näkökulman. Erityisosaamista kehitetään riittävän laaja-alaisina kokonaisuuksina, jolloin vältytään keskittymästä yksittäisiin kapea-alaisiin menetelmiin sekä siiloutumiselta. Kuntouttavassa sosiaalityössä pyritään ratkaisemaan osallisten yksilöllisen ja kollektiivisen selviytymisen esteitä ja haetaan aktiivisesti uudenlaisia toimintamalleja. Yhteiskunnan jatkuva muutos ja uudenlainen verkostoituminen edellyttävät sosiaalityön suunnittelulta, palvelujen organisoinnilta ja johtamiselta uusia työvälineitä sekä vaikuttavuuden arviointia.

Syrjäytyvien nuorten tukemisessa ei ole tarkoituksenmukaista pyrkiä yksiviivaisesti työllistämiseen tai ohjaamaan nuoria koulutukseen tai työhallinnon toimenpiteeseen. Sosiaalinen kuntoutuminen on usein edellytys sille, että muita toimenpiteitä voidaan suunnitella tai että vaikutukset olisivat kestäviä. Tuloksellisuuden ja vaikutusten käsitteitä – ja käsitystä kuntouttavan sosiaalityön luonteesta – tuleekin laajentaa huomioimaan yksittäisen sektoritoimijan intervention sijasta moniammatillisen toimijaverkoston yhteensä tuottamat tulokset ja (kustannus)vaikutukset.

Kuntouttavan sosiaalityön haasteina ovat aktivoivien ja selkeiden palvelukonseptien luominen sekä työprosessien, työnjaon, asiakasvalikoinnin ja ohjauksen mallien kehittäminen. Samaa kokonaisuuteen kuuluvat peruspalvelujen ja erikoistuneiden palvelujen välinen työnjako sekä asiakasprofioloinnin organisointi ja tehtävärakenteiden uudistaminen vastaamaan osallisten ja ammattilaisten tarpeita. Olennaista on sosiaalityön pitkien asiakasprosessien sekä esimerkiksi työhallinnon, Kelan ja terveydenhuollon palvelujen niveltäminen yhdeksi kokonaisuudeksi. Kuntouttavat työmallit

⁷⁸ Saikkonen ym. 2015

⁷⁹ Saikkonen ym. 2015

edellyttävät aina moniammatillista yhteistyötä. Sosiaalityö ei ole erillinen toiminto yhteistyössä, eikä kyse ole erillisten toimijoiden yksittäisistä teoista.⁸⁰

Palvelujärjestelmän mahdollisuus pienentää syrjäytymisriskiä

Kansallista lainsäädäntöä toimeenpannaan ja tulkitaan paikallisista lähtökohdista. Paikalliseen palvelujärjestelmään vaikuttavat myös ylipaikalliset toimijat kuten TE-palvelut ja Kela. Ylipaikalliset tekijät vaikuttavat tietenkin myös sosiaalitoimen toimintaympäristöön. Talouden taantumun seuraukset näkyvät kuntatasolla ja seurauksia hoidetaan pitkälti paikallisella tasolla. Palvelujärjestelmässä erilaiset tehostamispyrkimykset näkyvät usein organisaatiolähtöisinä prosessien parantamisena. Näissä vaarana on unohtaa asiakkaan tarpeet, erityisesti jos palveluiden vaikuttavuudesta ei ole tietoa. Toisaalta tieto yksittäisten palveluiden vaikuttavuudesta ei riitä, vaan tarvitaan ymmärrystä koko järjestelmän toimivuudesta. Liian usein palveluita kehitetään isojen asiakasvirtojen mukaisesti, jolloin vetäytyvien nuorten näkökulma jää väistämättä huomioimatta.

Palvelujärjestelmä ja kuntapäätöksenteko

THL:n hankkeessa Poistaako sosiaalityö huono-osaisuutta? tutkittiin mm. sitä, minkälaisen tiedon varassa sosiaalityöstä tehdään päätöksiä kunnissa. Tutkimukseen valittiin kolme erilaista kuntaa: Seinäjoki, Tuusula ja Vantaa. Näissä kunnissa haastateltiin sosiaali- ja terveyslautakunnan jäseniä. Lisäksi Seinäjoella ja Tuusulassa haastateltiin johtavia viranhaltijoita. Haastatteluja on yhteensä 22. Lisäksi aineistona käytettiin kuntien julkisia päätöksenteon asiakirjoja ja niiden liitteitä (esim. sosiaaliamiesten raportit, vastaukset Valviralle, toiminta- ja taloussuunnitelmat). Analyysissa keskityttiin kuntien päätöksentekoa yhdistäviin piirteisiin.⁸¹

Sosiaali- ja terveyslautakuntien tehtäväkenttä on laaja. Pelkästään sosiaalitoimesta vanhuspalvelut haukkaavat ison osan. Lautakuntien esityslistat ovat pitkiä, eikä nuorten aikuisten palveluihin tai sosiaalityöhön liittyviä kysymyksiä käsitellä läheskään joka kokouksessa. Hankkeessa haastatellut luottamushenkilöt, joilla oli omaa kokemusta sosiaalipalveluista tai työhistoriaa sosiaalialasta tunsivat palveluita. Muut haastatellut veivät keskustelua terveydenhuollon suuntaan tai muihin itselleen tärkeiksi kokemiinsa teemoihin (esim. lapsiperheet, vammaisasiat).

Kuntien luottamushenkilöillä sosiaali- ja terveyslautakunnissa on paljon hyvää tahtoa parantaa palveluita, mutta kuntien taloustilanne tekee sen vaikeaksi käytännössä. Niukkojen resurssien lisäksi luottamushenkilöt puhuivat tavasta suunnata resursseja. Huomio kohdentuu sellaisiin ongelmiin, jotka tulevat kalliiksi kunnalle. Kuntatasolla helposti keskitytään korjaaviin palveluihin sen sijaan, että panostettaisiin kaikille suunnattuihin ehkäiseviin palveluihin. Näin siitä huolimatta, että lautakunnan jäsenet arvelivat ongelmien ehkäisyn tulevan merkittävästi korjaamista halvemmaksi. Osin tämä on seuraus siitä, että laissa on säädetty selkeämmin korjaavien palveluiden järjestämisestä kuin ehkäisevien. Niukat resurssit tekevät mahdottomaksi samaan aikaan panostaa sekä korjaaviin että ehkäiseviin palveluihin. Panostukset ehkäiseviin palveluihin näkyvät useimmiten viiveellä, joten samanaikaiselta panostukselta on vaikea välttyä.⁸²

Haastattelujen perusteella luottamushenkilöt olivat tietoisia siitä, miten toimeentulotuen käsittelyajoissa oli pysytty. Syynä lienee se, että kaikissa kunnissa oli haluttu välttää mahdollinen uhkasakko, joka seuraa jos toimeentulotuen myöntämiselle annetusta määräajasta lipsutaan. Kunnissa seurattiin systemaattisesti toimeentulotuen menoja, määräajoissa pysymistä ja näistä raportoitiin säännömukaisesti lautakunnassa. Määräaikoja pidetään kyllä hyvänä ja kohtuullisena, mutta ne myös ohjaavat toimintaa melko voimakkaasti⁸³. Käytännön seurauksena on ollut toimeentulotukihakemusten urakointia ja siirtämistä sosiaalityöntekijöille, mikä on vähentänyt asiakasaikoja sosiaalityöntekijälle.

⁸⁰ Tuusa 2005

⁸¹ Saikkonen ym. 2015

⁸² Saikkonen ym. 2015

⁸³ ks. Saikku & Kuivalainen 2013

Asumisen kalleus tai asunnon puute tulivat esille erityisesti Seinäjoella ja Vantaalla. Pääkaupunkiseudulla ja muissakin kasvukeskuksissa nuorten aikuisten elinkustannuksia rasittaa kallis asuminen. Kallis asuminen saattaa ohjata myös toimeentulotuen hakuun. Esimerkiksi pääkaupunkiseudulla kuntien hyväksymät asuminenormit toimeentulotuessa ovat selvästi korkeammat kuin Kelan myöntämä asumistuki. Varhainen muutto pois kotoa ja yksin asuminen lisäävät köyhyysriskiä ja riskiä syrjäytymiseen⁸⁴.

Kunnissa palveluja ei arvioida kovin systemaattisesti. Palveluiden arvioinnissa keskitytään lähinnä asiakastyytyväisyyteen tai kuntalaiskyselyihin, joista kumpikaan ei ole kelvollinen tai luotettava tapa arvioida nuorille kohdennettuja palveluita. Toki järjestelmällistä arviota tai ainakin seuranta tehdään suhteessa toimintasuunnitelmaan ja budjettiin. Näissä seuranta tapahtuu kuitenkin niin yleisellä tasolla, ettei sosiaalityö, puhumattakaan vetäytyvien nuorten palveluista, tule juuri esille. Tutkimuksen aineistosta ei voi tehdä johtopäätöstä, ettei käytännön työssä tehtäisi järjestelmällistäkin arviointia. Aineisto kertoo siitä, että jos käytännön työtä arvioidaan, tieto siitä ei välity luottamushenkilöille.⁸⁵

Paikallisen ja ylipaikallisen hankauspinta siiloissa

Palveluiden paikallisuus tulee ilmi hyvin esimerkiksi siinä, miten toimeentulotuen myöntäminen on järjestetty. Kun tutkimushaastatteluja kerättiin, oli Seinäjoella toive siirtyä sähköiseen toimeentulotuen hakemiseen. Sen ajateltiin yksinkertaistavan ja nopeuttavan hakemista. Vantaalla puolestaan oli jo käytössä sähköinen hakemus ja tämän lisäksi siellä oli saatu myönteisiä kokemuksia yhteistyöstä Kelan kanssa toimeentulotukiasioissa. Tuusulassa toimeentulotuki haettiin edelleen paperihakemuksella. Kaikilla kunnilla oli myös toimeentulotuen myöntämisestä omat ohjeensa, joissa oli huomioitu sosiaali- ja terveysministeriön ohjeistus. Tämä osoittaa hyvin sen, miten valtakunnalliset ohjeistukset toimeenpannaan aina paikallisista lähtökohdista käsin, kunkin kunnan oma palvelujärjestelmä huomioiden. Tutkimuksessa on saatu viitteitä myös siitä, että samankaltaisissa asiakastilanteissa on erilaisia toimintatapoja Kelan, sosiaali-, terveys-, työvoima- ja nuorisopalveluissa.⁸⁶

Kunnan kaikki toimialat todettiin tärkeinä kuntalaisten hyvinvoinnin edistäjänä ja huono-osaisuuden vähentäjänä. Ongelmallisena nähtiin budjetin siiloutuminen, kunkin toimialan varjellella mahdollisimman tarkasti omaa tulosaluettaan ja tulostavoitteitaan.⁸⁷ Lainsäädännön tuottamat haasteet näkyvät haastateltavien mukaan erityisesti palveluissa, joissa yhtä asiakasta saattaa koskea useampi laki tai asiakkaan tilanteessa voitaisiin soveltaa useampaa eri lakia. Työntekijöiden oletetaan tuntevan lainsäädäntöä tarkasti, jotta hän osaa soveltaa asiakkaan elämäntilanteeseen parhaiten soveltuvaa lakia muuttuvissa tilanteissa.

Yhteenvedona voi todeta, että palvelujärjestelmässä on paljon käyttämättömiä mahdollisuuksia parantaa palveluita, mutta kunnissa on joitakin rakenteellisia esteitä. Esteenä on ensinnäkin se, että tietoa palveluiden vaikuttavuudesta on vähän. Resurssija ei voida siten suunnata niihin palveluihin, jotka tiedetään vaikuttaviksi. Pikemmin resurssien käyttöä ohjaavat erilaiset tulosalueet ja -tavoitteet, joihin vaikuttaa lainsäädäntö. Näissä korjaavat palvelut helposti korostuvat. Toiseksi, hankaluutta aiheuttaa valtakunnallisten ja paikallisten palveluiden integraatio ja asiakkaan tipahtaminen näiden palveluiden väliin. Kolmanneksi, sosiaalityötä ja sen mahdollisuuksia tunnetaan päätöksenteossa melko huonosti, jolloin se on helppo nähdä pelkkänä kulueränä.

⁸⁴ Ylönen 2014; Ilmakunnas 2014

⁸⁵ Saikkonen ym. 2015

⁸⁶ Ks. Määttä & Keskitalo 2014

⁸⁷ Saikkonen ym. 2015

Palvelujärjestelmä ja vuonna 1987 syntyneet

Työ- ja koulutusjärjestelmästä syrjäytymiseen liittyviä riskitekijöitä voidaan kartoittaa Suomessa vuonna 1987 syntyneitä lapsia ja nuoria säännöllisesti seuraavan Kansallinen syntymäkohortti 1987 -tutkimuksen aineiston avulla. Siinä on seurattu Suomessa vuonna 1987 syntyneitä lapsia syntymästä toistaiseksi vuoden 2008 loppuun saakka. Seurantatutkimuksessa on löydetty tekijöitä, jotka lisäävät lasten ja nuorten riskiä jäädä työ- ja koulutusjärjestelmän ulkopuolelle ja toimeentulotuen varaan.

Tutkimuksen tulokset antavat vahvan viestin siitä, että lapsia ja nuoria sekä heidän perhettään pitäisi pystyä tukemaan jo hyvin varhaisessa vaiheessa, jos lapsuudenkodissa koetaan merkittäviä muutoksia, jotka vaikuttavat lapsen ja nuoren arkeen ja elinpiiriin. *Erityisesti kodin ulkopuolelle sijoittaminen todettiin riskitekijäksi* monelle myöhemmälle hyvinvoinnin puutteelle kuten mielenterveysongelmille, elämiselle toimeentulotuen varassa, jäämiselle peruskoulututkinnon varaan tai rikostuomioille⁸⁸.

Kansallinen syntymäkohortti 1987 -aineiston avulla on pystytty mm. yhdistämään lapsuudessa ja nuoruudessa syntyneet mielenterveysongelmat lapsuuden kodissa koettuihin vaikeuksiin kuten vanhemman kuolemaan, vanhempien avioeroon, vanhemman mielenterveysongelmiin tai vanhempien toimeentulotuen saantiin⁸⁹. Myös vanhemman fyysinen sairastuminen on tutkimuksessa yhdistetty lapsen ja nuoren mielenterveyden järkkymiseen⁹⁰.

Lasten ja nuorten hyvinvoinnissa on tutkimuksen valossa löydettävissä myös alueellisia erityispiirteitä, joilla todennäköisesti on yhteys myös paikalliseen palvelujärjestelmään ja palvelujen saatavuuteen. Seurannan perusteella vuonna 1987 syntyneistä olivat toimeentulotukea yleisimmin saaneet ne nuoret, joiden kotikunta oli Lapissa, Kainuussa, Pohjois-Savossa tai Pohjois-Karjalassa. Sen sijaan peruskoulun jälkeinen tutkinto puuttui useimmin niiltä, jotka olivat aloittaneet koulunsa Päijät-Hämeessä, Uudellamaalla, Itä-Uudellamaalla tai Ahvenanmaalla. Psykiatrisen erikoissairaanhoidon palveluita tai psyykenlääkkeitä olivat puolestaan käyttäneet eniten ne lapset ja nuoret, joiden kotikunta vuonna 2009 oli Keski-Suomessa, Pohjois-Savossa, Uudellamaalla tai Etelä-Karjalassa. Alueelliset erot voivat kertoa mielenterveysongelmien esiintyvyyden lisäksi myös eriarvoisesta pääsystä palveluihin, sillä esimerkiksi Lappi kuului alueisiin, joissa psyykenlääkkeitä ja psykiatrisen erikoissairaanhoidon palveluita käytettiin muuta maata vähemmän. Myös näihin nuorten palvelujärjestelmän alueellisiin erityispiirteisiin ja aukkokohtiin tulisi kiinnittää huomiota nykyistä enemmän.

7.4 Tuki vetäytyville nuorille

Edellinen luku osoittaa, että tietoa palvelujärjestelmän ongelmakohdista ja syrjään joutumisen riskitekijöistä on olemassa. Tässä luvussa keskitytään siihen, mitä pitäisi tehdä, jotta tuki vetäytyville nuorille olisi parempi. Käymme ensin läpi rakenteellisen tason tekijöitä, sen jälkeen siirrymme ennaltaehkäiseviin palveluihin ja sitten esitämme, miten korjaavia palveluita voisi parantaa. Ajatuksena on, että tarvitaan muutoksia, jotka estävät nuoria aikuisia tipahtamasta yhteiskunnan syrjälle. Luku päättyy SWOT-analyysiin nykytilanteesta.

Muutokset rakenteissa

Kunta on enemmän kuin palveluntuottaja. Se on demokraattinen yhteisö, jonka pitäisi tarjota osallistumisen mahdollisuuksia ja kokemuksia kuntalaisille⁹¹. Parhaimmillaan kunnalla paikallisyhteisönä on paras tieto paikallisista olosuhteista, jotka se kykenee ottamaan huomioon päätöksenteossa ja erilaisten resurssien kohdentamisessa⁹².

⁸⁸ Paananen ym. 2012

⁸⁹ Paananen ym. 2013

⁹⁰ Paananen ym. 2012

⁹¹ Niiranen ym. 2013

⁹² esim. Haveri ym. 2009

Sosiaalityön palvelut on kunnissa järjestetty vaihtelevasti. Vaikka Suomen kokoisessa, harvakseltaan asutussa maassa tarvitaan erilaisia tapoja järjestää palveluita, voidaan hyvällä syyllä kysyä, tarvitseeko jokainen kunta todellakin oman tapansa ja miten se ilmentää kansalaisten yhdenvertaisuutta? Onko resurssien hyvää käyttöä esimerkiksi tehdä jokaiselle kunnalle, kuntayhtymälle tai muulle yhteensuorittamalle omat toimeentulotuen soveltamisen ohjeet ja sähköiset toimeentulotuenhakujärjestelmät? Entä miten tämä moninaisuus näkyy palvelujärjestelmän kehittämisen reunaehdoissa, kun ns. palvelujärjestelmä vaihtelee kunnasta toiseen?

Joitakin viitteitä on siitä, että lainsäädäntö ohjaa palveluiden järjestämistä siten, että lainkirjain pyritään täyttämään. Tämä on toki myönteistä, mutta jos samaan aikaan suljetaan silmät siltä, mitä laissa ei ole säädetty, näyttäytyy lainsäädännön orjallinen seuraaminen toisin. Tarvitaan keskustelua siitä, minkä verran sosiaalialan työssä ehditään tai tehdään eettistä pohdintaa, milloin riittää se, että toimitaan lainkirjain täyttäen. Ihanteellisessa tilanteessa eettinen harkinta, asiakkaan asian ajaminen ja lain idean toteuttaminen limittyvät tiiviisti yhteen.

Sosiaalityö on osa palvelujärjestelmää, jonka tehtävänä on luoda edellytyksiä ja vahvistaa osallistumista⁹³. Sosiaalityötä ja sen vaikutuksia arvioidaan niin yleisillä suureilla, ettei sosiaalityö tule näkyväksi tai ymmärrettäväksi ainakaan kuntapäätäjille. Kuntapäätäjät tuntevat sosiaalityön sisältöjä varsin huonosti, jolloin ne helposti kilpistyvät pelkästään toimeentulotueksi, jota myös järjestelmällisesti seurataan. Vaikka kansalaisten yhdenvertaisuuden kannalta on hyvä, että pyritään mahdollisimman yhdenmukaisiin käytäntöihin, on vaarana, että sosiaalityö typistyy pelkästään byrokratiatyöksi, jossa sosiaalityöntekijällä ei enää ole mahdollisuutta toimia asiakkaansa asian ajajana. Tunnistamatta jää tällöin se, että sosiaalityössä pyritään vahvistamaan asiakkaan omaa tietoisuutta vastuista, velvollisuuksista ja oikeuksista, asiakkaasta ihmisenä, yhteiskunnan jäsenenä. Asiakkaalle olennaista on, miten hyvin hänet tunnustetaan tukea tarvitseväksi ja osataan ohjata muista palveluista tai palvelujen ulkopuolelta sosiaalityön asiakkaaksi sekä miten helposti tai nopeasti asiakas pääsee esimerkiksi tarvitsemiinsa päihdepalveluihin tai asumispalveluihin.

Nuorten aikuisten tukemista häiritsee siiloutuva hallinto, joka on suurelta osin seuraus lainsäädännöstä ja kuntien budjettikäytännöistä. Budjettikäytännöt muodostuvat ongelmaksi kun jaossa on niukkuutta. Pelivaraa ei käytännössä ole. Kaupunginhallitusten tekemiä säästöpäätöksiä vastaan on hankalaa pullikoida, vaikka niiden pitkässä juoksussa tiedettäisiin lisäävän ongelmia ja kustannuksia. Palveluita arvioidaan yleisellä tasolla esimerkiksi asiakaskyselyin ja seuraamalla asiakasmääriä. Käytetään sellaisia menetelmiä, jotka eivät kerro mitään palveluiden vaikuttavuudesta.

Tieto palveluiden vaikuttavuudesta ei itsessään muuta toimintakäytäntöjä, vaan tarvitaan konkreettisia toimia. Palveluiden vaikuttavuuden osoittaminen voisi kuitenkin legitimoida päätöksiä, jotka lyhyellä aikajänteellä eivät näytä kustannustehokkailta. Niukkojen resurssien ohjaamisen tueksi pitäisi tuottaa sellaista arviointitietoa, joka auttaa palvelujärjestelmän parantamisessa kokonaisuutena. Arvioinnilla ja avaamalla arvioinnin aineistoja voidaan sekä lisätä kuntalaisten osallisuutta että tiivistää yhteistyötä kolmannen sektorin toimijoiden kanssa. Joka tapauksessa on hälyttävää, että sosiaalityössä ja laajemmin sosiaalipalveluissa karttuu paljon dataa, joka hautautuu asiakastietojärjestelmien uumeniin ja jää hyödyntämättä palvelujärjestelmässä.

Sosiaalityössä olisi tunnettava nykyistä paremmin kolmannen sektorin tarjoamia mahdollisuuksia. Erilaisista yhteispalvelupisteistä on jo kokemusta monissa kunnissa. Kunta on myös sopiva taso vähentämään tai estämään sosiaalisten etäisyyksien kasvua. Yhteiset palvelupisteet tai palveluiden siirtäminen saman katon alle ei kuitenkaan vielä takaa sujuvaa yhteistyötä ja yhtenäistä toimintakulttuuria. Kolmannen sektorin ei ole mahdollista korvata julkisen sektorin työtä, mutta se voi tarjota sellaisia osallistumisen mahdollisuuksia ja kokemuksia, joita julkinen sektori ei pysty järjestämään.

⁹³ esim. Aaltio 2013

Rakenteiden tasolla tarvittaisiin ensinnäkin lainsäädännön huolellinen läpikäynti, miten eri lait limittyvät yhteen ja saadaan toimimaan asiakkaan parhaaksi. Toiseksi, vaikuttavuuden osoittamiseksi tarvitaan dataa. Pelkäästään asiakastietojärjestelmien trimmaaminen ei riitä, vaan tapauskohtaisen arvioinnin ajatuksella pitäisi pystyä seuraamaan asiakasta koko palvelujärjestelmässä. Tämä helpottaisi myös sitä, että asiakasta ei aina kohdata ”uutena” asiakkaana, jonka pitää kertoa alusta lähtien oma tilanteensa. Arviointitiedon avulla resurssien kohdentaminen onnistuu paremmin. Kunnissa pitäisi olla selvä käsitys siitä, miten nuorten aikuisten syrjäytymistä ehkäistään, paljonko siihen käytetään resursseja ja minkälaisia tuloksia saadaan aikaan. Kolmanneksi, kuntien budjettikäytännöissä tarvitaan konkreettisia toimenpiteitä, joilla siiloista päästään pois.

Kaikille kohdistetuissa, ennaltaehkäisevissä palveluissa

Sosiaalityö on viimesijainen palvelu, jonka tarvetta voidaan vähentää monin tavoin. Kaikille kohdennetuilla palveluilla pyritään takaamaan hyvinvointi kaikille kansalaisille tai asukkaille, ei vain tietylle väestöryhmälle. Toimeentulon takaava työ, hyvä elinympäristö, hyvät asumisolot, lähipalvelut sekä ihmisten omatoimista selviytymistä tukeva sosiaalinen verkosto muodostavat perustan normaalille osallistumiselle ja yhteiskuntaan kuulumiselle. Näitä arjen rakenteita ja käytäntöjä tukevat universaalit julkiset palvelut ja tulonsiirrot. Universaaleja palveluja ovat esimerkiksi peruskoulu ja neuvolajärjestelmä.

Sosiaalisten investointien näkökulmasta kaikille suunnattujen universaalien palvelujen ja ennaltaehkäisevien palvelujen karsiminen tai vähentäminen on virhe. Opettajat, koulunkäyntiavustajat, oppilashuolto, harrastukset ja vapaa-ajan toiminta ovat perheen ja lähiverkoston ohella lähimpiä kosketuspintoja nuoren arkeen. Puute tai heikkous jonkun näiden palikoiden toiminnassa näkyy väistämättä vaikeampina ja kustannuksiltaan raskaampina sosiaalipalvelujen ja terveydenhuollon erityispalvelujen tarpeen kasvuna. Noin *kolmannes toimeentulotuen asiakkaista kärsii heikkoon terveydentilaan liittyvistä ongelmista, kuten mielenterveyden häiriöistä ja jaksamisesta*⁹⁴. Vastaavia tuloksia on saatu myös työttömien terveydentilaa koskevissa tutkimuksissa⁹⁵.

Työ- ja elinkeinohallinnon toimimattomuus on tällä hetkellä yksi merkittävimmistä työtä tai koulutusta vailla olevien nuorten palveluihin liittyvistä kipupisteistä. Nuorten parissa toimivat ammattilaiset ovat kokeneet suurena haasteena resurssien riittämättömyyden ja palvelujen siirtymisen kauemmas TE-toimistoverkkouudistuksen vuoksi. Palvelujen siirtyminen entistä enemmän verkossa hoidettavaksi on uhka niille nuorille, joilla on elämäntilanteen, terveyden tai toimintakyvyn ongelmia. Verkkopalvelujen hankaluus, virkailijoiden huono tavoitettavuus, pitkät jonotusajat ja puhelinpalvelujen toimimattomuus ovat esimerkkejä nuorten kohtaamista TE-toimistojen palvelujen vaikeuksista. Nuoret eivät myöskään ole osallisena palvelujen suunnittelussa.⁹⁶

Perustoimeentulotuen siirtyminen Kelan hoidettavaksi vuoden 2017 alussa merkitsee suuria muutoksia myös nuorten toimeentulokiasiakkaiden saamaan palveluun. Vaarana on, että tarpeenmukaisiin palveluihin hakeutuminen vaikeutuu entisestään, kun vailla työtä tai koulutuspaikkaa oleva nuori ei tiedä, mihin hänen tulisi suunnata asioidensa hoidossa.⁹⁷ Käsillä oleva sosiaali-, terveys-, koulutus- ja työvoimapalveluja koskeva tutkimustieto tukee sitä, että parhaisiin tuloksiin päästään suunnitelmallisten ja tavoitteellisten integroitujen palvelukokonaisuuksien avulla. Yksittäinen palvelu yksin johtaa harvoin syrjäytymisen ehkäisyyn tai huono-osaisuudesta ulospääsyyn.⁹⁸

⁹⁴ Kivipelto ym. 2013

⁹⁵ esim. Airio & Niemelä 2013

⁹⁶ Yhdessä tekeminen tuottaa tuloksia 2014

⁹⁷ Blomgren 2014

⁹⁸ Sosiaalihuollon työelämäosallisuutta tukevan lainsäädännön ja palvelujärjestelmän uudistamistarpeita arvioivan työryhmän loppuraportti 2014b

Huomiota tarvitsevat erityisesti oppimishäiriöistä ja lievistä kehitysvammoista kärsivät nuoret jo peruskoulussa. Alakoulussa lapset ovat usein hyvässä asemassa tukipalvelujen saamisen ja vastaanottamisen suhteen, sillä he ovat vielä avoimia puhumaan kokemuksistaan ja oppimisen vaikeudet on helpompi tunnistaa. Tukitoimet on tärkeä käynnistää heti vaikeuksien ilmaannuttua, jotta lapselle ja nuorelle tulee kokemus, että vaikeuksista saa ja kannattaa puhua muille ja apua on heti tarjolla.

Kuntien terveydenedistämistoimia mittaavan TEA-viisarin⁹⁹ tulosten perusteella peruskouluissa on kouluterveydenhoitajia lukuun ottamatta oppilaiden hyvinvoinnista huolehtivaa oppilashuollon henkilökuntaa keskimäärin liian vähän. Koulujen ja alueiden välillä on eroja, mutta koko maan tasolla kouluissa on esimerkiksi koulukuraattoreja, koulupsykologeja ja erityisopetusta keskimäärin liian vähän suhteessa oppilasmäärään. Näihin varhaisvaiheen palveluihin ja oppilaiden tukitoimintojen kehittämiseen tulisi erityisesti panostaa, jotta syrjään jääviä nuoria olisi tulevaisuudessa entistä vähemmän.

Oppimishäiriöistä ja muista koulunkäyntivaikeuksista kärsivät nuoret tarvitsevat yksilöllistä tukea myös siirtyessään peruskoulusta ammattikouluun ja siitä eteenpäin. Jotta tässä vaiheessa ei tapahtuisi väliinpuotoamista tai syrjään jäämistä, tulisi näihin siirtymävaiheisiin rakentaa kouluihin ja oppilaitoksiin selkeät mallit, miten erityistä tukea tarvitsevat nuoret tunnistetaan ja kuka heidät auttaa eteenpäin oikeaan paikkaan. Osa nuorista tarvitsee järeämpää tukea ja ohjausta tässä vaiheessa. Jos tukea ei saa omalta perheeltä ja lähipiiriltä, pitää julkiselta sektorilta tai järjestöistä löytää toimija, joka voi tämän roolin ottaa omakseen.

Kohdennetuissa ja korjaavissa palveluissa

Kaikille kohdistettujen ja ennaltaehkäisevien palvelujen lisäksi tarvitaan kohdennettuja ja korjaavia palveluja ja tehostettuja työmuotoja, mitä on kuvattu edellä kuntouttavan sosiaalityön orientaatiolla (ks. luku 7.3). Taustalla on kehitystrendi, jossa sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakenteen muutoksissa erityispalvelujen resursseja on vähennetty samalla kun palveluverkkoa on ohennettu tuntuvasti. Kunnalliselle sosiaalityölle on siirtynyt vastuuta myös näiden haastavien asiakasryhmien tukemisesta, palveluista ja moniammatillisesta yhteistyöstä. Esimerkkeinä tällaisista ryhmistä ovat erityistä tukea tarvitsevat nuoret, päihdeongelmaiset, mielenterveyskuntoutujat, kehitysvammaiset, vankilasta vapautuneet ja maahanmuuttajat.¹⁰⁰

Perussosiaalityön ja erityispalvelujen suhdetta voi hahmottaa ongelmalähtöisen ja tarvelähtöisen lähestymistavan kautta. Perinteisesti asiakkaiden yksilölliset ongelmat on nähty yleisten sosiaalisten ongelmien kautta. Sosiaaliset ongelmat ovat näkyviä ja julkisesti tunnistettuja kategorioita. Niistä on siksi helppo puhua, eivätkä asiakkaat useinkaan kyseenalaista ongelmakategoriaansa, esimerkiksi päihteiden käyttöä tai asunnottomuutta. Erikoistuneet ja kuntouttavat erityispalvelut ovat rakentuneet sosiaalisten ongelmien mukaisesti. Myös asiakkaan kannalta palvelu on helposti löydettävissä. Sosiaalityön tehtäväksi jää asiakkaan motivointi ja ohjaaminen palveluun. Usein kuitenkin on niin, että erityispalvelut eivät riitä. Ne eivät anna vastauksia asiakkaiden monimuotoisiin elämänhallinnan kysymyksiin ja tarpeisiin. Näihin voidaan vastata kuntouttavan sosiaalityön kokonaisvaltaisella tuella. Ongelmalähtöinen määrittely voi sulkea osan asiakkaista palvelujen ulkopuolelle, kun pulma ei sovi sektoripalvelujen logiikkaan.¹⁰¹

Tarvelähtöisessä näkökulmassa asiakkaiden kuntoutukselliset tarpeet kartoitetaan, ja sen kautta yritetään tarjota mahdollisuuksia asiakkaalle. Tällöin palvelutarve määrittää, mitä palveluja on tarkoituksenmukaisinta käyttää ratkaisujen löytämiseksi. Usein tämä edellyttää prosessimaista moniammatillista työskentelyä ja eri toimijoiden osaamisen yhdistämistä. Sosiaalisen kuntoutuksen periaatteen mukainen työ voi yksinkertaisimmillaan olla tehostettua, pitkäjänteistä perussosiaalityötä asiakkaan tukemisessa, voimavarojen löytämisessä ja toimintakyvyn vahvistamisessa.¹⁰²

⁹⁹ TEA-viisari. <http://www.thl.fi/fi/web/terveyden-edistaminen/johtaminen/tyokaluja/teaviisari>.

¹⁰⁰ Tuusa 2005

¹⁰¹ Liukko 2006

¹⁰² Liukko 2006

Nuorten palvelutarpeista ollaan melko hyvin selvillä, kuten myös siitä, miten niihin voidaan vastata. Ongelmat liittyvät palveluihin pääsyyn, niissä pysymiseen sekä palvelujen koordinointiin paikallisesti ja valtakunnallisesti. Yhtenä ratkaisuna on *sosiaalisen kuntoutuksen palvelujen liittäminen saumatomasti osaksi nuorten palveluketjuja, minkä uuden sosiaalihuoltolain mukainen omatyöntekijätyömalli mahdollistaa*¹⁰³. Nuorille suunnatuissa kohdennetuissa ja korjaavissa palveluissa on erityisen tärkeää, että nuoren asioista ottaa vastuun yksi työntekijä, joka kulkee nuoren mukana kaikissa tilanteissa, joissa nuori toivoo hänen olevan mukana. Tällaisen roolin voi ottaa joko julkisen sektorin tai järjestösektorin työntekijä. Tärkeintä on, että yhdessä tekemisen kautta luottamus pääsee syntymään ja tukea tarvitseva nuori tietää heti, keneen hän voi ottaa yhteyttä apua tarvitessaan.

SWOT-Analyysi nykytilanteesta

VAHVUUDET

S

- Sosiaalialan ammattilaiset ovat korkeasti koulutettuja. Uusia työmuotoja voidaan huomioida koulutuksessa.
- Hyviä toimintamalleja ja tapoja on.
- Tutkittua tietoa palvelujärjestelmän ongelmista on.

HEIKKOUEDET

W

- Sosiaalityö on tyypistynyt ns. byrokra tiatyöksi joissakin kunnissa. Syynä liian isot asiakasmäärät, toisinaan päätäntä vallan siirtäminen asiakasohjausryhmille.
- Työntekijöiden vaihtuvuus.
- Nuorten lähipiiriä ei huomioida työskentelyssä.
- Kuntoutuksellisten ryhmätoimintojen puute.
- Moniammatilliselle yhteistyölle ei ole vakiintuneita rakenteita.
- Eniten tukea tarvitsevat nuoret jäävät ulkopuolelle koulutukseen ja työelämään tukevista palveluista niiden liiallisen jäykkyyden vuoksi.
- Lainsäädännön suuri määrä ja sen ei-toivotut seuraukset.
- Odotetut sote- ja kuntaudistukset, jotka ovat jäädyttäneet palveluiden kehittämistä.

MAHDOLLISUUDET

O

- Asiakassuunnitelma, joka seuraa palveluista toisiin ja jonka toteutumista seurataan.
- Palveluiden integroiminen asiakkaiden näkökulmasta (ei organisaatioiden).
- Asiakkaan pääsyä palveluihin oikea-aikaistetaan.
- Uusi sosiaalihuoltolaki, joka painottaa rakentavaa sosiaalityötä ja omatyöntekijätyömallia. Tiedon tuottaminen päätöksentekoon. Laki mahdollistaa asiakaslähtöiset palvelut.
- Julkisen ja kolmannen sektorin kumppanuus osallisuuden lisääjänä.
- Vaikuttavuuden arviointi, jossa asiakasvirtojen ohella seurataan yhteiskunnan syrjällä olevien elämäntilanteita sekä saamaa tukea.

UHKATEKIJÄT

T

- Asiakkaille tehtäviä suunnitelmia ei seurata tai niitä ei päivitetä elämäntilanteiden muuttuessa.
- Palveluita kehitetään vain valtavirtojen mukaisesti, ei riittävästi vaikeasti löytyvien näkökulmasta.
- Palveluita kehitetään vain organisaatioiden toimivuutta ajatellen, ei hyvinvointivaikutuksia silmällä pitäen.
- Lähipalveluiden merkitys jää ymmärtämättä, jos palveluita kehitetään terveydenhuollon lähtökohdista.
- Ennaltaehkäisevät palvelut häviävät, jos niiden myönteisiä vaikutuksia ei pystytä osoittamaan.
- Kunta ja palveluntuottaja samaistetaan toisiinsa.

¹⁰³ Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014

7.5 Esimerkillistä toimintaa

Esittelemme kaksi hyväksi havaittua toimintamallia. Hyväksi havaitut mallit pyrkivät palveluintegraatioon ja ratkaisemaan palveluiden pirstaleisuuden ongelmaa. Käytännössä tämä tarkoittaa, että tiivistetään toimijoiden välistä yhteistyötä tai viedään kaikki tarvittavat palvelut saman katon alle. Nuorten syrjäytymisen ehkäisyssä myönteisiä tuloksia on saatu toimintamalleista, joissa pallottelu palvelupisteestä toiseen on estetty. Tämä edellyttää riittävää palveluprosessin seuranta- ja arviointia.¹⁰⁴

Tuusulan sosiaalisen kuntoutuksen yksikkö

Kohderyhmä: Tulottomat, vailla ammatillista tutkintoa tai koulutuspaikkaa olevat 18–24 -vuotiaat nuoret, jotka tarvitsevat tehostettua tukea elämänhallinnassa, kouluttautumispolun löytymisessä tai työllistymisessä.

Mallin tausta: Mallia on kehitetty Tuusulan sosiaalisen kuntoutuksen yksikössä kahdeksan vuoden aikana. Yksikköön on keskitetty kaikki pitkäaikaistyöttömien asiakkaiden työllistymisen ja kouluttamisen tukeen tähtäävä toiminta, nuorten sosiaalityö sekä päihdepalvelut. Sosiaalinen kuntoutus on osittain eriytetty muusta aikuissosiaalityöstä.

Mallin kuvaus: Keskeinen tehtävä on pitkään työttömänä olleiden asiakkaiden aktivointisuunnitelmien laatiminen, ohjaus ensisijaisten palvelujen piiriin, kuntouttavan työtoiminnan järjestäminen, mahdollinen valmentaminen takaisin työmarkkinoille tai asiakkaan saaminen eläkkeelle sekä päihde- ja mielenterveysneuvonnan tukeminen ja hoidon järjestäminen. Sosiaalisen kuntoutuksen yksikkö toimii tiiviissä yhteistyössä aikuissosiaalityön, terveyspalveluiden, psykiatrian poliklinikan ja oppilaitosten sekä lastensuojelun kanssa suunniteltaessa asiakkaan kokonaistilanteen parantamista.

Työmenetelmät:

- Nuoren elämäntilanteen kokonaisvaltainen kartoittaminen (tilanearviot)
- Nuoren tukiverkoston luominen ja ylläpitäminen
- Nuorten omien voimavarojen löytyminen ja niiden hyödyntäminen
- Tarpeen mukaisten palveluiden piiriin ohjaaminen ja kuntoutumisen tukeminen: saatekirje lääkärille, saattaen päihde- ja mielenterveyspalveluihin
- Aktivointisuunnitelma ja kuntouttava työtoiminta
- Neuvonta, ohjaus ja sosiaalityö (palvelusuunnitelma ja verkostotyö)
- Ensisijaiset etuudet / toimeentuloturva
- Nuoren itsenäisen elämän tukeminen (säännölliset tapaamiset, kotikäynnit)
- Velkaneuvontaan ohjaaminen (edunvalvonta tarvittaessa)
- Seuranta opiskelun alkaessa n. 6 kk (etsivä nuorisotyö mukana)

Mallin hyödyt osallisille:

- Hyödynnetään tilanearviotyöskentelyä ja asiakassuunnitelmia
- Palvelusuunnitelmissa/ yhteisissä tapaamisissa sovitaan kunkin toimijan vastuut
- Nuoren ja omatyöntekijän välinen luottamus
- Kohdennetun nuorisotyön ja Nuorisoaseman kanssa tehtävä yhteistyö asiakkaan suostumuksella hyödyttää kaikkia: kokonaiskuva nuoren tilanteesta, ajankohtainen tieto, nopea reagointi ja tukea monelta eri taholta. Nuoria pystytään tukemaan tehokkaasti.
- Verkostossa mukana olevat saavat tukea toisiltaan ja kaikkien tietotaito tulee käyttöön. Te-toimisto saa aina kiinni tarvittavat tahot, samoin psykiatrian poliklinikka.

¹⁰⁴ Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014

Mallin haasteet ja kehittämiskohteet:

- Suurimmat haasteet liittyvät apua tarvitsevien nuorten määrän merkittävään kasvuun, kunnan taloudellisiin paineisiin sekä yhteistyökumppaneiden palvelujen karsimiseen (TE-palvelut, harjoittelu- ja oppisopimuspaikat).

Miten arvioitu:

- Mukana KUUMA- kuntien ja Hyvinkään kaupungin aikuissosiaalityön kehittämishankkeessa 2007–2009
- THL:n aikuissosiaalityön hankkeen pilotti 2011–2012
- THL:n AVAIN-mittarihankkeen pilotti 2013–2014

Mikkelin Olkkari

Kohderyhmä: Yhden oven periaatteella toteutettava toimintatapa, jonka tavoitteena tarjota matalan kynnyksen neuvontaa, ohjausta, tukea ja osallisuutta 13–29-vuotiaille nuorille sekä heidän läheisilleen.

Mallin tausta: Olkkari on Mikkelin kaupungin sosiaali- ja nuorisopalveluiden hallinnoima ja kaikkien hallintokuntien yhteistyössä toteuttama yhden luokun -periaatteella toimiva matalan kynnyksen kohtaamispaikka. Malli on suunniteltu Mikkelin kaupungin, oppilaitosten, TE-toimiston ja järjestöjen yhteistyönä. Suunnitteluvaiheessa on kuultu myös nuoria. Olkkari toimi ESR-hankerahoituksella 2011–2014. Toiminnan vakiintumista on edistänyt Mikkelin nuorisopolitiikan painopisteen muutos korjaavasta työstä ennaltaehkäisevään työhön.¹⁰⁵

Mallin kuvaus: Kuka tahansa voi kävellä Olkkariin sisälle. Se on avoin kohtaamispaikka, jonne saa tulla ilman varsinaista asiaa. Olkkarissa on *ohjauspalveluita* (nivelvaiheen kopparityö, nuorisolaikiin perustuva etsivä työ, jalkautuva työ ja nuorten kohtaaminen, rinnalla kulkeva henkilökohtainen ohjaus), *ennaltaehkäiseviä palveluita* (ohjaus ja neuvonta ilman ajanvarausta, teemallinen toiminta, kerhot harrasteryhmät, tapahtumat) ja *tukipalvelut* (päihde- ja mielenterveyspalvelut, lastensuojelun tuki- ja jälkihoito, vanhemmuuden tukeminen, ryhmät, joiden teemat tulevat yhteistyöverkostolta ja nuorilta).¹⁰⁶ Ohjaustyö on ensisijaisesti henkilökohtaista rinnalla kulkemista ja palveluohjausta. Mallin edellytyksenä on ollut hallinnollisen johtamisen ja palveluprosessien johtamisen erottaminen toisistaan. Toiminnan koordinaatio on prosessijohtajalla. Mallin suunnittelussa on luovuttu organisatiolähtöisestä ajattelusta ja rakennettu palvelua asiakkaan näkökulmasta.¹⁰⁷

Mallin ennakoitujen hyödyt osallistujille: Nuorille tehtyjen kyselyjen mukaan olkkarikäynneillä on ollut myönteinen vaikutus nuorten itseluottamukseen, tulevaisuuden uskoon, mielialaan ja itsenäistymiseen. Palvelua, jossa nuorta ei pallotella palvelusta toiseen, arvostetaan. Olkkari on johtanut myös yhteistyömalleihin, joissa hallintokuntasiilot on kyseenalaistettu.

¹⁰⁵ Ks. Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014

¹⁰⁶ ks. Innokylä... malli 702502

¹⁰⁷ Ks. Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014

Miten arvioitu

- Toimintamallista on alkuvaiheessa toteutettu kehittävä arviointi Puimala-menetelmän tuella, jossa keskeistä on toisten kuuntelu, yhteen kytkeytyminen ja yhdessä tekeminen. Käytännössä usein puhutaan monitomisista työpajoista, joissa hyödynnetään dialogisia menetelmiä. Puimalat toteutettiin nuorille, Olkkarin tiimille ja yhteistyöverkostolle.
- Olkkari on arvioitu osana Etelä-Savon nuorten ESR-hankkeiden kokonaisuutta.¹⁰⁸

Mallin haasteet ja kehittämiskohteet

- Olkkaria toteutetaan hallintokuntien yhteistyönä. Käytännössä on havaittu, ettei palveluiden tuominen saman katon alle vielä yksin riitä vaan tarvitaan yhteistä toimintakulttuuria. (Tilanne keväällä 2014.)
- Arvioinnissa on havaittu, ettei perustyön ja matalan kynnyksen työn yhteensovittaminen ole aina ongelmaton.
- Mallista puuttuu järjestelmällinen tiedon tuotanto rakenteelliseen sosiaalityöhön ja päätöksentekoon.

¹⁰⁸ Vauhdittajasta vakinaiseksi toiminnaksi... 2014.

8 Opiskelu mahdolliseksi

Jatta Herranen (PKKY) & Mirja Määttä (UEF) & Anne-Mari Souto (PKKY)

Koulutus nähdään keskeisenä keinona ehkäistä nuorten ulkopuolisuutta työmarkkinoista. Nuoren kokemat ongelmat koulussa ovat kuitenkin yksi selkeä koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle ajautumisen taustatekijä. Luvussa pohditaan, miten opinnoissaan syystä tai toisesta kamppailevien tai 2. asteen opintojen ulkopuolella olevien nuorten opiskelua voidaan mahdollistaa ja tukea.

8.1 Johdanto

Kasvatuksen ja koulutuksen instituutiot ovat lasten ja nuorten keskeisiä kasvu- ja oppimispaikkoja. Peruskoulu on päivähoidon ohella lähes koko ikäluokkaa koskeva instituutio, jossa luodaan tiedollisten valmiuksien ohella pohjaa sosiaalisille suhteille ja taidoille, minäkäsitykselle, tulevaisuuden koulutusvalinnoille ja elämäntavalle. Tässä raportissa käsittelemme peruskoulun jälkeistä siirtymävaihetta sekä toisen asteen opintoihin liittyviä kysymyksiä *painottuen ammatilliseen koulutukseen*, koska ammatillinen koulutus vastaa nykyisellään usein heikommin motivoituneiden nuorten koulutuksesta. Kehitämme toimenpiteitä, joilla mahdollistetaan ja tuetaan heikossa asemassa olevien nuorten peruskoulun jälkeistä opiskelua. Osa esittämistämme toimenpiteistä koskee myös peruskoulua ja useampia ehdotuksista voidaan soveltaa myös lukio-opintojen tukemisessa.

Työpajassa pohdittiin ajankohtaisten tutkimusten ja alalla toimivien kokemusten pohjalta:

- 1) Mikä merkitys eri kasvatus- ja koulutusinstituutioilla on ollut työn ja koulutuksen ulkopuolella olevien nuorten elämäntavalla?
- 2) Mihin asioihin, solmukohtiin sekä toimintatapoihin tarvitaan muutosta, jotta opiskelu olisi heille mahdollista?
- 3) Millaisia ovat opiskeluhuollon sekä oppilaan- ja opinto-ohjauksen lupaavat käytännöt ja miten niitä voidaan juurruttaa?
- 4) Miten kehitetään oppilaitosten, nuorisotyön ja sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyötä?

Tarkastelemme näitä kysymyksiä erityisesti niiden nuorten kannalta, jotka jäävät tai uhkaavat jäädä koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle. Osa heistä on erityisen tuen piirissä oppilaitoksissa, työpajoilla tai esimerkiksi koulutus- ja kuntoutushankkeissa ja osa palvelujen ulottumattomissa. Nämä tukitoimien ulottumattomissa olevat nuoret ovat tippuneet jossain vaiheessa kelkasta. Mitä nuorempana putoaminen on tapahtunut, sitä enemmän vastuu kuuluu koulutuksen järjestäjille ja niiden yhteistyöverkostoille. Opiskelijoiden seuranta ja ohjaus ovat olleet puutteellisia, haavi liian reikäinen tai sopivat tukimuodot ovat puuttuneet. Mitä pidempi tauko opintoihin tulee, sen vaikeampi on saada peruskoulun jälkeinen tutkinto suoritettua. Niistä peruskoulun päättäneistä nuorista, jotka ovat vuoden syrjässä opiskeluista, 40 % ei suorita enää perusastetta korkeampaa tutkintoa (ja vastaavasti 60 % suorittaa), mutta mikäli opinnoista ollaan sivussa kolme vuotta, sivussa olleista tutkinnon suorittaa enää 20 %¹⁰⁹.

¹⁰⁹ Myrskylä 2012

Ensimmäinen ja toinen kysymys koskevat koulutuksen ja työelämän ulkopuolisten 16–29-vuotiaiden nuorten koulu- ja oppilaitoskokemuksia sekä toimia, joita heidän tukemisekseen tarvitaan. *Kolmas ja neljäs kysymys* koskettavat niitä nuoria, jotka ovat kiinni koulutuksessa, mutta he tarvitsevat tavallista enemmän ohjausta, tukea ja huolenpitoa. Ilman ohjausta ja tukitoimia nämä nuoret ovat vaarassa keskeyttää opintonsa, tutkinnon suorittaminen tutkinnon laajuutta vastaavassa ajassa ei onnistu tai heidän työelämä- ja jatko-opintovalmiutensa jäävät odotettua heikoimmiksi. Luvussa pohditaan, miten näiden opinnoissaan syystä tai toisesta kamppailevien tai 2. asteen opintojen ulkopuolella olevien nuorten opiskelua voidaan mahdollistaa ja tukea.

Koulutus nähdään keskeisenä keinona ehkäistä nuorten ulkopuolisuutta työmarkkinoista¹¹⁰. Heikosti ja vähän koulutettujen nuorten asema on heikentynyt työmarkkinoilla Euroopan laajuisesti ja vakaat siirtymät koulutukseen ja työelämään ovat hankaloituneet. Peruskoulun jälkeinen tutkinto on usein välttämätön, mutta ei kuitenkaan riittävä ehto työmarkkinoille kiinnittymiselle. Lineaaristen etenemisten sijaan nuorten aikuisten arki pirstoutuu usein yhdistelmäksi erilaisia työssäolo-, koulutus- ja työttömyysjaksoja.¹¹¹ Oppilaitoksilta tämä työmarkkinatilanne ja epävarmuus tulevista työmarkkinatilanteista vaativat ponnisteluja nuorten motivoimiseksi ja työelämäyhteyksien vahvistamiseksi. Tässä luvussa keskitymme kuitenkin toisen asteen koulutukseen hakeutumisen ja pääsemisen, koulutuksesta motivoitumisen sekä koulutuksessa pysymisen ja pärjäämisen kysymyksiin.

Opiskeluhoolto ja oppilaan- ja opinto-ohjaus ovat merkittävässä roolissa nuorten opiskelumahdollisuuksien ja hyvinvoinnin rakentajina. Kyseiset palvelut auttavat nuorta myös oman suunnan löytämisessä. Sekä opiskeluhoolto että ohjaus kytkeytyvät oppilaitosten toimintakulttuuriin, sillä opiskelijoista ja heidän hyvinvoinnistaan huolehtiminen ja heidän ohjaamisensa on koko opiskeluyhteisön asia, ei vain niihin erikoistuneiden työntekijöiden tehtävä. Myös opiskelijoiden oma osallistuminen, vastuu sekä itseohjautuvuus korostuvat.¹¹² Valmiudet tähän vaihtelevat opiskelijoiden ja opintoalojen kesken. Opiskeluhooltoa ohjaa vastikään voimaan tullut oppilas- ja opiskelijahuoltolaki¹¹³, jonka vaikutuksista on vasta alustavaa kokemustietoa. Lain mukaisesti opiskeluhoolto toteutetaan monialaisesti yhteisten suunnitelmien ja tiedonvaihdon pohjalta. Sujuva opiskeluhoolto edellyttää yhteistyötä opiskelijoiden ja heidän huoltajiensa sekä alueen muiden viranomaisten ja toimijoiden kanssa; tavoitteena on tukea yhteisöllistä ja yksilöllistä hyvinvointia oppilaitoksissa. Opiskeluhoollon vastuulla on myös tunnistaa nuoren kokonaistilanne ja tarvittaessa ohjata heidät muiden palveluiden piiriin.

Yksilöllinen, riittävän varhain aloitettu oppilaanohjaus ja myöhemmin opinto-ohjaus, tieto ja ymmärrys eri mahdollisuuksista sekä pitkäkestoinen tuki ovat avainasemassa, jotta nuoret ohjautuisivat ”oikeille” koulutuspoluille. Suurin osa peruskoulun päättävistä nuorista hakee joko toisen asteen koulutukseen tai valmistaviin koulutuksiin. Nuorisotakuun aikana on eri tavoin kiinnitetty huomiota tähän siirtymään ja opiskelijavalinnan perusteluja on muutettu peruskoulun päättäneitä ja vailia 2. asteen koulutusta olevia suosivaksi. Vuonna 2014 peruskoulun päättäneistä koulutuksiin (yhteishaussa, lisähaussa tai valmistavien koulutusten haussa) hakeneista lähes 99 % sai opiskelupaikan. Ilman mitään koulutuspaikkaa oli syksyllä 2014 joitakin satoja.¹¹⁴

Ne nuoret, joiden koulutussiirtymät ovat syystä tai toisesta hankaloituneet ja pitkittyneet, tarvitsevat matalan kynnyksen palveluja, joissa toimitaan yhden luukun periaatteella, nimetään ohjauksen vastuuhenkilö ja kootaan nuoren ympärille tarvittava tuki- ja palveluverkosto. Koulutuksen nivelvaiheiden ohjausta on tehostettu ja käytäntöjä kehitetty, mutta nivelvaiheen ohjaukseen on edelleen panostettava; näin nuori voidaan ”vaihtaa saattaen” ja taata hänen tarvitsemansa tuen saanti.

¹¹⁰ (KESU) Koulutus ja tutkimus vuosina 2011–2016 kehittämissuunnitelma

¹¹¹ Järvinen & Vanttaja 2013

¹¹² Vehviläinen 2014

¹¹³ Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 1287/2013

¹¹⁴ Nuorisotakuu työryhmän loppuraportti...2015

Se, että nuoret saadaan peruskoulun jälkeiseen koulutukseen, ei kuitenkaan vielä riitä. Koulutuksen keskeyttäminen on yleinen ongelma. Esimerkiksi noin 8 % ammatillisen koulutuksen aloittaneista keskeytti opinnot lukuvuonna 2011–12 eikä siirtynyt työelämään tai muihin opintoihin, vastaavasti lukio-opinnot keskeytti kokonaan 1,5 %¹¹⁵. Osa opiskelijoista keskeyttää useamman kerran, mikä kertoo esimerkiksi koulutusvalintojen hankaluudesta ja opinnoissa viihtymättömyydestä.

8.2 Mitä tiedämme nuorten opiskelumahdollisuuksista ja tuen tarpeista

Koulutuksen ja työelämän ulkopuoliset nuoret eivät ole yhtenäinen ryhmä. Euroopan elin- ja työolojen kehittämissäätiön (Eurofoundin) luokittelu kuvaa erilaisia ryhmiä seuraavasti:

1. perinteisesti *työttömät nuoret*, jotka ovat ilmoittautuneet työnhakijoiksi;
2. *ei-saatavilla olevat nuoret*, jotka huolehtivat perheenjäsenestä, ovat sairaita tai vammaisia;
3. irralliset, *sitoutumattomat nuoret*, jotka eivät hae työtä tai koulutukseen. Heitä ovat esimerkiksi työelämässä lannistuneet tai “epäsosiaalista elämäntapaa tavoittelevat” nuoret;
4. *parempia mahdollisuuksia etsivät nuoret*, jotka etsivät taitoihinsa ja asemaansa parhaiten sopivia koulutus- ja työmahdollisuuksia;
5. *vapaaehtoisesti koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevat nuoret*, jotka matkustavat tai keskittyvät taiteelliseen työhön ja itseoppimiseen.¹¹⁶

Kaikki koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevat nuoret eivät välttämättä ole tuen ja ohjauksen tarpeessa. Ne nuoret, jotka palvelujärjestelmä tunnistaa olevan tuen ja ohjauksen tarpeessa, tarvitsevat usein löytämistä, yksilöllisesti suunnattua tukea ja vierellä kulkevaa ohjausta. Ne nuoret, jotka ovat palvelujärjestelmän ulottumattomissa ja joiden tuen tarpeet jäävät tunnistamatta, ovat sosiaalisten verkostojensa ja voimavarojensa varassa – mikä osalle riittääkin, osan tilannetta se voi ennemmin heikentää. Mikäli he tarvitsevat ammatillista tukea, he eivät usein tiedä, mistä sitä voisi saada tai se saavuttaa heidät vasta kun tilanne on todella huono. Näistä nuorista tulisi ottaa koppia jo peruskoulussa tai heti sen jälkeen.

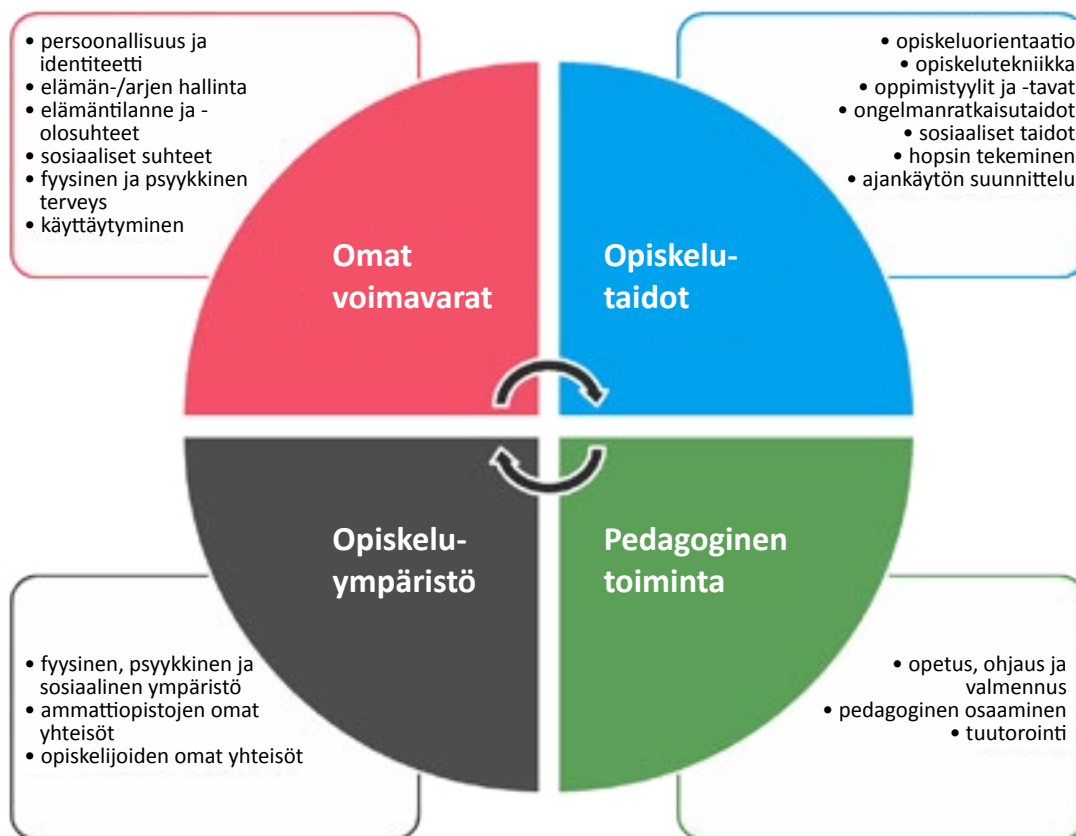
Kun ajatellaan nuoren opiskelujen mahdollistamista ja tukemista, hänellä täytyy olla sekä materiaaliset että taloudelliset edellytykset opiskella, kuten asunto, liikenne- ja kulkuyhteydet sekä taloudellinen toimeentulo. Lisäksi nuorilla täytyy olla laaja-alaisia valmiuksia opiskella, joita Kristiina Kunttu (2011) on kuvannut opiskelukykymallissaan. Mallissa (Kuvio 1. seuraavalla sivulla) avataan opiskelukyvyn yksilöllisiä, pedagogisia sekä opiskeluympäristöön liittyviä tekijöitä.

Opiskelukyky rakentuu yksilön terveyden ja voimavarojen lisäksi opiskelutaidoista, opetuksesta ja ohjauksesta eli pedagogisesta toiminnasta sekä opiskeluympäristöstä. Koska kyse on toiminnallisesta kokonaisuudesta ja sen eri ulottuvuuksien välisestä tasapainosta, oppilaitosten arjessa on olennaista pyrkiä vaikuttamaan kaikkiin opiskelukyvyn osatekijöihin. Opiskelukykyisyyden vahvistamisessa tarvitaan opiskeluympäristön tasapainoista kehittämistä sekä yhteisöllisyyden vahvistamista. Myös opetus ja ohjaus rakentavat yksilöiden opiskelukykyisyyttä, mikäli ne ovat kahdensuuntaiselle vuorovaikutukselle perustuvaa tavoitteellista toimintaa ja edistävät opiskelijoiden integroitumista opiskeluyhteisönsä. Lisäksi opiskelijan kokemus elämänhallinnasta, omien voimien ja kykyjen riittävydestä sekä sosiaalinen tuki vaikuttavat merkittävästi hyvinvointiin ja opiskelujen sujumiseen. Opiskelukykyisyyden kannalta avainasemassa ovat myös opiskelutaidot, kuten ongelmanratkaisukyky sekä sosiaaliset ja vuorovaikutustaidot.

¹¹⁵ Suomen virallinen tilasto (SVTb): Koulutuksen keskeyttäminen

¹¹⁶ Eurofound 2012

Kuvio 1. Opiskelukykymalli

8.2.1 Kasvatus- ja koulutusinstituutioiden merkitys koulutuksen ja työn ulkopuolella olevien nuorten elämäkulussa

Elämänhallintaan liittyvien ongelmien, kuten päihde- ja mielenterveysongelmien ohella nuoren kokeamat ongelmat koulussa ovat yksi selkeä koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle ajautumisen taustatekijä. Kansainvälisissä tutkimuksissa *koulukiusaaminen, heikko koulumenestys, luvattomat poissaolot sekä erityisopetuksen tarve* – johtuen esimerkiksi oppimisvaikeuksista – on havaittu riskitekijöiksi. Myös maahanmuuttajatausta, heikko sosioekonominen asema, terveys- ja sosiaaliongelmien, vähäinen vanhempien tuki sekä rikostausta lisäävät ulkopuolisuuden riskiä.¹¹⁷ Vastaavia tutkimustuloksia on saatu myös kotimaisissa koulutuksen keskeyttämistä etenkin toisella asteella tarkastelevissa tutkimuksissa¹¹⁸. Koulu on vahvistanut nuoren epäonnistumisen kokemuksia ja kielteistä käsitystä itsestä. Edellä kuvatut riskitekijät ovat yksilön kokemuksiin ja sosiaaliseen taustaan liittyviä asioita ja ilmiöitä, joihin kasvatus- ja koulutusinstituutioiden toimintakulttuurit vaikuttavat vahvasti, kuten myös yhteiskunnalliset rakenteelliset tekijät sekä poliittiset valinnat.

Nuorten koulutuksen keskeyttämistä ja ulkopuolisuutta on kuitenkin tarkasteltu voittopuolisesti opiskelijan henkilökohtaisina ongelmina sen sijaan, että nähtäisiin koulujärjestelmän vastuuta katkoksi¹¹⁹. Nuorten koulutusmahdollisuuksien tukeminen edellyttää kuitenkin myös sen tarkastelua, mitkä tekijät koulutuksessa ottavat nuoria mukaansa tai työntävät heidät pois sen parista¹²⁰.

¹¹⁷ Gracey & Kelly 2010; Halvorsen et al. 2013

¹¹⁸ esim. Kuronen 2010; Souto 2013

¹¹⁹ Aaltonen 2011, Souto 2014a

¹²⁰ Smyth & Hattam 2004

Yksi kriittinen ja ajankohtainen havainto on, että esimerkiksi ammatillisessa koulutuksessa ei välttämättä ole valmiuksia kohdata nuoria ja nuoruutta elämänvaiheena¹²¹. Kyseisen havainnon painoarvoa lisää se, että Nuorisotakuussa huoli nuorten kouluttautumattomuudesta tai keskeyttämisestä on asetettu toisella asteella lähes yksinomaan ammatillisen koulutuksen problematiikaksi¹²².

Lisää tutkimusta tarvitaan erityisesti ammatillisesta koulutuksesta nuorten kasvuympäristönä sekä tekijöistä, jotka ovat edistäneet koulupudokkaiden pääsyä koulutukseen ja kiinnittymistä työelämään¹²³. Lisäksi maahanmuuttajataustaisten nuorten koulutussiirtymistä tarvitaan lisätietoa; onhan heillä tilastollisesti todettu olevan suurempi riski keskeyttää opintonsa toisella asteella¹²⁴. Tähän tiedontarpeeseen vastaa osaltaan vastikään aloittanut Akatemian rahoittama Transit-hanke, jossa seurataan kolmen vuoden ajan nuorten ja erityisesti maahanmuuttajanuorten siirtymiä peruskoulusta eteenpäin (ks. Transit-hankkeen internet-sivut).

Toinen kotimaisissa tutkimuksissa korostunut ja institutionaalisen ulkopuolisuuden tarkastelussa olennainen näkökulma on se, että nuoret ovat menettäneet luottamuksen aikuisten ja ammattilaisten tahtoon ja kykyyn auttaa heitä¹²⁵. Koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevien nuorten kokemusten tarkastelussa toistuu usein monenlaisia pettymyksen, petetyksi tulemisen ja yksin jättämisen kokemukset osana niin perheen sisäisiä kuin kodin ulkopuolisiakin kasvatuksellisia suhteita. Nuorilla on kokemuksia esimerkiksi vanhempien alkoholismista ja heidän kyvyttömyydestään huolehtia lapsistaan, ammattilaisten puuttumattomuudesta tähän, opettajien haluttomuudesta tarttua koulukiusaamiseen tai nuorten asiakkaiden luukulta toiselle ”pompottelusta” viranomaisverkostoissa. *Sosiaalisen luottamuksen mureneminen nuorten keskuudessa näyttää olevan yleisempikin trendi*¹²⁶. Kortteinen ja Elovainio (2012) ovatkin muistuttaneet siitä, ettei kukaan ole turvassa nyky-yhteiskunnan epäjatkuvuudelta ja -varmuudelta, joten sosiaalisen luottamuksen menetys voi koskea niin hyvä- kuin huono-osaisia. Heikko yhteiskunnallinen asema lisää kuitenkin vakavien ongelmien ja takaiskujen todennäköisyyttä ja siten myös yksilöiden ja ryhmien kyynisyyttä ja katkeroitumista. Uskotaan siihen, ettei kukaan kuitenkaan välitä. Keskeistä on pohtia, kuinka tällaisen negatiivisen kehän voisi katkaista ja kuinka sukupolvien välistä luottamusta saadaan vahvistettua. Tällöin myös nuorten valmius ja luottamus hakeutua vaikeissa elämäntilanteissa ammatillisen avun piiriin voisi lisääntyä.

Nuorten kiireinen saattaminen eteenpäin aktiivitoimiin sekä koulutukseen hakeutumisvelvollisuus muodostavat osan ongelmasta tai kierteestä, johon koulutuksen ulkopuolella olevat nuoret joutuvat palvelujen parissa. Heidän on esimerkiksi täytettävä lain vaatima osuutensa saadakseen työmarkkinatukea: työttömyysturvalaki¹²⁷ edellyttää, että alle 25-vuotiaan, ilman peruskoulun jälkeistä koulutusta olevan nuoren on haettava vähintään kahta opiskelupaikkaa, joiden opiskelijaksi ottamisen perusteet hän täyttää. Vain pätevä ja työvoimapalveluissa tunnustettu syy, esimerkiksi nuoren terveydentila, poistaa velvoitteen ja nuori voi pysyä taloudellisen tuen piirissä ja jatkaa muissa tukimuodoissa.

Ammattilaisilla saattaa olla tarve osoittaa toimiansa tuloksellisuutta nuorten saattamisessa koulutukseen ja nuorten elämän kannalta keskeiset pulmat jäävät ratkomatta ja niihin törmätään väistämättä uudelleen. *Vaikeassa elämäntilanteessa olevia Nuorisotakuun kaltaiset toimet eivät välttämättä tavoita*. On havaittu, että eniten tukea tarvitsevat saavat sitä usein vähemmän kuin helpommin eteenpäin tuettavat¹²⁸. Tämä on näkynyt myös Suomessa vuonna 2005 alkaneen nuorten yhteiskuntatakuun vaikutuksia tilastollisesti kartoittaneessa tutkimuksessa¹²⁹: eniten siitä hyötyivät ammatillisen koulutukseen jo hankkineet; sen sijaan työvoiman ja tukien ulkopuolelle jättyneiden kouluttamattomien

¹²¹ Souto 2014b

¹²² Herranen 2014

¹²³ ks. Järvinen & Vanttaja 2013

¹²⁴ Myrskylä 2012

¹²⁵ Myllyniemi 2012, Kortteinen & Elovainio 2012, Souto 2013

¹²⁶ Myllyniemi 2012

¹²⁷ Työttömyysturvalaki 1290/2002, 13 §

¹²⁸ Yates & Payne 2007

¹²⁹ Hämäläinen, Hämäläinen & Tuomala 2015

nuorten määrä lisääntyi. On mahdollista, että aktivointitoimet ja sanktiot osoittautuivat heidän kohdallaan sopimattomiksi eivätkä he halunneet olla niiden kontrollin piirissä. Mikäli nuorten ohjaus- ja tukijärjestelmissä keskitytään liiaksi tai liian varhain uraohjauksen kysymyksiin, vaikeassa asemassa olevat nuoret ei halua lähteä mukaan tukiprosessiin; samoin käy jos tukimuodoissa nostetaan esille nuorelle arkoja aiheita ennen luottamuksellisen suhteen syntymistä¹³⁰.

Nivelvaiheen ohjauksen tarkastelussa on saanut paljon huomiota se, kuinka nämä koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevat nuoret tavoitetaan ja millä tavoin heitä saataisiin aktivoitumaan. Tavoittaminen on oleellista ja siksi kaikkien niiden tahojen, joiden piiriin nuori saattaa haravoitua, on tiedostettava ohuenkin yhteyden merkitys ja eteenpäin saattamisen vastuunsa – nuorelle on avoimesti tarjottava kiinnostumisen mahdollisuuksia. Yhtä olennaista on kuitenkin myös pohtia, mihin näitä nuoria voidaan ohjata. Onko kullakin paikkakunnalla riittävästi esimerkiksi nuorten työpajapaikkoja, heidän elämäntilanteeseensa sopivia työvoimapolitiittisia koulutuksia, sosiaalista kuntoutusta tai starttivalmennusta? Mihin nuori ohjataan odottamaan seuraava yhteishakua ja koulun alkua? *Monella paikkakunnalla haasteeksi on muodostunut juuri se, mihin nuorta eteenpäin saattavat ammattilaiset voisivat ohjata tavoittamiaan nuoria.* Paikalliset työpajat ovat jo asiakkaista täynnä ja eikä kaikille nuorille, joille se olisi soveltuva vaihtoehto, onnistuta saamaan työkokeilupaiikkaa. Painetta tilanteeseen luo se, että monia aktivointitoimenpiteitä on rahoitettu ESR-rahoituksella, mutta rahoituskauden vaihduttua ei kyseessä olevia palveluita ole vielä saatavilla ja nuoret ovat siten tyhjän päällä. Tarve on tullut esille myös etsivää nuorisotyötä koskevassa tutkimuksessa, jossa eräs etsivä tiivistää pulmaa näin: ”Ei tasa-arvoisesta kohtaamisesta tai dialogisesta yhteistyötä ole juurikaan nuoren kannalta hyötyä, jos minulla ei ole palveluita, joihin hänet ohjaisiin...”¹³¹.

Haasteeksi on koettu myös se, että monelle nuorelle siirtymä työpajalta ammatilliseen koulutukseen on kerralla liian vaativa. Niin kutsutuista *väliportaan koulutuksellisista palveluista työpajan ja ammatillisen koulutuksen välillä on pula* (ks. myöhemmin luku 4.1. avoimesta ammattiopistosta). Kuntoutusta tai työvoimapolitiittista koulutusta kehitettäessä olisikin tulevaisuudessa hyvä pohtia myös sitä, millä tavoin ja missä kohtaa ne voivat tukea nuoren kiinnostumista ensin koulutukseen ja sitten työelämään. Esimerkiksi työvoimapolitiittista koulutusta kehitetään tänä päivänä pitkälti työelämän tarpeita ajatellen. Työvoimapolitiittista koulutusta tulisi kehittää myös siten, että ne aidosti tukevat nuoria ammatitaidon hankkimisessa. Tällöin on olennaista miettiä, millaiset koulutukselliset sisällöt palvelevat nuorten tarpeita, onko eri vaihtoehtoja riittävästi tarjolla ja ovatko ne oikein ajoitettuja. Nyt nuorille tarjotaan esimerkiksi TE-toimistojen ohjaavia koulutuksia, joissa harjoitellaan muun muassa ansioluettelon tekoa ja työhaastatteluja. Ne eivät välttämättä palvele toistuvasti niissä käyviä nuoria¹³² saati kouluttamattomia nuoria.

Nivelvaiheen ohjausta tarkastelleen usein alueellisista eroista irrallisena kysymyksenä, vaikka juuri *alueelliset erot vaikuttavat entistä vahvemmin nuorten toisen asteen sijoittumismahdollisuuksiin.* Nuorten mahdollisuudet jatkokouluttautumiseen riippuvat siitä, missä hän asuu tai onko hän valmis muuttamaan kotiseudulta. Tällöin kyse on myös vanhempien taloudellisista mahdollisuuksista tukea nuorta. Jos nuori asuu tai on valmis asumaan Helsingissä, jossa on paljon vapaita (vaikkakin usein ankarasti kilpailtuvia) koulutuspaikkoja, mahdollisuudet ovat paremmat kuin Oulussa, jossa on pulaa aloituspaikoista, tai Ilomantsissa, jossa kouluttautumisvaihtoehtona on ainoastaan lukio. Osa nuorista ei ole valmis muuttamaan 15–17 -vuotiaana kotoaan opiskelumahdollisuuksien perässä, eikä kotona vietetty aika välttämättä lisää opiskelumotivaatiota ja – valmiuksia iän karttuessaan.

¹³⁰ Yates & Payne 2007

¹³¹ Puuronen 2014

¹³² ks. Lähteenmaa 2014

8.2.2 Opiskeluhuollon ja oppilaan- ja opinto-ohjauksen kehittyvät käytännöt

Uusi oppilas- ja opiskelijahuoltolaki (1287/2013) painottaa sekä yhteisöllistä että ennaltaehkäisevää otetta opiskeluhuollon toteuttamisessa. Tämä on linjassa myös tutkimuksellisten havaintojen kanssa siitä, että yksilöä vahvistetaan yhteisöä kasvattamalla¹³³. Toisin sanoen opiskeluhuollollisista toimista ja opintojen ohjauksesta – lain termein opetussuunnitelmaperusteisesta yhteisöllisestä opiskeluhuollosta – ovat vastuussa kaikki toimijat eli koko oppilaitosten henkilökunta¹³⁴. Opiskelijoiden hyvinvoinnin kokonaisvaltainen tukeminen on asia, joka ei saa jäädä vain siihen erikoistuneiden ammattilaisten kuten kuraattoreiden, opinto-ohjaajien, erityisopettajien ja terveydenhoitajien vastuulle eikä sitä voi palauttaa opiskelijoille tarjottaviin yksilöllisen opiskeluhuollon kohdennettuihin palveluihin. Oppilaitoksissa yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa tulisikin luoda holistiselle otteelle rakentuvat opiskeluhuollon palvelut. Tässä voisi toimia apuna Van Esbroeckin ja Wattsin (1998) luoma *holistinen opiskelijakeskeinen ohjausmalli*, jossa kuvataan ohjauksen toimijoita, heidän vastuualueitaan sekä ohjauksen toisiinsa integroituvia osa-alueita. Malli pitää sisällään kolme ohjauksen osa-alueita: oppimisen ja opiskelun ohjauksen, jolla tuetaan ohjattavan valintoja erityisesti koulutuksessa, persoonallisen kasvun tukemisen sekä ammatillisen ja uraohjauksen, jotka tukevat ammatinvalintaa sekä työelämäkysymyksiä jäsentäviä pohdintoja. Vaikka ohjauksen osa-alueet on eroteltu, mallissa korostuu osa-alueiden päällekkäisyys ja toisiinsa integroituminen sekä ohjauksellisten kysymysten kokonaisvaltaisuus erityisesti yksilön näkökulmasta. Tämän vuoksi mallissa painottuu ohjauksen toimijoiden yhteistyö. Holistinen ote näkyy myös kansallisissa hyvän ohjauksen kriteereissä¹³⁵.

Holistisen otteen ohella uusi oppilas- ja opiskeluhuoltolaki¹³⁶ velvoittaa vahvistamaan yksilöiden ja yhteisöjen osallisuutta ja toimijuutta koulun arjessa¹³⁷. Osallisuus voidaan palauttaa yksilön yhteisöihin kuulumisen, kiinnostumisen ja vaikuttamisen ulottuvuuksiin, joilla on vahva yhteys kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin. Yksilöllä tulee olla mahdollisuus olla osa yhteisöä, kokea olevansa osa yhteisöä omana itsenään sekä toimia ja vaikuttaa osana yhteisöä ja tarvittaessa muuttaa sitä.¹³⁸ Toimijuutta voidaan luonnehtia yksilön valmiudeksi ja kyvyksi toimia luovasti, kehittävästi ja vastuullisesti eri tilanteissa¹³⁹. Yksilöiden osallisuutta ja toimijuutta voidaan vahvistaa sellaisella kumppanuuteen pohjautuvalla työotteella ja menetelmillä, jotka mahdollistavat ajan, huomion ja kunnioituksen antamisen ohjattavalle ja joissa luodaan refleksiivinen suhde nuorten elämää ohjaaviin (usein myös normittaviin) sosiaalis-kulttuurisiin kiinnikkeisiin¹⁴⁰.

Holistiselle otteelle rakentuvien, osallisuutta ja toimijuutta vahvistavien opiskeluhuollon ja ohjauksen painottaminen ei ole kuitenkaan itsestäänselvyys toisen asteen koulutuksessa, etenkin ammattillisessa koulutuksessa, jossa kasvatukselliset kysymykset ja näkökulmat voivat jäädä koulutuksen työelämälähtöisyyden ja ammatillisuuden vaatimusten vuoksi toissijaisiksi¹⁴¹. Valmisteilla olevassa tutkimuksessaan Antti Maunu (2014) osoittaa kuitenkin, että kaikkein motivoituneimpia ja töissään parhaiten viihtyviä opettajia ovat ne, jotka ottavat kasvatusvastuunsa vakavasti; kuitenkin he samoin kuin vähemmän kasvattajuuteen motivoituneet opettajat kokevat, ettei opettajankoulutus, organisaatio eikä yhteiskunta tarjoa kasvatusvastuun kantamiseen juuri välineitä. Opettaja-opiskelijasuhteen hankaluus ja puutteet ovat näkyneet koulutuksen keskeyttämistä tarkastelevissa tutkimuksissa.

Esimerkiksi Anne-Mari Souton (2013) haastattelemat – yhdestä neljään kertaan koulutuksen keskeyttäneet – nuoret korostivat, kuinka opettajien suhdetta opiskelijoihin leimasivat pikemminkin kysymykset kurista ja kontrollista (käytännössä tunnollisuuden, ahkeruuden ja täsmällisyyden vaateiden noudattamisesta) kuin se, mitä opiskelijoille nuorina kuuluu ja miten heillä menee.

¹³³ Vehviläinen & Koramo 2013

¹³⁴ ks. myös OPH 2014

¹³⁵ Hyvän ohjauksen kriteerit 2014

¹³⁶ Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 1287/2013

¹³⁷ ks. myös Hyvän ohjauksen kriteerit 2014

¹³⁸ Kiilakoski, Gretschesel & Nivala 2012

¹³⁹ Toiskallio 2001)

¹⁴⁰ ks. esim. Onnismaa 2007; Harinen & Herranen 2008

¹⁴¹ ks. Filander 2006; Souto 2014b

Vastaava on ilmennyt myös Kouluterveyskyselyssä (2013), jossa ammattiin opiskelevista 35 prosenttia koki, etteivät opettajat olleet kiinnostuneita siitä, mitä opiskelijoille kuului. Kärjistyneimmillään tämä näkyi nuorten kokemuksena siitä, ettei ammatillinen oppilaitos ollut paikka, jonne voitiin ottaa yhteyttä silloin kun oli paha olla. Mikäli sattui ottamaan yhteyttä, koulussa muistutettiin nuorta ensimmäiseksi vastuullisuudesta ja itsenäisyydestä toteamalla ”*ettei siellä työelämässäkään perään soitella*”. Nämä nuorten kokemukset viestittivätkin siitä, ettei ammatillista koulutusta vahvasti määrättävien työelämän pelisääntöjen ja aikuismaisen työelämäkykyisyyden keskellä *ole riittävästi herkkyyttä ja tilaa tai taitoa kohdata ja auttaa pahoinvoivia nuoria*.¹⁴²

Jukka Vehviläinen ja Marika Koramo (2013, 109) ovatkin koulutuksen läpäisyä koskevissa tutkimushankkeissa korostaneet, että huolenpito - ja konkreettisesti kysymys siitä, *mitä sinulle kuuluu* - ovat yksi keskeisimpiä opettajien toimenpiteitä nuorten koulutuksen keskeyttämisen ehkäisyssä. Myös ammattiin opiskelevat nuoret odottavat aikuisten läsnäoloa ja sitä, että heistä ollaan yksilöinä kiinnostuneita ja heitä kuunnellaan, kannustetaan ja kunnioitetaan¹⁴³. Tämä toimintatapa voi välittyä myös opiskelijoiden keskinäisiin suhteisiin. Vaikka haaste välittävän ilmapiirin rakentamisesta ja yksilöiden kohtaamisesta kuuluu oppilaitoksissa kaikille opettajille, on ryhmänohjaaja usein kuitenkin se läheisin opettaja opiskelijoille. Koulutuksen arjessa tämä asettaa vaateita ryhmänohjauksen kehittämiseen ja vakavasti ottamiseen. Monet koulutuksen järjestäjät ovatkin parantaneet läpäisyä juuri ryhmänohjausta vahvistamalla¹⁴⁴. Ryhmänohjaajien tueksi on kehitetty erilaisia menetelmäoppaita, jotka antavat välineitä paitsi henkilökohtaiseen opiskelusuunnitelmaprosessin parantamiseen sekä opiskelijan sen hetkisten kykyjen ja opiskeluvalmiuksien huomioimiseen.

Toinen tärkeä ulottuvuus ryhmänohjauksessa on opiskeluryhmän kohtaaminen ja ohjaaminen. Ryhmään kuuluminen ja hyväksytyksi tuleminen vertaisten keskuudessa ovat keskeisimpiä tekijöitä opiskelijoiden koulutukseen kiinnittymisessä, kuten monissa nuorten kouluttamista tarkastelleissa nuorisotutkimuksissa on todettu¹⁴⁵. Ryhmäprosessien vakavasti ottaminen vaati yhtäältä sitä, että oppilaitoksissa tunnustetaan ja puututaan tarvittaessa nuorten vertaisryhmien rakentumisen (sisään- ja ulossulkemisen) dynamiikkaan. Toisaalta *ryhmänohjaus merkitsee myös sitä, että tuetaan opiskelijoiden ja koko opiskeluyhteisönkin yhteenkuuluvuutta*. Ryhmäprosessien huomioimisen tärkeyttä ammatillisen koulutuksen kentällä on pitänyt esillä etenkin ehkäisevän päihdetyön järjestö EHYT ry., joka on kehittänyt Ryhmäilmiö-oppaan yhteistyössä ammatillisten oppilaitosten kanssa. Opas tarjoaa toimivia ryhmätyöharjoituksia ja muistuttaa myös siitä, että ryhmäprosessien tukeminen ei saisi jäädä vain lukuvuoden alkuun vaan sitä tulisi jatkaa läpi kouluvuoden.

Nuorten sosiaaliset valmiudet ja tuen lähestyttävyys

Ammatillisen koulutuksen kentällä nuorten sosiaaliin suhteisiin ja valmiuksiin on syytä kiinnittää huomiota myös siksi, että ammatillisia oppilaitoksia on kuvattu niitä tarkastelevissa etnografisissa tutkimuksissa sosiaalisesti vaativiksi ympäristöiksi, joissa yksilöiden tulisi olla oma-aloitteisia, vahvoja, sosiaalisia ja itseohjautuvia¹⁴⁶. Näin on etenkin niiden nuorten kohdalla, jotka ovat arkoja tai jotka pelkäävät sosiaalisia tilanteita erimerkiksi aiemmalla koulutuspolulla heihin kohdistuneen kiusaamisen seurauksena¹⁴⁷. Vaade sosiaalisista taidoista ja aloitteellisuudesta ei kuitenkaan koske ainoastaan vertaissuhteita vaan ne ovat nykypäivän työelämässä varsin arvostettuja ominaisuuksia, joita korostetaan myös ammatillisissa opinnoissa.

¹⁴² Souto 2013

¹⁴³ Herranen 2014

¹⁴⁴ Vehviläinen 2014

¹⁴⁵ Korkiamäki 2013, Paju 2011

¹⁴⁶ Käyhkö 2006, Kauravaara 2013, Souto 2014a

¹⁴⁷ Souto 2013

Nuorten koulutukseen kiinnittymistä tarkasteltaessa onkin pohdittava, opetetaanko sosiaalisia taitoja ja valmiuksia ammatillisessa koulutuksessa vai edellytetäänkö niitä jo valmiiksi opiskelijoilta. Keskeyttämistä tarkastelleet tutkimukset ovat muistuttaneet, että kaikilla nuorilla näitä taitoja ja vaadittavaa rohkeutta ei ole. Ryhmäohjauksen ohella monet muut opiskelijoiden osallisuutta vahvistavat keinot ovat avainasemassa. Sosiaalisten tilanteiden pelot voivat kuitenkin olla joillekin opiskelijoille niin hallitsevia ja vaikeita, että niiden käsittely vaatii osakseen oman ja ammatillisesti vahvasti tuetun prosessin. Joissakin ammattiopistoissa on hyödynnetty ohjattuja nuorten vertaisryhmiä, esimerkiksi sosiaalisten pelkotilanteiden vertaisryhmiä, joissa pitkäkestoisella ja kognitiivista psykoterapiaa hyödyntävällä pienryhmätyöskentelyllä on onnistuttu purkamaan nuorten pelkotiiloja¹⁴⁸. Nämä ryhmät ovat olleet erityisen tärkeitä juuri niille nuorille, jotka ovat olleet jossain vaiheessa pitkiäkin jaksoja koulutuksen ja työelämän ulkopuolella. Vertaisryhmien hyödyntäminen nykyistä vahvemmin ja ennakkoluulottomammin on yksi tulevaisuuden mahdollisuuksista opiskeluhuollon kehittämisessä ja opiskelijoiden osallisuuden vahvistamisessa..

Kun pohditaan opiskeluhuollon ja etenkin oppilaan- ja opinto-ohjauksen käytäntöjen kehittämistä, ei voi olla ohittamatta lähestyttävyyden periaatetta ja matalan kynnyksen toimintamalleja. Yksi kriittinen havainto koulutuksen keskeyttämistä tarkastelleissa tutkimuksissa on ollut se, että vain harva keskeyttäneistä nuorista on tavannut opinto-ohjaajaansa ennen koulutuksesta eroamisestaan. Opinto-ohjaajat koetaan varsin usein vieraksi ja etäiseksi¹⁴⁹. He eivät näy nuorille siis tahoina, joiden kanssa voisi käsitellä opiskelun ja ammatinvalinnan pulmia. Opiskelijapalvelujen saaminen edellyttää nuorilta omaa aloitteellisuutta ja reippautta, ja tämä on monelle nuorelle liian suuri kynnyks. Aiemmin käsitelty kysymys sosiaalisesta aloitteellisuudesta ja itseohjautuvuudesta näyttää siis osin konkretisoituvan myös opiskeluhuoltopalveluiden saatavuudessa. Palveluihin hakeutumista vaikeuttaa myös se, että nuorten usko ja luottamus näitä palveluita tarjoavien ammattilaisten kykyyn auttaa heitä oli heikko mm. omien peruskoulukokemusten vuoksi. Lisäksi ohjauksessa, jota toteutetaan koulun arjessa, ei ole ainakaan vielä rakennettu sellaista toimintamallia, joka perustuu aidosti nuorten tarpeille.

Opinto-ohjauksessa kaikille nuorille tarjotaan ohjausta saman kaavan ja mallin mukaan, esimerkiksi jokaisella on ennalta määritetty aika yksilöohjaukseen, jota toteutetaan kahdenvälisenä keskusteluna. Tämä edellyttää nuorelta kykyä pukea ajatuksena, tunteensa ja toiveensa sanoiksi ja rohkeutta myös kertoa niistä aikuiselle. Tämä ei ole kaikille nuorille luontevaa. Käytäntö on osoittanut, että etenkin kohdennetun tuen piirissä olevat nuoret haastavat konventionaaliset tavat toimia, olipa kyseessä yksilö- tai pienryhmäohjaus. Saman kaavan mukaan toimimisessa on osaltaan kysymys käytössä olevista resursseista, mutta kysymys on myös kouluinstituution toimintatavasta. Tasa-arvon nimissä kaikille tarjotaan samat palvelut huolimatta siitä, millaisesta nuoresta tai palveluntarpeesta on kysymys. Kuten Ohjaamon toimintamallin kehittämisen yhteydessä on havaittu, ohjauksen keston ja sisällön tulisi vaihdella sen mukaan, millaisesta nuoresta on kysymys: itseohjautuva, vähäistä tukea tarvitseva, ajoittaisesti tehostettua tukea tarvitseva vai tehostettua tukea tarvitseva¹⁵⁰.

Opiskeluhuoltopalveluiden yksi jatkokehittämisen kulmakivistä onkin se, kuinka lähellä opiskelijaa nämä palvelut ovat ja millaisia palveluja on tarjolla. Vastaaan meneminen on yksi tapa vähentää tämän kohderyhmän kohdalla edellisessä alaluvussa käsiteltyä luottamuspulaa. Opiskelijoiden kohtaamisessa ei ole kyse vain asenteellisen tason tekijöistä, vaan myös siitä, kuinka näitä kohtaamisia opiskelijoiden ja opiskeluhuoltohenkilöstön välillä rakenteellisesti mahdollistetaan. Ohjauksen kohdalla kyse on siitä, että opinto-ohjaajat eivät jää punaisen napin takana odottaviksi ammatillisiksi vaan myös siitä, että he jalkautuvat esimerkiksi oppitunneille ja työsaleihin. Opinto-ohjaajien jalkautumista oppitunneille tai osaksi muita pedagogisia prosesseja tulee tukea myös organisatorisesti.

¹⁴⁸ Unelmoi, uskalla ja onnistu 2014

¹⁴⁹ Ahola & Galli 2010, 139; Souto 2014a

¹⁵⁰ Unelmoi, uskalla, onnistu 2014

Lisäksi tarvitaan totutuista toimintamalleista vapautumista ja ohjauksen toiminnan uudelleen organisointia sekä rakenteellisesti että sisällöllisestikin. Osa koulutuksen järjestäjistä on esimerkiksi satsannut paljon ryhmänohjaajien ja opinto-ohjaajien väliseen systemaattiseen yhteistyöhön ja varmistanut siten, että ohjausta on opiskelijoille helposti ja säännöllisesti tarjolla. Opiskeluhuollon kehittäminen vaatii ennen kaikkea sen tavoitteellista johtamista ja integroimista osaksi oppilaitosten muuta pedagogista toimintaa, unohtamatta sen toteutumisen seuranta- ja arviointia sekä koulutuksen ulkopuolisia yhteistyökumppaneita kanssa tehtävää verkostotyötä.

Seuranta- ja arviointia voidaan vahvistaa Amisbarometri-tutkimushankkeen¹⁵¹ keräämän tiedon avulla. Hankkeessa tarkastellaan muun muassa ammatillisen koulutuksen laatua, ammattiin opiskelevien asumista, kouluviihtyvyyttä ja nuorten tulevaisuudenodotuksia. Myös kouluterveyskysely¹⁵² kerää tietoa opiskelijoiden hyvinvointiin liittyen peruskoulussa, ammattiopistossa ja lukiossa. Sen tuloksia voidaan hyödyntää esimerkiksi oppilaitostasolla koulu yhteisön hyvinvoinnin edistämiseksi ja opiskeluhoitotyössä sekä kuntatasolla hyvinvointisuunnitelmissa.

8.2.3 Oppilaitosten, nuorisotyön ja sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyö

Uusi oppilas- ja opiskelijahuoltolaki¹⁵³ painottaa vahvasti oppilaitosten ja sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyötä (vrt. holistinen malli). Yhteistyö on olennainen osa niin opiskeluhoollon suunnittelua, toteuttamista, arviointia kuin kehittämistäkin. Opiskeluhoollon tulisi olla kiinteä osa myös kuntien lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelmia, jotta voidaan arvioida lasten ja nuorten kokonaispalvelutarpeita ja tuen aukkoja. Uusi laki astui voimaan 1.8.2014, joten tässä vaiheessa on vielä vaikea arvioida sen vaikutuksia yhteistyölle. Uuden lain myötä toisen asteen opiskelijoille tarjottavat kuraattori- ja psykologipalvelut muuttuivat lakisääteiseksi. Etenkin psykologipalveluilta odotetaan paljon – onhan nuorten mielenterveysongelmien kasvu sekä pula mielenterveyspalveluista puhuttanut paljon kasvatus- ja sosiaalialan ammattilaisia.

Kysymys kuraattoripalveluista ja niiden onnistuneesta järjestämisestä asettuu sen sijaan risiirittaisempaan valoon. Monet toisen asteen koulutuksen järjestäjät etenkin ammatillisella puolella olivat jo ennen uuden lain voimaantuloa vastanneet itse kuraattoripalveluista, ja kuraattorit ovat olleet useita vuosia yksi keskeinen ammattiryhmä opiskelun tukipalveluiden suunnittelussa ja toteutuksessa. Nyt järjestämisvastuu siirryttyä kunnille joissakin kunnissa myös kuraattorit ovat siirtyneet oppilaitoksista kunnan (usein sosiaalitoimen) palkkalistoille ja joissakin jopa fyysisesti oppilaitoksen ulkopuolisiin työtiloihin. Yhteistyön onnistuminen kuraattoreiden ja oppilaitosten välillä ei ole kiinni palkanmaksajasta, mutta kuraattoripalveluiden siirtyminen oppilaitosten ulkopuolelle tai oppilaitoksista erillisten asiakastietorekistereiden käyttäjiksi on sen sijaan herättänyt huolta opiskeluhoollon yhteisestä kehittämisestä ja etenkin kuraattoripalveluiden lähestyttävyydestä ja saavutettavuudesta opiskelijoiden näkökulmasta. Pelkona on se, että uudistukset pikemminkin nostavat kuin madaltavat rajoja oppilaitosten ja sosiaalihuollon välillä.

Myös paljon puhuttu, mutta vielä keskeneräinen SOTE-uudistus herättää kentällä vastaavia pelkoja opiskeluterveydenhuoltopalveluiden alueellisesta keskittämisestä ja karkaamisesta nykyistä kauemmaksi. Koulutuksen järjestäjien näkökulmasta on tärkeää, että niin kuraattori- kuin opiskelijaterveydenhuoltopalvelutkin ovat opiskelijaa lähellä ja mielellään fyysisesti samoissa tiloissa. Siten myös terveydenhoitajat tulevat työntekijöinä niin opettajille kuin opiskelijoille tutuiksi ja helposti lähestyttäviksi. Näiden seikkojen on todettu olevan käytännössä varsin tärkeitä etenkin ensimmäistä vuotta ammatillisessa koulutuksessa opiskeleville, joille on lukio-opiskelijoita tyyppillisempää se, että opiskelupaikkakunta ja sitä myötä sen tarjoamat palvelut ovat uusia ja vieraita. Aika näyttää, miten kiinteäksi osaksi opiskeluhoollon sosiaali- ja terveyspuolen opiskelijapalvelut asettuvat ja kuinka nuorten tarpeet otetaan vakavasti huomioon.

¹⁵¹ Katso <http://www.amisbarometri.fi/>

¹⁵² Katso <https://www.thl.fi/fi/tutkimus-ja-asiantuntijatyo/vaestotutkimukset/kouluterveyskysely>

¹⁵³ Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 1287/2013

2. asteen oppilaitosten ja nuorisotyön väliselle yhteistyölle on tarvetta, vaikka se näyttää olevan määrällisesti vähäisempää kuin mitä perusasteella on tehty ja tehdään. Myös tutkimus on kohdistunut pääasiassa peruskoulussa tehtävään nuorisotyöhön¹⁵⁴. Yhteistyötä toisella astella ovat voineet hidastaa yhtäältä oppilaitosten nihkeys tai silkka ajattelemattomuus avata ovia nuorisotyön moninaisille palveluille (ryhmytyksiä tai ehkäisevän päihdekasvatuksen työmuotoja lukuun ottamatta) sekä kunnan nuorisopalveluiden kohdentuminen ensi sijassa yläkouluikäisiin aikuistuvien nuorten ikäryhmän sijasta. Tällöin esimerkiksi nuorten työpajat ovat voineet olla kunnallista perusnuorisotyötä luonnollisempi yhteistyökumppani ammatillisille oppilaitoksille.

Nuorisolain vuoden 2010 uudistus ja etenkin siihen sisältyvä oppilaitosten velvollisuus ilmoittaa koulutuksen keskeyttäneiden nuorten yhteystiedot etsiville nuorisotyöntekijöille on sen sijaan vahvistanut 2. asteen oppilaitosten ja nuorisotyön yhteistyötä. Hyvänä käytänteenä voidaan tässä yhteydessä mainita myös etsivien nuorisotyöntekijöiden jalkautuminen ammatillisiin oppilaitoksiin. Etsivien jalkautuminen osaksi oppilaitosten arkea on mahdollistanut aiempaa varhaisemman puuttumisen opiskelijoiden vaikeuksiin ja keskeyttämisiin sekä tiivistänyt etsivien ja opiskeluhoitojen välistä yhteistyötä. Etsivät nuorisotyöntekijät ovat olleet myös merkittäviä rinnalla kulkijoita niissä tilanteissa, joissa pitkään koulutuksen ulkopuolella ollut nuori on ollut palaamassa opintojen pariin. Etsivä on voinut myös olla opiskelijan kannalta merkittävä lisätuki esimerkiksi työssäoppimispaikkojen etsinnässä tai sinne menemisessä ensimmäisillä kerroilla. Vaikka juuri työssäoppiminen on monelle käytännöllisesti suuntautuneelle nuorelle se mielekkäin ja motivoivin tapa oppia¹⁵⁵, voi työssäoppimisesta ja siihen liittyvistä sosiaalisista tilanteista tulla kuitenkin joillekin nuorille liian suuri este koulutuksessa etenemiselle¹⁵⁶. Näin etsivät nuorisotyöntekijät tai vaikkapa nuorten työpajat ovat voineet tarjota tässä yhteydessä sosiaalisesti tuetumman vaihtoehdon ammatillisten opintojen edistämiseksi. Nämä yhteistyön muodot käyvät myös hyviksi käytännön esimerkeiksi uuden oppilas- ja opiskeluhoitoilain painottamalle moniammatilliselle yhteistyölle.

Moniammatillinen työ on kuitenkin haasteellista, koska eri hallinnonalat ovat pitkälle sektoroituneita. Niillä on kullakin oma lainsäädäntö, ammatillinen identiteetti ja työtavat sekä eroavat ”kielet ja kulttuurit”. Käytännöissä on korostunut myös tietojen vaihtamisen ongelmallisuus salassapitosäädösten, niiden tulkintojen sekä eri tietojärjestelmien takia. Toisen tontille tuleminen tai neuvottomuuden jakaminen saatetaan kokea uhkana: monialainen työ haastaa totuttuja tapoja toimia. Toisinaan se nostaa esille eri hallinnonalojen ja ammattikuntien välisen kilpailun resursseista, vallasta, arvostuksesta ja reviiireistä. Yhteistyö on tuonut myös pettymyksiä: toiminnan tavoite on maailmoja syleilevä ja konkretia puuttuu, yhteistyö vie enemmän resursseja kuin tuottaa hyötyä työhön. Myös työntekijöiden vaihtuvuus vaikeuttaa yhteistyötä¹⁵⁷.

¹⁵⁴ esim. Kiilakoski 2014

¹⁵⁵ Herranen 2014

¹⁵⁶ Lappalainen 2011; Souto 2014b

¹⁵⁷ Määttä 2007

8.2.4 Koonti SWOT-kehikon avulla

Kokoamme tässä yhteen *heikossa asemassa olevien nuorten opiskelumahdollisuuksia* koskevaa tietoa SWOT-analyysin keinoin. Tarkastelussa on koulutus- ja palvelujärjestelmän sisäiset vahvuudet ja heikkoudet sekä ulkoiset toimintaympäristön mahdollisuudet ja uhkatekijät.

VAHVUUDET

S

- koulutusta arvostetaan, siihen ja tukipalveluihin satsataan
- koulutus on nähty Suomessa tasa-arvoistavana, kaikille tarjottavana ja yhteisenä
- osaava, koulutettu henkilökunta, joilla on halua kehittää työtä
- monialainen verkostotyö on lisääntynyt
- koulutuksesta putoamisvaarassa oleville on kokeiltu ja löydetty tukimuotoja, joihin nuoret haluavat osallistua ja joista he kokevat hyötyvänsä
- palveluissa on hyödynnetty ohjauksellista ja nuorisotyöllistä otetta
- VALMA-koulutus – uusi koulutuksellinen keino keskeyttämisen ehkäisyyn ammatillisessa koulutuksessa

HEIKKOUEDET

W

- kiusatuksi tuleminen ja ulkopuolisuus yleistä oppilaitoksissa
- 2. asteen koulutuksen keskeyttäneiden ja koulu pudokkaiden suuri määrä
- epäselvät ohjausvastuut ja puutteellinen sijoittamisen seuranta 2. asteelle siirryttäessä
- päihde- ja mielenterveyspalveluihin pääseminen vaikeaa
- puuttuu väliportaan tukimuotoja, joihin nuoret voidaan ohjata
- kiirehtiminen, pakkohaut ja sanktiot estävät hitaita kypsymisen ja tuen prosesseja
- opinto-ohjauksen ja opiskeluhoillon henkilöstö usein etäisiä opiskelijoille: palveluiden piiriin pääseminen edellyttää oma-aloitteisuutta, jalkautuva ote opiskeluhoilossa vähäistä
- opiskelijoiden ongelmien yksilöllistäminen
- sosiaalisten lähtökohtien erot näkyvät koulutukseen ja työelämään sijoittumisessa

MAHDOLLISUUDET

O

- nuoret: heillä on halu toimia, osallistua ja löytää paikkansa ryhmissä, yhteisöissä ja yhteiskunnassa
- kansainvälinen poliittishallinnollinen ohjaus pitää esillä nuorten koulutus- ja työllistymismahdollisuuksia, niiden realiteetteja ja ratkaisumalleja
- nuorisotakuu on lisännyt nuorten siirtymien tukemisen poliittista painoarvoa sekä käytännön toimia

UHKATEKIJÄT

T

- taloudellisen, alueellisen ja koulutuksellisen eriarvoisuuden kasvu
- taloudellinen taantuma, työpaikkojen väheneminen
- vaikeus saada työelämäkokemuksia ja kesätyötä ilman suhteita
- kilpailuyhteiskunnan vahvistuminen
- yhteiskunnallisen osallistumisen kapeutuminen työelämäosallistumiseksi ja kansalaisuuden sitominen siihen
- projektirahoitus katkoo palvelujen järjestämistä ja jatkuvuutta
- toisen asteen koulutukseen kohdistuvat leikkaukset ja niihin kytkeytyvät rakenteelliset uudistukset - opiskeluhoolto jää toissijaiseksi asiaksi tulevien muutosten edessä.

8.3 Työryhmätyöskentelyn väittämät ja toimenpide-ehdotukset

8.3.1 Peruskoulun jälkeinen sijoittumisen seuranta ja jälkiohjaus on saatava saumattomaksi

Yhdeksäsluokkalaisten kohdalla peruskoulun opinto-ohjaajat ovat vastuussa ilman opiskelupaikkaa jääneiden nuorten jatko-ohjauksesta ja heinäkuun jälkihaussa avoimena olevien opiskelumahdollisuuksien kartoittamisesta. Elokuussa tuhannet opiskelijat aloittavat opintonsa toisella asteella ja monet opiskelijat pyrkivät vielä vaihtamaan opintoalaansa opintojen alettua. Osa näistä nuorista osaa pyytää tässä vaiheessa apua opinto-ohjaajalta tai ryhmänohjaajalta, osa äänestää jaloillaan ja katoaa oppilaitoksista – jotkut käyvät oppilaitoksessa vain päivän tai pari, jos sitäkään. Heidän kohdallaan kesällä tehty tarkistus ja jälki-ohjaus eivät riitä; syksyllä tarvitaan uusi tarkistus, jatkaako nuori saamassaan koulutuspaikassa. *Tämän nivelvaiheen seuranta, ohjauksen vastuutahot ja työnjako täytyy määritellä kunnissa nykyistä tarkemmin.*

Nuorisolain¹⁵⁸ mukaan etsivä nuorisotyö on taho, jolle koulutuksen järjestäjien on luovutettava nuoren yksilöinti- ja yhteystiedot, jollei hän sijoitu perusopetuksen jälkeisiin opintoihin. Tiedot on luovutettava myös alle 25-vuotiaasta nuoresta, joka keskeyttää opinnot ammatillisessa koulutuksessa tai lukiokoulutuksessa. Etsivät voivat ennakkoltakin seurata putoamisvaarassa olevien opiskelijoiden opintoihin kiinnittymistä elo-syyskuussa ja siten varmistaa nivelvaiheen onnistumista toisella asteella; samankaltaista seurantaa tehdään lastensuojelun, aikuissosiaalityön tai vaikkapa psykiatrisen huollon piirissä olevien nuorten kohdalla. Käytännössä oppilaitokset tarkistavat opiskelijamääränsä syyskuun lopussa ja osa ryhmänohjaajista tai opinto-ohjaajista ehtii soitella kadonneiden opiskelijoiden perään tai ilmoittaa heistä etsiville nuorisotyöntekijöille, osa taas ei ehdi tai ei edes miellä sitä tehtäväkseen. Opintojen aloittaminen elo-syyskuussa on kriittinen vaihe nivelvaiheen ohjauksen näkökulmasta, mutta sen käytännön toteuttaminen usein ontuu.

Oppilaitoksissa toimitaan massojen kanssa ja siellä usein havahdutaan kadonneiden opiskelijoiden metsästämiseen liian myöhään. Riskitilanteiden tunnistamisessa ja tuen tarjoamisessa auttaisi hyvä yhteistyö ja tietojenvaihto muiden toimijoiden kanssa. *Peruskoulun ja oppilaitosten ohjauksesta vastaavan henkilökunnan on tehtävä tiivistä verkostoyhteistyötä etsivän nuorisotyön ja matalan kynnyksen toimijoiden kanssa, jotta nivelvaiheen ohjauksen riskipaikat ja onnistumisen ehdot tunnistetaan.* Opiskelut keskeyttäneiden nuorten kanssa on etsittävä aktiivista vaihtoehtoa: uutta opiskelupaikkaa, TE-toimiston palveluja tai työpajaa, mikäli koulutus ei syystä tai toisesta ole mahdollista. Nuorista on napattava kiinni tässä vaiheessa.

Toinen hukkaamisen paikka syntyy, kun nuori muuttaa paikkakuntaa. Heikko yhteys peruskoulun jälkiohjaukseen, oppilaitoksen tukitoimiin tai etsivään nuorisotyöhön katkeaa usein kokonaan. Nuoren kanssa hyvässä ohjaussuhteessa ja keskusteluyhteydessä olevat toimijat tiedostavat tämän ja ohjaavat nuoren tuen piiriin uudellakin paikkakunnalla. Miten tämä siirtyminen varmistetaan?

Työpajassa kehitetyt toimenpiteet:

1) Peruskoulun jälkeinen sijoittumisen seuranta ja jälkiohjaus on saatava saumattomaksi

Useilla kunnilla on jo toimivat käytännöt kuten tiedonvaihtopäivät peruskoulun ja 2. asteen välillä sekä vaille opiskelupaikkaa jääneiden jälkiohjaus sekä syksyn seuranta. Osin tämän jälkiohjauksen aukottomuus ja toimivuus ovat kuitenkin kiinni yksittäisten työntekijöiden panostuksesta. Olemassa olevia jälkiohjausmalleja pitää jalostaa ja varmistaa, että kaikki ammattilaiset toimivat sovittujen mallien mukaisesti. Vastuammattilaisia löytyy kyllä: erityisopettajat, kuraattorit, opot, mahdollisesti nuorelle tutuksi tulleet nuorisotyöntekijät tai etsivät. Vastuunjaosta on sovittava, ettei yhden ammattilaisten harteille jää kaikki enemmän ohjausta ja tukea saavat nuoret. Nuoren tarpeet on tunnistettava ennen peruskoulun päättymistä!

¹⁵⁸ Nuorisolaki 2006, 7C §

Tiedonsiirrossa uudelle koulutusastelle pitää tuoda esille myös nuoren voimavarat, mikä on hänelle ja hänessä kaunista, oikeaa ja hyvää. Turhaa tietoa, joka voisi rasittaa nuorta uudessa paikassa ja mutkistaa koulutuspolkua, ei anneta! Nuoren omaa ilmoittautumista ja neuvojen pyytämistä on myös palkittava, se pitää tehdä kannattavaksi ja teknisesti mahdolliseksi esimerkiksi ohjausbussin, facebookin, whatsapp-ryhmän tai kesäaikaan toimivan Ohjaamon avulla.

2) Nuorten tukijärjestelmät on saatava nuorilähtöiseksi järjestelmälähtöisyyden sijaan

Nuorilähtöisyyttä estää nyt se, että tukea antavat järjestelmät kuten terveydenhuolto, psykiatria, lastensuojelu ja koulukin ikärajoineen tuottavat nuorille pakollisia siirtymiä: katkoksia, kynnyksiä ja epävakautta. Yhteys tuttuihin aikuisiin katkeaa ja uusi tilanne vie erityisesti paljon tukea tarvitsevilta nuorilta aikaa ja voimavaroja. Luottamus ei synny hetkessä. Nyt nuori saattaa olla monen toimijan tuen kohteena, suorastaan piiritettynä auttajatahoilla, joille kullekin pitää kertoa oma tarina, mutta silti hänen asiansa ydin ei välttämättä tule ymmärretyksi.

Eniten tukea tarvitseville nuorille pitää löytyä yksi luottohenkilö, välittävä ja pysyvä aikuinen, joka tuntee kokonaisuuden. Tämän tukisuhteen jatkuvuus on taattava. Tukijärjestelmän moniaineksisuutta ja hierarkkisuutta on karsittava. Kolmas sektori voi toimia tulkkina ja välittäjänä nuoren ja julkisen palvelujärjestelmän välillä. Tarvitaan myös matalan kynnyksen paikkoja, joihin voi mennä minkä tahansa ongelman kanssa ja josta osataan tarvittaessa ohjata eteenpäin.

3) Arjen taitojen opetusta on järjestettävä oppilaitoksissa ja vapaa-ajalla

Monen nuoren koulupolku mutkistuu, kun 2. asteen opintojen takia on muutettava varhain pois kotoa eikä riittäviä arjen taitoja (esim. päivärtymi, talous- ja pankkiasiat, kodinhoito, sosiaaliset taidot) vielä ole eikä toisaalta paikkojakaan, missä niitä voisi vahvistaa. Arjen taitoja tarvitaan jo koulutusvalinnoissa ja työelämään suuntautumisessa. Kokonaiskoulupäivän järjestäminen yhteistyössä järjestökentän ja työelämän kanssa mahdollistaisi tämän. Myös nykyisessä peruskoulussa on mahdollista järjestää arjen taitojen opintokokonaisuus. Vapaa-ajan paikoissa kuten kirjastoissa tai kansalaisopistossa voisi olla arjen taitojen tukea esim. yhteiskäytössä oleva keittiö ja pesukone.

8.3.2 Ennen tutkintotavoitteisiin opintoihin siirtymistä on huolehdittava nuoren ensisijaisten ongelmien ratkaisemisesta ja taattava väliportaan tukipalvelut

Nopeita siirtymiä 2. asteelle painottava politiikka ja sen mukainen tuki ja ohjaus jättävät jalkoihin osan nuorista. Pysyvät siirtymät ja onnistumisen kokemukset koulutuksessa jäävät toteutumatta, jos nuoria pusketaan tukimuodoista – esimerkiksi toimeentulotuelta, työpajoilta, kuntoutuksesta tai työvoimakoulutuksesta – liian varhain koulutukseen ilman, että ratkotaan yhdessä nuoren kanssa ensisijaisia ongelmia. Näitä ongelmia ovat esimerkiksi asunnottomuus, mielenterveyden ja jaksamisen ongelmat, päihde- ja velkaongelmat, rikosoikeudelliset prosessit ja toisinaan ammatinvalinnan vaikeudet. Nuori tarvitsee aikaa ja tukea oman suuntansa ja mahdollisuuksien löytämiseen.

Koulutukseen pakottamisen sijaan on kehitettävä vapaaehtoiseen osallistumiseen perustuvia tukipalveluja – väliportaita, joissa ratkotaan nuoren ensisijaisia ongelmia ja ajan kanssa, maltilla, vahvistetaan opiskelukykyisyyttä ja suuntaudutaan nuorelle sopiviin opintoihin. Tällaisia väliportaan palveluita voivat olla esimerkiksi startti- ja työpajat, ohjaamot, avoimet ammattiopistot tai järjestöjen matalan kynnyksen toimintamuodot. Oleellista niissä ovat nuorten tarpeiden tarkka kartoittaminen, luottamuksen rakentaminen, avun ja ohjauksen oikea-aikaisuus ja osuvuus sekä vertaistuki ja yhteisöllisyys. Tuen on oltava nuorille houkuttelevaa ja hyötyjä tuottavaa. Lisäksi tarvitaan asteittain kehittyvää toimijuuden tukea sekä koulutusmahdollisuuksien ja tukiverkoston tuntemusta. Nämä väliportaan tukimuodot ovat paikkoja, joihin opiskelupaikkaa vailla olevat tai opinnot keskeyttäneet tai muuten etsivässä nuorisotyössä löydettyt nuoret voidaan ohjata.

Osvien palvelujen taustalla on kokonaisvaltainen hyvinvointiajattelu ja osallistava ote, joissa nuoret otetaan mukaan palveluiden suunnitteluun. Oleellista on palvelun saavutettavuus sekä yksilö- ja ryhmäohjauksen joustava yhdistäminen. Ylipäättään nuorille tarjottavat aktiivitoimet tulee olla

sellaisia, että ne kunnioittavat nuoria, perustuvat vapaaehtoisuuteen ja nuorten tarpeisiin, tarjoavat toiveen pysyvämmästä integroinnista, ja ne toimeenpannaan hallinnollisesti järkevällä tavalla¹⁵⁹. Hallinnollisesti järkevä tapa on taata riittävät henkilöresurssit ohjaukseen, tukipalvelun jatkuvuus ja vankka yhteys 2. asteen opintoihin.

Työpajassa kehitetyt toimenpiteet:

4) Ennen tutkintotavoitteisiin opintoihin siirtymistä on huolehdittava nuoren ensisijaisten ongelmien ratkaisemisesta ja taattava väliportaan tukipalvelut

On tärkeää, että nuori tuetaan ensin opiskelukuntoiseksi, vasta sitten ohjataan kouluun tai aktiivointitoimenpiteisiin. Tukemiseen tarvitaan verkostomaisia, integroituja palveluita, joissa prosessin vastuut ovat selviä. Tuki on eri toimijoiden yhdessä tuottamaa, ei kokoelma erillisiä toimintoja. Nuorella on tarve ja oikeus kuulua johonkin, kokea osallisuutta ja voimaantua. Nuori voimaantuu oikea-aikaisten, tarpeenmukaisten palvelujen avulla. Tarvittava tuki on saatava suunnitelmalliseksi ja hyvin johdetuksi prosessiksi.

Jotta tuki olisi suunnitelmallista ja hyvin johdettua, johdon pitää ymmärtää nykyistä paremmin eri sektoreiden osaamista ja yhdessä tekemistä. Pitää tunnistaa oma ja muiden toimijoiden osaaminen ja huolehdittava tarvittavasta tiedottamisesta sisään ja ulos. Yhteistyössä pitää nimetä yhteinen tavoite, jakaa vastuut ja koordinoida tekemistä verkostossa. Jotta tähän päästään, tarvitaan laintasoiset määräykset vastuullisista tahoista sekä ministeriöiden ohjausta käytännön yhteistyörakenteista ja korvamerkittyä rahoitusta.

16–18-vuotiaille tarvitaan erityistukea, jotta ne, jotka eivät ohjaudu opintoihin, voidaan ohjata muuhun yhteiskunnallisesti osallistavaan toimintaan tai terveydentilan niin vaatiessa hoitoon tai kuntoutukseen. Veloitetaan joku toimija ottamaan koppi näistä koulutuksen ja työelämän ulkopuolisista nuorista.

5) Koulutusjärjestelmä on saatava joustavammaksi ja avoimemmaksi

Nykyisen koulutuspolitiikan ja -järjestelmän viesti on ristiriitainen: puhutaan elinikäisestä oppimisesta ja joustavuudesta, mutta nuorten pitäisi tehdä nopeasti oikeita valintoja ja päätyä yhden koulutusputken kautta työelämään. Aiempaa epävarmemmassa yhteiskunnassa nuorilta vaaditaan varmempia valintoja. Koulutusjärjestelmään tarvitaan laajempia koulutuskokonaisuuksia, joiden sisällä opiskelusuuntauksen vaihtaminen on mahdollista. Opintojen nuorilähtöinen ajoitus ja opintojen suorittaminen on tehtävä mahdolliseksi. Tarvitaan useita sisäänottoja vuodessa ja joustavat oppimisympäristöt, joissa pienten tutkinnonosienkin suorittaminen on mahdollista. Kukaan ei ole täysin opiskelukykynen tai -kyvytön! Kymppiluokka toimii monen kohdalla erinomaisesti: sen aikana teiniangsti häviää. Oppilaitosten pitää lähteä vahvemmin mukaan koulutuskokeiluihin!

8.3.3 Opiskelijoiden puutteiden ja ongelmien osoittamisesta on siirryttävä opiskeluyhteisöjen kehittämiseen

Usein nuoren ”kouluallergian” ja koulutuksen keskeyttämisen taustalla on nuorten kielteiset koulukokemukset eri koulutusasteilla: opinnoissa pärjäämättömyyden ja epäonnistumisen kokemukset, tuen puute sekä sosiaalisen kelpaamattomuuden ja kiusatuksi tulemisen kokemukset. Näiden kipupisteiden hoitaminen yksilöllisinä ongelmina ei riitä, ja huonosti hoidettuna yksilöön keskittyvät toimet voivat lisätä nuoren syyllistymistä ja toivottomuutta. *Yksilöä vahvistetaan ennen kaikkea opiskeluyhteisöä muuttamalla ja kasvattamalla.* Opettajat, opiskeluhuollon henkilöstö ja monialainen verkosto ovat avainasemassa nuorten opiskelua ja vertaissuhteita tukevan opiskeluyhteisön rakentamisessa. Siinä nuorten moninaisuus ja erilaisuus nähdään voimavarana, ilmapiiri on kannatteleva ja mahdollistaa vertaisoppimisen. Koulutusorganisaatioiden sisällä on tarkasteltava, mitkä tekijät koulutuksen toteuttamisessa ja organisoinnissa kiinnittävät nuoria koulutukseen, ja mitkä taas työntävät nuoria pois sen parista. Kenen tarpeita koulutuksen ja ohjauksen kehittäminen palvelee ja keitä ei?

¹⁵⁹ Geldof 1999

Peruskouluissa oppilaiden koulumyönteisyyttä tukevat opiskelujen sujumisen lisäksi erityisesti vuorovaikutus opettajan kanssa ja kouluun kuulumisen sekä turvallisuuden tunne¹⁶⁰. *Koulua onkin kehitettävä sosiaalisena ja kulttuurisena toimintaympäristönä, jossa nuorten yksilölliset lähtökohdat sekä tarpeet otetaan nykyistä paremmin huomioon*¹⁶¹. Tämä edellyttää, että koulussa on riittävästi nuorista kiinnostuneita aikuisia, nuorten väliset suhteet ovat toimivia ja nuoret voivat vaikuttaa aidosti koulun asioihin¹⁶². Useat näistä tavoitteista pätevät toisen asteen oppilaitoksissakin, mutta ryhmäytymiseen tarvitaan lisäpanosta. Aikuistuvat nuoret tarvitsevat edelleen ohjauksellista ja välittävää työtä, tukea oppimiseen sekä oppilaitosten avautumista monialaiseen yhteistyöhön¹⁶³.

Työpajassa kehitetyt toimenpiteet:

6) Tarvitaan moniammatillisen yhteistyön vahvistamista ja tuomista toisen asteen oppilaitosten sisään

Riski nuorten tippumiseen palvelujärjestelmän ulottumattomiin kasvaa, kun nuori opiskelija lähete-tään oppilaitoksista liian helposti muualle tukea ja apua saamaan. Ulkopuolisiin tukipalveluihin ha-keutuminen vaatii nuorilta rohkeutta ja oma-aloitteisuutta – tukipalveluiden järjestämisessä voitaisiin siirtyä saatavilla olevista palveluista saavuttaviksi palveluiksi. Kysymys tulisi muotoilla siis: miten palvelut saavuttavat nuoret eikä toisin päin. Rinnalla kulkeva ote on saatava tavoitteesta käytännöksi nuorten palveluohjauksessa oppilaitosten ja yhteistyökumppaneiden välillä.

Käytännössä esimerkiksi työpaja pitäisi saada ammattikoulun yhteyteen – nyt rajat eri toimijoi-den ja ammattiopiston välillä ovat liian korkeita. Sote-palvelut, mukaan lukien mielenterveys- ja päih-depalvelut, voisivat jalkautua joskus oppilaitoksiin; ne tulisivat siten tutuiksi myös opettajille eli niil-le, jotka herkimmin huomaavat muutokset opiskelijoiden jaksamisessa. Nuorisotyötä tarvitaan myös toisen asteen oppilaitoksiin nykyistä vahvemmin – kunnallinen nuorisotyö suuntautuu usein alle 16 vuotiaisiin, mikä estää yhteistyötä. Ryhmämuotoiset kuntoutukset & muut tukimuodot voisivat myös jalkautua ammattiopiston lähelle tuleviksi palveluiksi.

Uuden opiskeluhuoltolain mukainen moniammatillinen yhteistyö on hyvä organisoida ja aika-tauluttaa säännölliseksi – se luo pohjaa yhteisten rakenteiden, käytänteiden ja muun vuorovaikutuk-sen syntymiselle!

7) Ammatillisissa oppilaitoksissa tarvitaan ryhmänohjauksen vahvistamista

Ryhmänohjaajasta pitäisi saada opiskelijan luottopakki, joka luo pohjat pysyville ja luottamuksellisil-le aikuissuhteille kouluttautumisen aikana. Lukuvuoden alussa on järjestettävä paljon tunteja luokan ryhmänohjaajalle, tällä varmistetaan opiskelijoiden ja ohjaajan tutustuminen. Välitetään, kohdataan, otetaan tarvittaessa asiat puheeksi ja sekä tavoitellaan nuorta useamman kerran. Ryhmänohjausta voi-si tehdä kaksi opettajaa yhdessä, tällöin vastuuta ja aikaa voisi jakaa helpommin kun opetusryhmän ovat isoja. Lisäksi opiskelija voisi valita, kumpaa lähestyy asioissaan mieluummin.

Vertaissuhteiden huomioiminen ja tukeminen oppilaitoksissa on tärkeää. Kuinka nuoria voidaan tukea, jos ja kun opiskelijaryhmä vaihtuu koko ajan ja vaihtuvuus asettaa jatkuvasti kysymyksen siitä, kuinka tulen hyväksytyksi tässäkin ryhmässä? Oman sosiaalisen paikan hakeminen ei ole helppoa. Haastetta sosiaalisten suhteiden vahvistamiseen luo se, että samanaikaisesti ammatillisen koulutuksen opetussuunnitelmat vaativat järjestämään opetusta yhä yksilöllisemmin ja henkilökohtaisesti räätä-löityinä; kuinka tällöin voidaan tukea nuorten tarvetta kuulua ryhmään? Kaverit ovat usein se tekijä, joka kiinnittää nuoria koulun käyntiin. Oppilaitoksissa pitää panostaa enemmän ryhädynamiikan ja vertaissuhteiden hyödyntämiseen opetuksessa!

¹⁶⁰ Kalalahti 2007

¹⁶¹ Järvinen & Vanttaja 2013

¹⁶² Kiilakoski 2014

¹⁶³ ks. Vehviläinen 2014

Opiskelijoiden hyvinvointi vaatii rakenteellisia muutoksia!

Ammatillisten opettajien pedagogisesta kouluttamisesta vastaavat ammattikorkeat tekevät vain vähän yhteistyötä OKM:n ja oppilaitosten kanssa. Koulutuksessa ei huomioida tarpeeksi nuoruuden merkitystä pedagogisissa prosesseissa. Ammattikasvatuksen tutkimuksessa on keskitytty pitkään aikuiskoulutuksen tematiikkaan ja se heijastuu myös didaktisessa koulutuksessa.

Opiskeluhuollon näkökulmaa ei usein hahmoteta ammatillisten oppilaitosten johtotasolla, siksi opiskeluhuollon kysymykset ovat usein toissijaisia ammatillisessa koulutuksessa. Se heijastuu vaikeutena viedä työpajassa esitettyjä ideoita käytäntöön. Uusi laki antaa hyvää pohjaa ja volyymin opiskeluhuollolle, mutta tarvitaan ministeriön tiukempaa ohjausta sekä koulutuspoliittista tukea johdon sitouttamisessa.

Opetus- ja kulttuuriministeriön sisällä on ehdotus siitä, että tulevaisissa ammatillisen koulutuksen rahoitusperusteissa otettaisiin käyttöön hyvinvointi-indikaattorit. Tulospalkkiorahoitusmallilla on eittämättä sellaiset seuraukset, että opiskeluhuollon asema ei vahvistu oppilaitoksissa. Ehdotamme, että hyvinvointi-indikaattorit otettaisiin rahoituksen perusteeksi ammatillisen koulutuksen järjestämisluvuissa ja rahoituksen perusteissa.

Ammatillinen koulutus vastaa nykyisellään usein heikommin motivoituneiden ja huonommin voivien koulutuksesta. Työpajassa nostettiin esiin kysymys, onko ammatillisen koulutuksen tavoite kouluttaa motivoitunutta työkykyistä joukkoa vai koko ikäluokkaa. Näitä tavoitteita ei voi yhdistää. Kumpi on ensisijainen tavoite? Nykyisin puhutaan molemmista, mutta valmistelussa oleva esitys koulutuksen rahoituksesta (tulospäätös) samoin kuin se, että opiskelijoiden on pakko hakea ensisijassa tutkintoperustaiseen koulutukseen ja vasta haun epäonnistuttua vaihtoehtoisin koulutusmuotoihin kertovat, että käytännössä koulutetaan motivoivia ja hyvinvoivia opiskelijoita. Muunlaisilla opiskelijoilla on sen sijaan riski tippua koulutuksesta ja tehdä kierroksia vaihtoehtoisten koulutus- ja TE-palveluiden parissa.

TEM:in ja OKM:n hallinnonalojen toimintojen parempi yhteensovittaminen turvaisi palvelujen jatkuvuutta ja purkaisi nivelvaiheen ansoja ja syrjäyttäviä mekanismeja, kuten sitä, että opiskelijan pitää erota oppilaitoksesta, jotta voit osallistua työvoimatoimiston koulutuksiin. Jos opiskelija sen sijaan ottaa harkinta-aikaa ja keskeyttää opinnot määräajaksi, hän on monien tuettujen palveluiden ulkopuolella ja vaarassa tippua kaiken tuen ulkopuolelle.

8.4 Esimerkkejä toimivista käytännöistä

8.4.1 Ohjaamot ja avoin ammattiopisto ohjauksen joustavien käytäntöjen juurruttajana

Ohjaamo-mallia juurrutetaan valtakunnallisesti esimerkiksi ESR-rahalla vuonna 2015 käynnistettävissä hankkeissa. Kokemuksia Ohjaamoista vastaavasta toiminnasta on jo kertynyt eri puolilla Suomea, esimerkiksi Mikkelin Olkkarista, Oulun Byströmin nuorten palveluista sekä Pohjois-Karjalan koulutuskuntayhtymän oppilaitosten sijaintikunnilla (Joensuu, Outokumpu, Kitee, Nurmes, Lieksa) toimineista Ohjaamoista, joista viimeksi mainitut ovat luvun kirjoittajille tutuimpia.

Ohjaamo on alle 30-vuotiaiden matalan kynnyksen palvelupiste, joka rakentuu monialaisesti tietoa, neuvontaa, ohjausta ja tukea tarjoavasta Ohjaamosta, eri hallinnonalojen peruspalveluista sekä laajasta yhteistyöverkostosta. Sen tavoitteena on saattaa nuori ammatillisen osaamisen polulle koulutukseen sekä työelämään. *Ohjaamossa olennaista on eri hallinnonalojen yhdistyvät peruspalvelut* - sillä voidaan välttää nuorten luukulta toiselle pallottelu. Toiseksi monessa Ohjaamossa on korostettu kokonaisvaltaista otetta nuorten ohjauksessa, jota käytännössä toteutetaan useimmiten tiiviissä moniammatillisessa verkostotyössä siten että joku toimija, useimmiten Ohjaamon ohjaaja, on kantanut päävastuun ohjausprosessin etenemisestä. Ohjaamossa saatujen kokemusten mukaan matalan kynnyksen ohjauspalveluiden tuottamisessa nuorille on olennaisinta vapaaehtoisuuden ohella

keskustelulle rakentuva vuorovaikutussuhde, jonka perustana ovat nuoren tarpeet, tilanteen kokonaisvaltainen tarkastelu, tuki ja ohjaus¹⁶⁴. Olennaista on tarjottavien tukitoimenpiteiden tai jatkopolkujen oikea-aikaisuus ja -kestoisuus; kiirehtiminen ja viranomaisten omat aikataulut eivät useinkaan tuota nuoren näkökulmasta osuvaa ratkaisua. Samalla voidaan varmistaa, että koulutuksellisten ja ammatinvalintaan liittyvien kysymysten ohella tarkastellaan myös niitä tekijöitä, jotka voivat estää nuoren eteenpäin siirtymät – taloushuolet, asunnottomuus, päihdeongelmat. Ohjaamot ovat usein toimineet myös merkittävänä nivelvaiheen palveluna ja rinnalla kulkijana koulutuksellisissa siirtymävaiheissa sekä tarjonneet vaihtoehdon ammatillisten opintojen edistämiseksi.

Pohjois-Karjalan koulutuskuntayhtymän hallinnoiman Ohjaamon ohessa on kehitetty myös *avoimen ammattiopiston* toimintaa. Tavoitteena on ollut kehittää sellainen työvoimapolitiittinen koulutusmuoto, joka yhtäältä vahvistaisi koulutuksen keskeyttäneiden nuorten kiinnittymistä toisen asteen koulutukseen, toisaalta *toimisisi sopivana väliportaana työpajatoiminnan ja ammatillisen koulutuksen välillä*. Avoimen ammattiopiston on toivottu antavan myös näkökulmia ammatillisen koulutuksen sisäiseen kehittämiseen ja etenkin tulevan VALMA-koulutuksen (amatilliseen peruskoulutukseen valmistavan ja valmentavan koulutuksen) järjestämiseen. Avoimessa ammattiopistossa opiskellaan yleensä puolesta vuodesta vuoteen ammattiopiston opetussuunnitelman mukaisia opintoja, kuten ammattitaitoa täydentäviä tutkinnon osia ja ammatillisia opintoja. Myös peruskoulun arvosanojen korottaminen on mahdollista. Nuorten näkökulmasta merkityksellistä ja motivoivaa on ollut se, että opintosuoritukset (toisin kuin monet muut työvoimapolitiittisten koulutusten kurssisisällöt) nopeuttavat ammatillisen tutkinnon suorittamista tulevaisuudessa. Koska kyseessä on työvoimapolitiittinen koulutus, ”aktiivitoimenpide”, nuoret ovat saaneet kouluttautumisasajaltaan työmarkkinatukea tai opintotukea.

Joensuussa avoimen ammattiopiston toiminnassa merkityksellistä on ollut se, että se on niveltynyt saumattomasti Ohjaamon toimintaan. Näin avoimessa ammattiopistossa opiskelevat nuoret ovat saaneet henkilökohtaista tukea ja ohjausta opintojen etenemisen rinnalla. Tavoitteena onkin ollut yhdistää ennakkoluulottomasti sekä opinto-ohjauksellista, erityispedagogista että nuorisotyöllistä osaamista nuorten joustavien ja työelämälähtöisten koulutuspolkujen rakentamisessa. Avoimen ammattiopiston toiminnassa on kiinnitetty huomiota myös nuorten ryhmäprosesseihin ja yhteisöllisyyden vahvistamiseen. Näin on pyritty varmistamaan, että aiemmin koulukiusaamisesta kärsineet nuoret kokevat olonsa turvalliseksi ja saavat positiivisia, korvaavia koulukokemuksia. Avoimen ammattiopiston toimintaa koskeva haastattelututkimus¹⁶⁵ osoittaa, että toiminnan vahvuus on siinä, että opiskelijat saavat monimuotoista tukea yksilöinä, osana yhteisöä ja yhteiskuntaa. Haasteena avoimessa ammattiopistossa on se, kuinka tasapainottaa yhtäältä riittävä ja yksilöllinen tuki ja toisaalta sopivat, tulevaisuuteen tähtäävät haasteet ryhmämuotoisessa opiskelussa. *Yksilöllistä tukea, sovitteluja opintoja ja joustavuutta tarvitaan, jotta nuoret selviävät menneistä ja nykyisistä vaikeuksistaan ja toiveikkaus tulevaisuudesta ja motivaatio opintoihin ja työelämään kasvavat*. Toisaalta he tarvitsevat myös sopivia haasteita ja vastuuta selvitäkseen tulevaisuuden opinnoissa ja työelämässä.¹⁶⁶

Tällä hetkellä PKKY samoin kuin esimerkiksi Stadia Helsingissä järjestävät avoimen ammattiopiston opintoja omalla rahallaan, osana ammatillista koulutusta. Tällöin on useimmiten kyse räätäloidystä opintojaksosta, joka opiskellaan normaalin opintoryhmän sijasta avoimessa, jossa nuori saa tukea muun elämän kuntoon laittamisessa. Näin opintojen rinnalla voidaan tarjota enemmän ja kokonaisvaltaisempaa ohjausta – tavoitteena on ehkäistä koulutuksen keskeyttämistä. Huolimatta hyvistä kokemuksista ja tuloksista avoimen ammattiopiston toiminnan jatkuvuus on tällä hetkellä (kevät 2015) epävarmaa.

¹⁶⁴ Unelmoi, uskalla, onnistu 2014

¹⁶⁵ Määttä & Saastamoinen, 2014

¹⁶⁶ Määttä & Saastamoinen, 2014

8.4.2 Työpajatoiminnan ja ammatillisen koulutuksen yhteistyön tiivistäminen

Ammatillisen koulutuksen ja työpajatoiminnan välisen yhteistyön tiivistämisestä on puhuttu viime vuosina paljon¹⁶⁷. Se on esillä niin uudessa oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa kuin myös VALMA-koulutuksen perusteissa. Viime aikoina nivelvaiheen yhteistyön ohella keskusteluun on nostettu yhä vahvemmin se, kuinka nuorten työpajajaksoilla kertynyttä moninaista osaamista voitaisiin tunnistaa nykyistä vahvemmin osaksi ammatillisia opintoja. Monissa kehittämishankkeissa on keskitytty, ja varsin lupaavin tuloksin, tähän opinnollistamiseksi kutsuttuun toimintaan (esim. Mahis-hanke Turussa). Tämän ohella keskustelua on käyty myös siitä, kuinka keskeytysuhan alla olevat ammattiopiskelijat voisivat suorittaa tarvittaessa ammatillisia opintojaan normaalin oppilaitosympäristön sijasta työpajoilla tai työpaikoilla työpajojen tarjoaman työvalmennuksen turvin. Näitä jaksoja on hyödynnetty etenkin silloin, kun nuori on tarvinnut oppilaitoksen tarjoamaa tukea vahvempia tukipalveluita esimerkiksi arjen hallinnassa tai muussa jaksamisessaan.

Työpajoilla suoritettavat opintojaksot ovat olleet toimivia tapoja myös työssäoppimisjaksojen suorittamiseen silloin, kun kynnys oikealle työpaikalle menemisestä on ollut nuorelle sosiaalisesti liian vaativa. Ammatillisen koulutuksen ja työpajatoiminnan välisen yhteistyön tiivistäminen palvelisi siis sekä jo koulutuksen sisällä että sen ulkopuolella olevia nuoria. Yhteistyön kehittäminen voisi antaa myös välineitä tunnistaa niitä tarpeita ja ongelmakohtia, joita siirtymässä työpajoilta ammatilliseen koulutukseen on havaittu. Tulevaisuuden haasteena on myös se, että työpajojen ja ammatillisten oppilaitosten halukkuus ja valmius yhteistyöhön vaihtelee suuresti. Näin näitä palveluita tarvitsevat nuoret ovatkin varsin eriarvoisessa asemassa keskenään; joillekin niitä on tarjolla, joillekin ei.

8.4.3 Opintojen läpäisyn edistäminen ja keskeyttämisen ehkäisy

Ammatillisen koulutuksen läpäisyn tehostamisohjelma on Opetus- ja kulttuuriministeriön, Opetushallituksen ja koulutuksen järjestäjien yhteinen hanke, joka käynnistyi vuonna 2011. Siinä tähdätään opintojen keskeyttämisen vähentämiseen sekä läpäisyasteen nostamiseen. Ohjelman mukaisen toiminnan aloitti vuonna 2011 43 koulutuksen järjestäjää 17 eri hankkeessa ja uusia toimijoita on tullut mukaan siten, että 2013 ohjelmassa oli 55 koulutuksen järjestäjää. Ohjelmasta on tehty useita raportteja. Tuoreessa seurantatutkimuksen raportissa¹⁶⁸ tuodaan esille ammatillisissa oppilaitoksissa kehitettyjä ja hyväksi havaittuja, opintojen läpäisyä tukevia toimintoja sekä haasteita, jotka koskevat yhteiskuntarakenteita, järjestelmiä, organisaatioita sekä oppilaita. Ne tiivistetään seuraavassa taulukossa.

¹⁶⁷ esim. Ahonen-Walker & Pietikäinen 2014

¹⁶⁸ Vehviläinen 2014

Oppilaitosten lupaavat käytännöt	Haasteet, joihin on vastattava
<p>1. Ohjauksellinen työtapa, huolenpito:</p> <ul style="list-style-type: none"> - nivelvaiheyhteistyö - peruskouluyhteistyö - kodin ja oppilaitoksen yhteistyö - ryhmänohjaajan vastuu, ryhmänohjaus - nuorisotyön hyödyntäminen oppilaitoksissa - opiskeluhuollon suunnitelmallinen kehittäminen - tarkka tieto opintosuorituksista oppilaille/ opettajille - poissaolojen seuranta, puuttuminen tarv. niihin - opiskelija-asuntoloiden toiminnan kehittäminen, mm. vapaa-aika - vertaisohjaajien ja tukihenkilöiden hyödyntäminen 	<p>1. Yhteiskuntaa koskevat haasteet</p> <p>Talouden taantuma</p> <p>Työmarkkinoiden muutokset ja epävarmuus</p> <p>Työelämän koventuneet vaatimukset</p>
<p>2. Oppimisen tukeminen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - eri oppimistyylien tunnistaminen - osallistavat menetelmät - uudet oppimisympäristöt ja osaamisen näyttöpaikat - laajennettu työssäoppiminen ja ammattitaitoa täydentävien tutkinnon osien integrointi - valinnaiset opinnot - yksilölliset ja joustavat tutkinnon suorittamisen mahdollisuudet. 	<p>2. Organisaatioita koskevat haasteet</p> <p>Koulutuspolitiikan muutokset: aloituspaikkojen leikkaukset, ryhmäkoon suurentaminen, resurssien supistaminen samanaikaisesti kuitenkin uusia velvoitteita, epävarmuus oppilaitosten jatkosta</p> <p>Organisaatiomuutokset: ulkoapäin kehittäminen, liiallinen opetuksen yksilöllistäminen raskasta, ei ole aikaa eikä resursseja</p> <p>Opettajien uupumus</p> <p>Sukupuoleen perustuvat valinnat ja syrjintä, eriarvoistava kohtelu.</p>
<p>3. Henkilökunnan osaamisen kehittäminen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pedagoginen koulutus, toimintamallien luominen, fokusointi heikon läpäisyn aloihin. <p>4. Oma työtä tukeva monialainen yhteistyö</p> <ul style="list-style-type: none"> - kollegiaalinen tuki 	<p>3. Opiskelijoita koskevat haasteet</p> <p>Yhteishakujärjestelmän ongelmana väärät alavalinnat: heikot pohjatiedot, huonot koulukokemukset -> ei pääsyä ensisijaiselle opiskelualalle vaan ei-kiinnostavalle, alhaisen statuksen alalle.</p> <p>Opiskelijat moniongelmaisista – poissaolot, vaikeudet suorittaa ATTO-aineita, mt-ongelmat, heikot oppimistulokset. Osalla epärealistiset odotukset alasta.</p> <p>Onko oppilasaines heikkoa vai oppilaitosten erilaisuuden sieto heikentynyt?</p>

9 Nuoret osallisiksi

Olli Alanen, Helsingin Diakonissalaitos

Mahdollisuus vaikuttaa omaa elämää koskeviin asioihin kuuluvat jokaisen perusoikeuksiin. Vaikka osallisuudesta on säädetty monella päätöksenteon tasolla aina nuorisolaista YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen, eivät tavoitteet toteudu varsinkaan vaikeimmassa asemassa olevien yksilöiden kohdalla. Tässä luvussa osallisuutta lähestytään työelämän ja koulutuksen ulkopuolella olevien nuorten näkökulmasta. Heidän äänensä kuuluu heikosti niin poliittisessa päätöksenteossa kuin yhteiskunnan eri palveluissa. Vaikuttamismahdollisuuksien lisäksi osallisuus tulee ymmärtää sen sosiaalisen ulottuvuuden, kuulumisen ja mukana olemisen tunteen kautta. Osallisuus on kokemuksellinen ja hyvinvointiin vahvasti kytköksissä oleva ilmiö, jonka puutteesta moni nuori kärsii. Heidän kokemuksensa palveluissa ja usein myös lähipiirissään on, etteivät he tule hyväksytyksi omana itsenään. Yhteiskunnan tasolla he eivät pääse osallisiksi monesta hyvän elämän kannalta olennaisesta asiasta: materiaalisesta hyvinvoinnista, ystävistä, merkityksellisyyden kokemuksesta ja mielekkästä tekemisestä. Monet heidän tukemiseen suunnatut palvelut eivät nykyisellään vastaa riittävästi näihin tarpeisiin.

9.1 Johdanto

Hyvinvointivaltion kriisiytyminen ilmenee erityisesti niissä palveluissa, joiden tarkoituksena on tukea heikoimmassa asemassa olevien ihmisten elämää¹⁶⁹. Viimeaikaisen yhteiskuntapoliittisen keskustelun ytimessä ovat olleet syrjäytymisuhan alla elävät nuoret, jotka eivät suorita peruskoulua tai ammatituttainta loppuun ja jäävät koulutuksen ja työelämän sekä usein myös palvelujen ulkopuolelle¹⁷⁰. Vaikka keskimäärin Suomessa asuvilla nuoret voivat hyvin, arvioidaan ulkopuolisia nuoria tai nuoria aikuisia olevan noin 50 000. Käsillä olevan tutkimushankkeen kohderyhmään, syrjäytymisen niin sanottuun kovaan ytimeen, kuuluu noin 30 000 nuorta¹⁷¹. Merkittävä osa heistä ei löydä tai riittävästi hyödy palveluista, eivätkä palvelut toisaalta tavoita heitä. Osattomuuden kokemus on monella syvä ja kyky toimia omaa hyvinvointia edistävästi heikko.

Neljännesmiljoonasta perusturvan varassa olevista puolet on alle 30-vuotiaita, eikä opintotuki selitä tästä kuin murto-osan¹⁷². Tilastojen valossa syvimmissä osattomuusnotkossa ovat esimerkiksi maahanmuuttajat, joiden tilanne on hälyttävä¹⁷³. Isoja haasteita on myös erityisesti päihde- ja mielen-terveysongelmista kärsivien tai asunnottomien nuorten tavoittamisessa ja tukemisessa. Huolestuttavaa on myös, että monet palvelujärjestelmän valuvioista on tunnistettu jo kauan aikaa sitten. Monet tutkimukset ja selvitykset ovat päätyneet jo 80-luvun lopusta pitkälti samoihin päätelmiin: palvelut ovat

¹⁶⁹ Alhanen 2014

¹⁷⁰ esim. Myrskylä 2015; Tuusa ym. 2014

¹⁷¹ Myrskylä 2012, ks. Myrskylä 2015, luku 3.

¹⁷² <http://www.talouselama.fi/uutiset/yha+useampi+suomalainen+elaa+perusturvan+varassa++nain+moni+on+alle+30vuotias/a2294425>

¹⁷³ Myrskylä 2012 & ks. Myrskylä 2015, luku 3.

hajallaan, sektorien saumakohdat vuotavat, ja yhteistyö eri toimijoiden välillä sakkaa¹⁷⁴. Lukuisissa tutkimuksissa ja raporteissa on esitetty nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi ja osallisuuden edistämiseksi vaikutusnäyttöön perustuvia ratkaisumalleja, mutta tietoa ei ole pystytty viemään palvelujärjestelmän muutoksiksi.

Vaikeimmassa asemassa olevien nuorten tarpeet ovat usein monimuotoisia, eivätkä mitkään palvelujärjestelmää koskeneet toimenpiteet ole toistaiseksi onnistuneet riittävästi parantamaan heidän tilannettaan¹⁷⁵. Esimerkiksi nuorisotakuun on tulkittu vastanneen erityisesti sellaisten nuorten tarpeisiin, jotka ovat riittävän hyvässä kunnossa hyötyäkseen siitä ja osatakseen käyttää sen tarjoamia mahdollisuuksia¹⁷⁶. *Hyvinvointivaltion yksi isoimmista haasteista onkin se, että sen palvelujärjestelmä ei kykene tarjoamaan riittävää tukea eniten sitä tarvitseville*. Esimerkiksi Suomen terveydenhuoltojärjestelmä on OECD-maista eriarvoisin¹⁷⁷. Lisäksi Euroopan neuvosto on antanut huomautuksen, jonka mukaan Suomi rikkoo sosiaaliturvan vähimmäissäännöksiä suomalaisen perusturvan jäädessä kohtuullisen minimikulutuksen tason alle¹⁷⁸.

Yksi keskeinen palvelujen ongelma on niiden järjestelmälähtöisyys. Jos ne nousisivat nykyistä enemmän nuorten kokemuksista ja tarpeista, olisi niiden vaikuttavuus varmasti parempi. Tutkimukset osoittavat, että marginaaliin jäävien ulkopuolisten nuorten taustalta löytyy monia yhdistäviä kokemuksia. Näitä ovat esimerkiksi yksinäisyys, arvottomuuden tunne ja vaikeus luottaa muihin ihmisiin. Moni heistä on jäänyt ulkopuoliseksi jo lapsuudessaan ja suuri osa on kärsinyt kiusaamisesta.¹⁷⁹ Tässä luvussa pohditaan osallisuuden kokemuksen vaikutusta nuorten hyvinvointiin ja sitä miten nykyistä suurempi osa nuorista pääsisi osalliseksi nuorten enemmistön nauttimasta hyvästä. Osallisuus on vahvasti hyvinvointiin yhteydessä oleva kokemuksellinen ja moniulotteinen ilmiö, jota ei tavoiteta vain vaikuttamismahdollisuuksien ja -rakenteiden analysoimisella. Kyse on ennen kaikkea arkea läpileikkaavasta ilmiöstä, joka koskettaa kaikkia yhteiskunnan instituutioita aina perheestä neuvolaan ja koulusta harrastuksiin.

9.2 Mitä tiedämme nuorten osallisuudesta?

Suomessa lasten ja nuorten osallisuuden korostaminen on alkanut 1990-luvulla¹⁸⁰. Nykyään osallisuus on näkyvä osa monia lakeja sekä politiikkaohjelmia niin paikallisella, alueellisella kuin valtiollisella tasolla. Esimerkiksi lastensuojelulaissa on yli 20 osallisuutta painottavaa pykälää. Lisäksi osallisuuden liittyviä kohtia löytyy niin perustus-, kunta-, perusopetus- kuin nuorisolaista. Nuorten osallisuus on noussut Suomessa poliittiseksi tavoitteeksi ja sen pohja on valtion takaama ja vahvistama. Silti vaikeimmassa asemassa olevat nuoret jäävät monista palveluista ja osallisuushankkeista huolimatta ulkopuoliseksi ja osattomiksi yhteisestä hyvinvoinnista. Heidän tilanteensa on paradoksaalinen: he tarvitsevat eniten yhteiskunnan palvelujärjestelmän tukea, mutta heidän äänensä kuuluu siinä heikoiten. Heidän toimijuutensa tarvitsee eniten vahvistamista, mutta palvelujärjestelmä saattaa jopa lamaannuttaa sitä lisää¹⁸¹. Tässä luvussa keskitytään nykytilanteen analyysiin. Ratkaisuja nykytilanteen ongelmiin esitetään kolmannessa luvussa.

¹⁷⁴ esim. Aaltonen ym. 2015; Leskelä 2013; Notkola 2013

¹⁷⁵ esim. Aaltonen ym. 2015

¹⁷⁶ Aaltonen ym. 2015

¹⁷⁷ <http://www.oecd.org/els/health-systems/FOCUS-on-Geographic-Variations-in-Health-Care.pdf>

¹⁷⁸ http://yle.fi/uutiset/euroopan_neuvostolta_sapiskaa_suomelle_liian_matalasta_sosiaaliturvasta/7797709

¹⁷⁹ Alanen ym. 2014

¹⁸⁰ Gretschel & Kiilakoski 2014

¹⁸¹ esim. Alhanen 2014

Osallisuuteen kohdentuvat lait ja niiden turvaamat oikeudet on ilmaistu niin yleisessä muodossa, että kuntatasolle on jäänyt paljon valtaa siinä, mikä on kuulemisen ja osallistumisen turvaamisen riittävä määrä¹⁸². Ongelmallista on myös, että osallisuuskeskustelussa on ylikorostunut ilmiön poliittinen ulottuvuus. Esimerkiksi nuorisolaissa (2006) osallisuutta koskevat säädökset liittyvät käytännössä pelkästään vaikuttamismahdollisuuksiin. Osallisuuden sosiaalinen ulottuvuus on jäänyt paitsioon.

Osallisuuden poliittisen ulottuvuuden korostuminen näkyy myös tarkasteltaessa kuntien toimintaa. Osallisuutta on eri kunnissa toteutettu erityisesti erilaisten edustuksellisesti valittujen ryhmien toimintana. Nuorisovaltuustot ja oppilaskuntien hallitukset ovat esimerkkejä tämän kaltaisesta toiminnasta. Perinteisen vaikuttamistoiminnan suosio nuorten keskuudessa on kuitenkin laskenut merkittävästi¹⁸³. Myöskään osallisuuteen usein yhdistettävä järjestötoiminta ei houkuta nuoria enää kuten aiemmin¹⁸⁴. Lisäksi niihin liittyy kaksi muuta perustavanlaatuaista ongelmaa tämän hankkeen kohde-ryhmän osalta. Poliittisesti ja yhteiskunnallisesti aktiivisia nuoria ovat usein juuri hyväosaiset nuoret, joilla on edellytyksiä ja rohkeutta osallistua. Toimintaan päätyy jo valmiiksi aktiivisia nuoria, joiden todellisuus ja arki on usein etääntynyt vaikeassa asemassa olevien nuorten kokemusmaailmasta. Lisäksi näiden ryhmien vaikutusmahdollisuudet ovat usein varsin rajatut tai jopa olemattomat¹⁸⁵. Koska niiden toiminta-alue on kapea, eivät ne kosketa yleensä niitä nuorten jokapäiväistä elämää koskevia asioita, joihin vaikuttaminen olisi heidän kannaltaan olennaisinta. Tutkimuksissa on nimittäin osoitettu, että *juuri arkea koskevissa asioissa nuoret tarvitsevat lisää vaikuttamisen mahdollisuuksia*¹⁸⁶.

9.2.1 Osallisuus kokemuksellisenä ja toiminnallisena ilmiönä

Osallisuuden käsite esiintyy keskeisenä teemana lähes kaikissa nuorten syrjäytymistä koskevissa selvityksissä ja raporteissa. Käsitettä käytetään varsin laajasti, eikä sen sisältöä ole tarkasti rajattu. Väljyyden lisäksi ongelma on ollut myös osallisuuden liian kapea määrittelyminen. *Osallisuus tulee ymmärtää laajana koko arkea koskevana ilmiönä*. Se on paitsi kuulumista yhteisöihin myös kuulluksi tulemistä omana itsenään yhteisissä itseäkin koskevissa asioissa, mahdollisuutta saada sekä valtaa että vastuuta yhteisön jäsenenä¹⁸⁷. *Sosiaalista osallisuutta on vaikea määritellä objektiivisten kriteerien avulla, sillä pohjimmiltaan kyseessä on subjektiivinen kokemus*. Nuorisotutkija Tomi Kiilakosken mukaan osallisuus koostuu kolmesta kokemuksellisesta ulottuvuudesta, joissa yhdistyvät sekä emotionaalinen että sosiaalinen kokemus:

- 1) oikeudesta olla osallisena,
- 2) osallisen tunnustetusta asemasta yhteisössä ja luvasta toimia ja
- 3) yksilön osallisuuden kokemuksesta ja tunteesta.

Osallisuus on laajasti ymmärrettynä kuulumista johonkin yhteisöön, toimintaa sen jäsenenä ja näiden tuottamaa kokemusta yhteisöön kuulumisesta ja omasta merkityksestä sen jäsenenä¹⁸⁸. Osallisuus onkin nähtävä myös toiminnallisena ilmiönä. Amartya Senin mukaan keskeinen kysymys on, onko yksilöllä tosiasiallista kykyä toimia siinä yhteiskunnassa ja yhteisössä, jossa elää. On siis eri asia olla *osallinen* kuin *toimija*. Sosiaalisen osallisuuden lisäksi myös *osallisuuden toiminnallinen ulottuvuus on nostettava keskiöön*. Vaikeassa asemassa olevien nuorten kohdalla osallisuudessa on täten kyse materiaalisesta hyvinvoinnista osalliseksi pääsemisen ja omaa elämää koskeviin päätöksiin vaikuttamisen lisäksi yhteisöihin liittymisestä ja sosiaalisten toimintavalmiuksien vahvistamisesta, jotka ovat myös inhimillisen elämän perustarpeita.

¹⁸² Kiilakoski & Gretschel 2014

¹⁸³ Kiilakoski ym. 2012

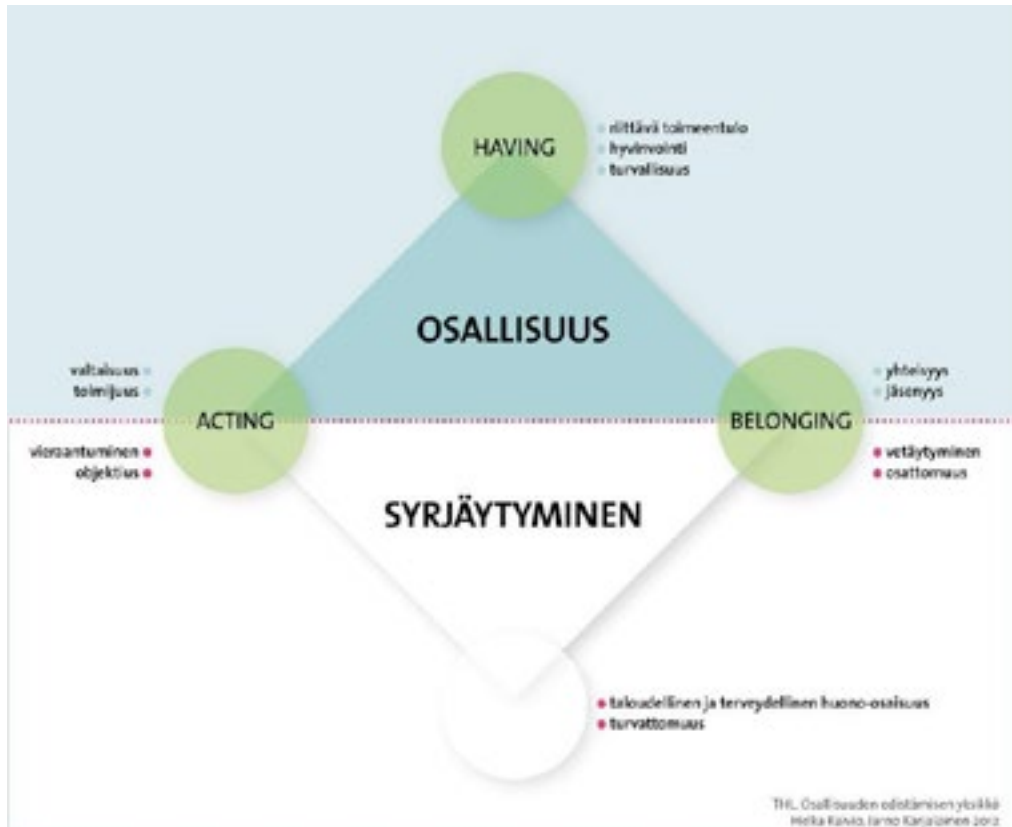
¹⁸⁴ Nuorisobarometri 2013

¹⁸⁵ Kiilakoski 2012

¹⁸⁶ Haanpää & Roos 2013

¹⁸⁷ Kiilakoski ym. 2012

¹⁸⁸ Kiilakoski ym. 2012

Syrjäytyminen voidaan nähdä *osallisuuden vastakohtana*. Tällöin käsitteenä voidaan käyttää osattomuutta. Osallisuus ja osattomuus ovat molemmat prosesseja, joihin on mahdollista poliittisin keinoin vaikuttaa. Raivion ja Karjalaisen (2012) laatimassa kuvassa vastinparia lähestytään toimimisen, kuulumisen ja materiaalsen hyvinvoinnin näkökulmasta. Myös tätä kuvaa tarkastelemalla käy selväksi, että osattomuuteen liittyviä ongelmia ei voida ratkaista esimerkiksi pelkästään toimeentulon takaamisella tai vaikuttamismahdollisuuksien lisäämisellä. Kyse on moniulotteisemmasta ilmiöstä, eikä nykyinen palvelujärjestelmä laajuudestaan huolimatta onnistu riittävästi vastaamaan ilmiöstä kumpuaviin ongelmiin.

9.2.2 Miten nuorilähtöisyys toteutuu palveluissa?

Suurin osa syrjäytyneistä tai syrjäytymisuhan alla elävistä nuorista käyttää runsaasti yhteiskunnan palvelujärjestelmän tarjoamia palveluja. Esimerkiksi Oulun sosiaali- ja terveyspalvelujen tutkimuksessa selvisi, että palveluja eniten käyttävä kymmenys käyttää jopa 80 % kaikista palveluista¹⁸⁹. Samankaltaisiin lukuihin on päädytty myös Helsingin palvelujärjestelmän osalta¹⁹⁰. Vaikka näiden tutkimusten kohderyhmänä on koko väestö, koskettaa sama ilmiö asiantuntijoiden mukaan myös nuoria.

Vaikeimmassa asemassa olevat nuoret ovat siis usein palvelujen suurkäyttäjiä. Silti tutkimuksissa yleinen havainto on, että varsinkin heikossa asemassa oleva asiakas on usein vain palvelujen kohde¹⁹¹. Toisin sanoen osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuudet palveluprosessiin, sen kehittämiseen tai toteuttamiseen ovat rajalliset. Osallisuuden näkökulmasta on varsin ongelmallista, että *palveluja eniten käyttävien ja niitä eniten tarvitsevien ääni ei kuitenkaan niissä juurikaan kuulu*.

¹⁸⁹ Leskelä ym. 2013

¹⁹⁰ Kapiainen ym. 2012

¹⁹¹ Aaltonen ym. 2015

Kokemustieto on alikäytetty resurssi

Voisiko yksi syy monien palvelujärjestelmän ja nuorten tarpeiden kohtaamattomuuteen olla se, että palvelut ponnistavat usein käyttäjien tarpeiden sijaan palvelujärjestelmän toimintalogiikasta ja asiakastyöstä usein etäännyneiden asiantuntijoiden ja johtajien näkemyksistä? Lisäksi nuorten ja palvelujen välistä kuilua syventää se, että nuoret kokevat monet heitä tukemaan tarkoitettut palvelut vaikeasti lähestyttävänä¹⁹². Ylipäätään vaikeimmassa asemassa olevien nuorten tarvitsemat terveys- ja sosiaalipalvelut koetaan vastenmielisimpinä ja vaikeimmin löydettävänä¹⁹³. Palveluja pidetään melko leimaavina eikä osa nuorista stigman pelossa hakeudu ajoissa niiden piiriin. Nuorten kanssa työskentelevät kokevat usein, että monet palveluista suunnitellaan kohderyhmän tarpeita kuulematta ja ymmärtämättä.

Palvelujen nuorilähtöisyyden vahvistaminen ei tarkoita sitä, että palveluihin tarvittaisiin nykyistä enemmän resursseja. Päinvastoin se, että nuorten *kokemustietoa on toistaiseksi hyödynnetty vähän palvelujen kehittämisessä*, on resurssien haaskausta¹⁹⁴. Esimerkiksi sosiaalityön käytännössä on 90-luvulta lähtien koitettu muuttaa työtettä asiakaslähtöisempään suuntaan, mutta kehittämistyössä asiakkaiden asiantuntemusta on käytetty vähän¹⁹⁵. Lisäksi lastensuojelujärjestelmää tutkineen Alhasen (2014) mukaan lastensuojeluasiakkaat eivät voi vaikuttaa heille tarjottujen palvelujen sisältöihin, eikä heidän äänensä kuulu niissä. Samasta kokemuksesta ovat kertoneet myös esimerkiksi monet etsivän nuorisotyön asiakkaat¹⁹⁶. Kiilakoski (2014) on todennut osuvasti, että ”[...] jos palvelunkäyttäjillä ei ole todellisia osallistumisen mahdollisuuksia, kyse on manipulaatiosta.”

Ongelmälähtöinen kohtaaminen murentaa toimijuutta

Mantraa asiakaslähtöisyydestä on toistettu jo pitkään. Silti palveluja runsaasti käyttävien *nuorten kokemus on usein se, että palvelut eivät riittävässä määrin tunnista heitä toimijoina*¹⁹⁷. Tällöin on suuri vaara, että palvelut tuottavat päinvastaista vaikutusta kuin mihin ne pyrkivät: ne saattavat murentaa nuoren toimijuutta entuudestaan. Nuorilähtöisyyden kannalta on ongelmallista, että yhteiskunnan eri palveluissa ulkopuoliset nuoret kohdataan usein diagnoosin tai ongelman kautta. Nuoren rooli voi tällöin vaihdella päihdeongelmaisen, työttömän ja adhd-nuoren välillä riippuen siitä, missä palvelussa hän kulloinkin on. Kokonaisuus ja sen myötä ihminen, hukkuu helposti erilaisten diagnoosien ja työelämä- ja opiskelulähtöisten statusten joukkoon. Nuoren käsitys itsestä alkaa muotoutua erilaisten diagnoosien kautta. He oppivat tuottamaan diagnoosi- ja palvelulähtöistä kieltä ja tarinaa itsestään riippuen siitä, millä ’luukulla’ kulloinkin asioivat. On syytä pohtia, miten tämä vaikuttaa nuoren minäkuvaan ja käsityksestään itsestä täysivaltaisena toimijana?

Ammattilaisten turhautuminen heikentää palvelujen vaikuttavuutta

Etäisyys nuorten ja palvelujen välillä ei todennäköisesti olisi yhtä syvä kuin nykyisin, jos asiakastyötä tekevien työntekijöiden vaikutusmahdollisuudet palvelujen sisältöihin ja toteutustapoihin olisivat nykyistä paremmat. Työntekijätaso pystyy tunnistamaan hyvin asiakkaiden tarpeet ja toisaalta palvelujärjestelmän puutteet. He voisivat toimia selvästi nykyistä vahvemmin nuorten asioiden edistäjinä, mikäli tälle olisi paremmat edellytykset. Tällä hetkellä työntekijöiden vaikutusmahdollisuudet kehittää palveluja paremmaksi katsomaansa suuntaan ovat heikot¹⁹⁸. Tämä on ongelmallista myös henkisesti rankkaa työtä tekevien ammattilaisten jaksamisen kannalta. He usein tietävät miten

¹⁹² Gellin ym. 2012

¹⁹³ Myllyniemi 2008

¹⁹⁴ Suurpää 2009

¹⁹⁵ Laitinen & Niskala 2013

¹⁹⁶ Alanen & Kotkavuori 2014

¹⁹⁷ Hihnala & Kokko 2015

¹⁹⁸ Aaltonen ym. 2015

voisivat tehdä työtään vaikuttavammin, mutta rakenteet ja vallitsevat käytännöt eivät tee sitä mahdolliseksi. Alhanen (2014) on tulkinnut lastensuojelujärjestelmän heikentävän paitsi sen asiakkaiden, myös työntekijöiden toimintakykyä. On myös syytä epäillä, että motivoituneet ja koulutetut työntekijät eivät pysy pitkään työssään, mikäli he kokevat rakenteiden ja juurtuneiden toimintakulttuurin heikentävän auttamismahdollisuuksiaan. Työntekijöiden turhautuminen ja epäusko tarjoamansa palvelun mahdollisuuksiin välittyy ja tarttuu nuoriin sekä syventää nuorten kokemusta osattomuudestaan. *Työntekijöiden muutosoptimismin onkin tulkittu olevan yksi keskeinen hyvän muutoksen ajuri*¹⁹⁹.

9.2.3 Osallisuuden ja toimijuuden rakentuminen palveluissa

Nuorten osallisuuden suhteen tärkeää on paitsi nuorten äänen kuuluminen palveluissa myös se, miten palvelut onnistuvat vahvistamaan osallisuuden kokemusta ja kykyä toimia erilaisissa tilanteissa ja yhteisöissä. Filosofi John Deweyn ajatuksia soveltaen Alhanen (2013) esittää, että demokraattisissa yhteiskunnissa julkisen vallankäytön yksi tärkeimmistä tehtävistä on yksilöiden toimintakykyjen käytön ja kehittymisen maksimointi. Riittävän toimeentulon ja tasa-arvoisten palvelujen lisäksi tämän tutkimushankkeen kohderyhmän puutteet ovat merkittäviä muilla osallisuuden areenoilla. *Hyväksytyksi tuleminen, merkitykselliseen yhteisöön kuulumisen tunne ja hyvinvoinnin kannalta riittävät sosiaaliset toimintavalmiudet ovat olennaisia osallisuuden ulottuvuuksia*. Niiden tuottamisessa nykyinen palvelujärjestelmä näyttää heikossa valossa. Osa erityispalveluista on muotoutunut sellaiseksi, että niiden on tulkittu jopa heikentävän asiakkaiden toimijuutta²⁰⁰. Osallisuuden kokemuksen vahvistamisessa keskeistä on liittää ulkopuolinen nuori hänelle merkitykselliseen yhteisöön. Tämä ei monissa palveluissa ole toiminnan tavoitteena, tai sille ei ainakaan asiantuntijoiden mukaan anneta riittävää painoarvoa.

Rakenteiden muuttaminen paremmin palvelemaan asiakkaiden tarpeita on vaikeaa, koska resurssit ja prosessit ovat rakentuneet pitkän ajan kuluessa ja ne ohjaavat vahvasti ammattilaisten työtä, sen sisältöjä, tapoja mitata työn tuloksia ja allokoida resursseja. Monet ammattilaiset kokevat toimintatapojen, työtä ohjaavien prosessien muuttamisen ja työn uudelleen organisoimisen yli hallintokuntarajojen lähes mahdottomana.

Nuori ei ole pelkkä ongelmakimppu

Palvelujärjestelmän vahva erikoistuminen on johtanut tilanteeseen, jossa nuoret kohdataan yksittäisinä ongelmina tai niiden ryppäinä. Palvelujärjestelmän siilomaisuudesta kärsivät erityisesti haastavimmassa tilanteessa olevat asiakkaat²⁰¹. Suurin osa vaikeimmassa asemassa olevista nuorista kärsii monista ongelmista ja sektoroituneessa palvelujärjestelmässä tämä tarkoittaa sitä että häntä saattaa auttaa samanaikaisesti laaja auttajien verkosto. Yhteistyö näiden tahojen välillä sakkaa valitettavasti välillä pahasti. Yksi haaste on se, että eri ammattikuntien edustajat eivät tunne toisiaan, toistensa työtä, eivätkä välttämättä osaa arvostaa toistensa näkemyksiä. Esimerkiksi lastensuojelutyöntekijöiden on tulkittu väheksyvän muiden ammattiryhmien näkemyksiä²⁰². Sama voidaan olettaa koskevan montaa muutakin ammattiryhmää.

Vaikeimmassa asemassa olevien nuorten palvelujen ja toimijuuden rakentumisen välisen logiikan ongelmallisuus tulee esiin myös siinä, että usein yksilö joutuu todistamaan ongelmaisuuttaan, jotta oikeus palveluihin syntyy. Apua ei aina saa vain sitä pyytämällä. Nuori asetetaan palvelujärjestelmän edessä tilanteeseen, jossa apua saadakseen omaa toimijuutta ei aina kannata vahvistaa. Jos ja kun pyrkimyksenä on yksilön toimijuuden vahvistaminen, tulisi yksilölle tarjota palveluissa enemmänkin itsensä ylittämisen mahdollisuuksia.

¹⁹⁹ Alanen & Kotkavuori 2014

²⁰⁰ Alhanen 2014

²⁰¹ Leskelä ym. 2013

²⁰² Alhanen 2014

Palveluprosessi lähtee liikkeelle joko nuoren itsensä tai sitten jonkun hänen lähipiiriinsä kuuluvan tai ammattilaisen havaitseman ongelman tai riskin perusteella ja niiden määrittely nousee palveluun tullessa keskeiseen asemaan. *Lähtötilanteen vuorovaikutus* lähtee usein nuoren saamasta diagnoosista tai riskistä, jonka perusteella arvioidaan, onko nuori oikeassa paikassa palvelujärjestelmässä ja oikean ammattilaisen luona vai pitäisikö hänet lähettää jonkin toisen palvelun tai ammattilaisen luokse. Nuoren omien tuntemusten ja kokemusten kuunteleminen ja kokonaisvaltaisempi kohtaaminen jää tapahtumatta, jos keskitytään palveluun oikeuttavan diagnoosin oikein kirjaamiseen. Palveluihin pääseminen ja toisaalta niiden piirissä pysyminen vaatii myös ponnistelua ja omaa aktiivisuutta, mikä taas ei kaikilta onnistu. Joillain omaisten tuki ja heidän esittämät vaatimukset voivat edistää palvelujen saamista, mutta kaikki eivät tätä apua kuitenkaan saa.

Toisaalta ongelmaksi tunnustetaan myös salassapitosäädösten jäykkyys. Tieto ei nykyään kulje nuorten mukana. Esimerkiksi verkostopalaverissa saattaa kuluu paljon aikaa samalle kartalle pääsemisessä, koska ammattilaisten käytössä olevat tiedot eivät ole olleet yhdenmukaisia. Ongelma on myös, että yhteistyö eri toimijoiden välillä perustuu usein henkilökemioihin ja tuttuuteen eikä sen tekemiselle ole riittävän vahvoja rakenteita. Erilaisten toimintakulttuurien ja työn tekemisen tapojen yhteensovittamista ei johda kukaan. Lopulta nuorten tukeminen yhdessä muiden alojen työntekijöiden kanssa jää liian usein ammattilaisten hyvän tahdon ja jaksamisen varaan. Empaattinen suhtautuminen toisiin ammattikuntiin ja niiden edustajiin voisi vahvistua esimerkiksi eri ammattiryhmien ja hallintokuntien välille rakennettavien dialogifoorumeiden ja ylipäätään konkreettisten monitoimijamallien avulla.

Byrokratiaa ja lukittuja ovia

Myös byrokraattinen jäykkyys ja tukijärjestelmät ovat toimijuuden rakentumisen kannalta ongelmallista. Nuoret palvelunkäyttäjät eivät usein ymmärrä mitä viranomaiset tarkoittavat ja monet heistä joutuvat tukijärjestelmien loukkuun, jolloin esimerkiksi osa-aikaisen työn tekeminen tai opiskelun aloittaminen on taloudellisesti kannattamatonta tai jopa haitallista. Vaikka koulutus voisi tarjota paremmin palkatun työn tulevaisuudessa, tulisi monen kannustimen vaikuttaa juuri nuorten kohdalla elämään paljon nopeammin. *Vaikeassa asemassa olevien nuorten tulevaisuushorisontti on usein lyhyt.* Toimijuutta ja kokemusta osallisuudesta ei myöskään rakenna se, että tullessaan palveluun nuorta saattaa olla vastassa useita lukittuja ovia, lyhyitä aukioloaikoja, karuja toimistotiloja, kokouspöytä tuoleineen, lasiseiniä ja työntekijän pöydällä oleva käsidesi. Ne luovat kokemuksen vahvasta valtarakenteesta, jossa asiakas on toimenpiteiden kohde sen sijaan, että nuori voisi kokea olevansa turvallisessa vuorovaikutuksessa ja viihtyisässä tilassa rakentamassa luottamussuhdetta ja itselleen parempaa tulevaisuutta.

Nuoren toimijuuden todellisten esteiden tunnistaminen keskiöön

Tutkimuksissa monien hyvinvointia nakertavien kokemusten ja huono-osaisuuden ulottuvuuksien kuten yksinäisyyden, masennuksen ja köyhyyden kohdalla on todettu olevan negatiivisesti yhteydessä yksilön toimintakykyyn²⁰³. Usein päällepäin laiskalta näyttävän yksilön toimintakyky on murentunut sellaiseksi, ettei hän itsenäisesti kykene hyvinvointiaan riittävästi vahvistamaan tai toimimaan edes hyvinvoinnin ylläpitämiseen tarvittavalla tavalla. Suuri osa pitkään ulkopuolisena olleista nuorista kärsii tämän kaltaisista ongelmista. *Monella heistä on vahva sosiaalisten tilanteiden pelko.* On turha yrittää tarjota nuorelle työvoimapolitiittista koulutusta ja opiskelupaikkaa, jos hän ei uskalla mennä bussiin. Palvelujärjestelmän tulisi vastata ensin näihin perustavampiin ongelmiin, joiden ylittämisen jälkeen jatkopolkuun kiinnittyminen on kestävämmällä pohjalla. *Olennainen kysymys on esimerkiksi, miten nykyiset palvelut kykenevät vastaamaan osattomien nuorten kokemaan arvottomuuteen ja merkityksellisyysvajeeseen?* Palvelujärjestelmä on pitkälti kehittynyt erikoistuneisiin sosiaali- ja

²⁰³ Cambell ym. 2006; Alanen ym. 2014

terveyspalveluihin. Jos nuori tarvitsee ennen kaikkea läheisyyttä, turvallista yhteyttä johonkin aikuisen, lupaa olla hyväksytty omana itsenään, osaako palvelujärjestelmä tarjota tällaista apua? On syytä myös pohtia, kenelle itse asiassa tällaisen turvan ja tuen antaminen kuuluu.

Sisäisen motivaation merkitys

Kestävän vaikuttamisen tulisi ponnistaa yksilön sisäisestä motivaatiosta, ei ulkoisesta pakosta²⁰⁴. Toimijuus voidaan määritellä yksilön mahdollisuudeksi ja kyvyksi vaikuttaa maailmaan ja häntä lähellä oleviin sosiaalisiin sidoksiin²⁰⁵. Toimijuus kytkeytyy myös autonomian, itsemääräämisen, käsitteeseen, joka nousee esiin käytännössä kaikissa hyvän elämän määritelmissä²⁰⁶. Esimerkiksi päihdekuntoutujien toimijuutta on tulkittu nakeravan se, että heihin kohdistuvat stereotyyppit saattavat määritellä toimintaa heidän omaa tahtoaan vahvemmin²⁰⁷. Saman ilmiön voi epäillä koskettavan myös usein monista ongelmista kärsiviä nuoria. Nuorten toimintaan koetetaan myös välillä vaikuttaa sellaisilla menetelmillä, joiden vaikutukset saattavat olla täysin tarkoituksen vastaiset. Tutkimukset osoittavat, että pakottaminen ei ole vaikeimmassa asemassa olevien kohdalla toimiva ohjauskeino²⁰⁸. Toimeentulotuen leikkaaminen ei aktivoi psyykkisesti oireilevaa nuorta eikä sillä uhkaileminen todennäköisesti muuta tilannetta parempaan suuntaan.

Juvosen (2013) mukaan toimijuus rakentuu ennen kaikkea vuorovaikutuksellisessa toiminnassa. Nuori tulee kohdata tavalla, jolla nuoren oman intressin tunnistaminen on mahdollista. Pelkkien sanktioiden varaan rakentuvat vuorovaikutussuhteet eivät jää vaikutuksiltaan pysyviksi vaan nuori omaksuu nopeasti palveluissa 'selviytymismallit', jotka eivät välttämättä ole hänen oman motivaationsa ja intressinsä mukaisia. Aidon vuorovaikutuksen, dialogin ja näitä edellyttävän luottamuksen rakentaminen ei kaikissa palveluissa onnistu. Käytetyllä kielellä on myös iso merkitys. Nuori saattaa omaksua esimerkiksi psyykkisesti sairaan tai päihdeongelmaisen nuoren roolin, vaikka mahdollisuuksia olisi muuhunkin.

²⁰⁴ Martela & Jarenko 2013

²⁰⁵ esim. Juvonen 2013

²⁰⁶ esim. Juvonen 2013; Martela 2013

²⁰⁷ Mattila-Aalto 2013

²⁰⁸ Palola ym. 2012

9.2.4 SWOT-analyysi nykytilanteesta

Tässä luvussa on alustavasti pohdittu SWOT-analyysia käyttäen, mitkä osatekijät ovat nuorten osallisuuden kokemuksen ja toimijuuden rakentumisen näkökulmasta palvelujärjestelmän keskeisiä vahvuuksia, heikkouksia, mahdollisuuksia ja uhkia.

VAHVUUDET

S

1. *Universaalipalvelut* ovat kansainvälisesti vertailtuna laajat ja esimerkiksi päiväkotit sekä peruskoulu rakentavat yhteistä kokemuspohjaa.
2. Nuorten parissa työskentelevät ammattilaiset kokevat osallisuuden ja toimijuuden vahvistamisen tärkeäksi osaksi työtään.
3. Nuorten osallisuuden vahvistamisella on vahva lainsäädännöllinen perusta.

HEIKKOUEDET

W

1. *Asiakaslähtöisyys ei toteudu käytännön tasolla* riittävän hyvin ja usein asiakas kohdataan usein esineellistettynä kohteena yksittäisen diagnoosin tai ongelman kautta. Vahva suuntautuminen erityispalveluihin on yksi syy, jonka takia nuori nähdään vain tietyn osajärjestelmän kautta.
2. Olemassa olevaa *tietoa ei osata hyödyntää riittävästi palvelujen kehittämisessä* ja niiden johtamisessa. Sosiaalinen etäisyys nuorten ja heidän palveluistaan päättävien tahojen välillä on suuri. Asiakkaiden asioista saattavat päättää tahot jotka eivät ole koskaan heitä tavanneet, johtajat eivät tunne johtamaansa kenttää.
3. Sektoreiden välinen yhteistyö sakkaa monella tasolla ja moniammatilliseen yhteistyöhön liittyy monta ratkaisematonta haastetta, kuten se että sitä ei johda kukaan.

MAHDOLLI- SUUDET

O

1. Viime aikoina on ollut paljon keskustelua palvelujen vaikuttavuudesta. Jos resurssien vähentyessä huomio kiinnitetään *osallisuuden ja toimijuuden mittaamiseen, on mahdollista että palvelujen vaikuttavuus kasvaa.*
2. *Kokemusasiantuntijoita* tai ylipäätään nuorten kokemuksia ei käytetä juurikaan palvelujen kehittämisessä. Tässä piilee valtava potentiaali.
3. Poliittinen tahto vaikeimmassa asemassa elävien nuorten aseman ja hyvinvoinnin vahvistamiseen läpileikkaa poliittisen kentän. Osallisuuden ja sosiaalisten toimintavalmiuksen vahvistaminen ovat keskeisiä teemoja.

UHKATEKIJÄT

T

1. Monet uusista tukipalveluista muotoillaan siten, että kaikkein vaikeimmassa asemassa olevat eivät kykene niistä hyötymään. *Riskiryhmiin ei kiinnitä riittävästi huomiota.* Palvelujen saaminen edellyttää usein omaa aktiivisuutta ja riittävää toimintakykyä. Uhkana on, että heikoimmat ja yksinäisimmät jäävät ilman tukea.
2. Nuorten osallisuus palveluihin myös niiden suunnittelijana ja aktiivisena toimijana tarkoittaa myös vallan siirtämistä ja uutta ymmärrystä ammattilaisuudesta. Ovatko kaikki tähän valmiita?
3. Nuorten palvelujen yhteys ulkomaailmaan ei ole riittävän vahva. Palveluista on vaarana tulla omia linnakkeitaan muun yhteiskunnan sisään.

9.3 Mitä pitäisi tehdä?

Erilaisia nuorten osallisuutta ja toimijuutta vahvistavia palveluja kehitetään todennäköisesti enemmän kuin koskaan suomalaisen palvelujärjestelmän historiassa. Tietoa on olemassa riittävästi, mutta palvelujärjestelmä on edelleen osittain kykenemätön vastaamaan nuorten osattomuuden kokemuksen ja heikon toimijuuden haasteisiin. Eriarvoistumiskehityksen mekanismien ymmärtäminen ja nykyisen huono-osaisuutta syventävän kehityksen pysäyttäminen on Suomen tulevaisuuden kannalta yksi olennaisimmista haasteista. Keskeistä nuorten kohdalla on miettiä esimerkiksi mitkä rakenteet tuottavat yksinäisyyttä ja miten voidaan luoda yhteiskunta, jossa nykyistä useampi voi kokea olevansa sen merkityksellinen jäsen oman toiminnallisen panoksensa myötä. Erityispalvelujen ohella on syytä miettiä miten lasten ja nuorten osallisuutta ja toimijuutta voidaan rakentaa heille luontaisissa kehitysyhteisöissä kuten lastentarhassa, peruskoulussa tai kenties kunnan tarjoamissa harrastuksissa? Äänestämismahdollisuudet, kuulemistilaisuudet tai edustukselliset ryhmät eivät ole riittävä ratkaisu. Osallisuuden ja toimijuuden vahvistamiseen pyrkivien ratkaisujen on lähdettävä heidän – ei yhteiskunnan – tarpeista.

Palvelujärjestelmässä on monia valuvikoja, eivätkä tarjottavat toimenpiteet kohtaa riittävän hyvin palveluja eniten tarvitsevien nuorten tarpeita. Tämän hankkeen asiantuntijatyöpajassa jaettiin yleisesti kuitenkin kokemus, jonka mukaan monia käytännön asioita voidaan tehdä toisin ilman lakiuudistuksia tai merkittäviä uusia linjauksia. Palvelujen ongelmat juontavat usein totutuista toimintatavoista ja esimerkiksi eri sektorien välisistä jännitteistä ja valtarakenteista niin kuntien kuin valtion tasolla. Näiden – usein mentaalisten – esteiden purkaminen on haastavaa, mutta ei mahdotonta. Toisaalta asiantuntijat jakoivat ymmärryksen myös siitä, että pelkästään palveluja kehittämällä ei voida vastata kaikkiin nuorten osattomuuden haasteisiin. Erityisesti sosiaalisten siteiden ja perheen – luontaisen tukiverkoston – merkitys toimijuuden ja osallisuuden rakentumisen prosessissa on keskeinen.

Tässä luvussa avataan keskeisiä osallisuuden ja toimijuuden rakentumiseen liittyviä nykytilanteen problematiikasta kumpuavia avauksia, jotka tulisi huomioida nuorille suunnattavissa palveluissa. Näkökulmat ovat muodostuneet työpajaa pohjustanutta paperia laadittaessa ja rikastuneet työpajan osallistujien yhteisen ajattelun myötä. Luvussa esiteltävien neljän kohdan ei ole tarkoitus ratkaista koko ongelmaa, mutta ne tarjoavat hyvän muutoksen alun.

9.3.1 Riskiryhmien tunnistamisesta ja löytämisestä kärkihanke

Opiskelun ja työelämän ulkopuolella olevien nuorten elämäntilanteet vaihtelevat merkittävästi toisistaan. Monet heistä kykenevät rakentamaan hyvän tulevaisuuden ilman mitään erityistä tukea tai heille suunnattuja palveluja. Nuorison hyvinvoinnin vahvistamisessa on kiinnitettävä entistä vahvemmin huomio niihin ryhmiin, joiden riski ajautua ja jäädä ulkopuoliseksi on suurin. Keskeinen kysymys on, miten erilaisiin riskiryhmiin kuuluvia nuoria onnistutaan löytämään ja saamaan heidät palvelujen piiriin sekä luotua heitä nykyistä paremmin tukevia toimintamalleja.

Suomessa on moneen muuhun maahan verrattuna poikkeuksellisen hyvät tilastot, joiden avulla voidaan tunnistaa erityisessä syrjäytymisvaarassa olevia ryhmiä ja löytää siihen kuuluvat yksilöt. Tilastotietoa hyödyntämällä ongelmiin voitaisiin päästä kiinni nykyistä varhaisemmassa vaiheessa ja paremmin kohdennetuilla palveluilla. Tilastojen hyödyntämisen ja tiedolla johtamisen avulla voidaan tuottaa vaikuttavampia palveluja, löytää apua eniten tarvitsevia ja säästää resursseja.

Erityisessä vaarassa ovat maahanmuuttajat²⁰⁹, psyykkisesti eri tavoin oireilevat²¹⁰ ja esimerkiksi vailla vakituista asuntoa olevat sekä päihdeongelmista kärsivät nuoret. Heidän mahdollisuutensa päästä osalliseksi hyvinvoinnista on keskimääräistä heikompi. Nykyinen palvelujärjestelmä ei asiantuntijoiden mukaan riittävästi tunnista syrjäytymisen kannalta suurimpiin riskiryhmiin kuuluvien nuorten tarpeita, eikä onnistu saamaan heitä palvelujen piiriin. Erityisesti maahanmuuttajien kohdalla tämä haaste on todella suuri jo nyt ja se tulee kasvamaan entisestään²¹¹. Jo tällä hetkellä esimerkiksi

²⁰⁹ esim. Myrskylä 2015

²¹⁰ esim. Aaltonen ym. 2015

²¹¹ Myrskylä 2015

Helsingin noin 10 000 ulkopuolisesta nuoresta noin puolet ovat ulkomaalaistaustaisia²¹². Tutkimuksissa on todettu, että maahanmuuttajien riski jäädä ulkopuoliseksi on yli viisinkertainen²¹³. Maahanmuuttajia ei kuitenkaan tule käsitellä vain yhtenä joukkona. Heidän keskuudestaan voidaan tunnistaa erityisessä syrjäytymisvaarassa olevia ryhmiä, joiden tavoittaminen on yksi keskeisistä ratkaistavissa haasteista.

Maahanmuuttajien osalta ratkaisun avain lienee siinä, miten heidät saadaan palvelujen piiriin. Asiantuntijoiden mukaan monet maahanmuuttajien palvelut ovat liian eriytettyjä. Monet olemassa olevat matalan kynnyksen ryhmätoiminnot ja etsivä nuorisotyö ovat työmuotoina sellaisia, että ne tukisivat yhtä hyvin sekä maahanmuuttajia että kantäväestöön kuuluvia. Tällä hetkellä maahanmuuttajien suhteellinen osuus näissä palveluissa on selvästi syrjäytymisriskin edellyttämää tasoa pienempi²¹⁴.

Tilastojen avulla voitaisiin löytää myös vahvasti riskiryhmään kuuluvat niin sanotut kotiin syrjäytyneet nuoret. On määriteltävä, kenen vastuulla on heidän etsiminen ja tukeminen. Nyt kotiinsa syrjäytyneitä täysi-ikäistä nuorta ei kukaan hae ilman nuoren omaa pyyntöä. Tavoitettavuuden lisäksi on vastattava siihen, miten riskiryhmiin kuuluvien nuorten ääni saadaan kuuluviin palveluprosesseissa ja miten heidän toimijuuttaan ja sosiaalisia suhteitaan voidaan oikeasti vahvistaa sellaiseksi, että heillä on tasavertaiset mahdollisuudet ja kyvyt toimia yhteiskunnassa. Tutkimuksien ja tilastojen valossa uusien mallien kehittämisen ja jalkauttamisen tarve on ilmeinen ja siihen tulee suunnata resursseja.

9.3.2 Nuoren tunteminen on asiakaslähtöisen palveluprosessin perusta

Palvelut suunnitellaan usein järjestelmälähtöisesti, mikä tarkoittaa palvelujen byrokratiaa, monimutkaisuutta ja vaikeaa saavutettavuutta. *Nuorten palvelut tulisi rakentaa vahvan asiakasymmärryksen varaan ja organisoida heidän tarpeistaan käsin.* Yksi keskeisimmistä ongelmista on, että palvelujärjestelmä tunnistaa nuoret usein vain yksittäisten ongelmien ja diagnoosien kautta. Palvelujärjestelmä ikään kuin ohjaa ammattilaista tutustumaan nuoren sijaan vain ongelmaan. Myös tämä on tiedostettu varsinkin ammattilaisten keskuudessa jo pitkään, mutta merkittävää parannusta ei ole tapahtunut.

Jos nuori tunnistettaisiin kokonaisena ihmisenä, voisi palvelujärjestelmä tuottaa nykyisillä resursseilla paljon nykyistä parempia vaikutuksia. Palvelujärjestelmän toimijoiden on vaikea kohdata nuoria tavalla, joka toteutuisi nuoren ehdoilla, nuoren määrittämällä tavalla, ajankohtana ja paikassa. *Vetäytyneen, sosiaalisista kontakteista eristäytyneen nuoren on hyvin vaikea hakea apua.* Tai kannabista käyttävän nuoren saada itselleen mitään palveluja, jos ei ensin suostu päihdehoitoon. Voidaan pohtia, olisiko palveluissa syytä kohdata nuori asiakkaan ohella yhteistyökumppanina? Onko järjestelmän erikoistunut liiaksi ongelmien ratkaisemiseen sen sijaan, että tavoite olisi tuottaa 'hyvää olemista ja tekemistä' ihmisen arkeen?

Tämän hankkeen asiantuntijatyöpajassa moni toi esiin, että *nuorten tulisi antaa itse määritellä avun tarpeensa.* Palveluja tulisi saada nykyistä helpommin ilman diagnoosia, jolloin sellaista ei myöskään tarvitsi keinotekoisesti tehdä. Nuoret oppivat helposti käyttäytymään sen mukaisesti mitä heiltä odotetaan. Diagnoosit saattavat luoda itseään toteuttavan ennako-oletuksen ja toimivat täten huomaamatta asiakaslähtöisyyden idean vastaisesti. Asiakaslähtöisyyttä olisi myös se, että palveluihin ja elämässään eteenpäin tarvittavaa tukea saisi silloin kun on siihen valmis. Pitkät jonot tai tietyt aloituspäivämäärät johtavat siihen, että osa nuorista jää pyörimään pahoinvoinnin kierteeseen, koska sopivalla hetkellä ei palveluun tai toimintaan pääseminen ollut mahdollista.

Nuorilähtöinen palveluprosessi edellyttää, että työntekijä tuntee nuoren sekä hänen tarpeensa ja toiveensa. Toimistokeskeinen palvelukulttuuri, jossa tapaamiset tapahtuvat virastoissa ja virka-aikana ei ole paras mahdollinen tutustumisen tapa. Moni eniten tukea tarvitsevista nuorista on sosiaalisesti arka ja luottamuksen rakentamiseen menee usein paljon aikaa. Kerran kuukaudessa tapahtuvat kolmen vartin tapaamiset eivät monen kohdalla riitä. Etsivän nuorisotyön *asiakkaat ovat kertoneet luottamuksen lähteneen rakentumaan siinä hetkessä, kun he ovat kokeneet työntekijöiden välittävän heistä*²¹⁵.

²¹² http://www.hel.fi/hki/kansainvalinen/fi/Uutiset/maahanmuutto_syrjaytymisriskit

²¹³ Myrskylä 2012

²¹⁴ Häggman 2014

²¹⁵ Alanen & Kotkavuori 2014

Välitetyksi tulemisen tunne saattaakin olla avain sille, että nuori kertoo itsestään sellaisia asioita, joiden ymmärtäminen sopivaa tukea ja tavoitteellista suunnitelmaa tehtäessä on enemmän kuin tärkeää. Tutustumisen voidaan katsoa olevan aidosti asiakaslähtöisen palveluprosessi edellytys.

On ensisijaisen tärkeää, miten mahdollisesti hyvinkin ahdistunut nuori kohdataan palveluissa. Istuuko työntekijä kaukana pöytänsä takana samalla suoritteita tietojärjestelmiin kirjaten ja käsiesiä pöydällään pitävä ammattilainen, joka viestii sekä verbaalisella että nonverbaalisella tavalla kiireestä ja epäuskosta nuoren tilanteen kohentumiseen? Voidaanko nuori tavata paikassa, joka ole valta-asetelmien kyllästämä ja tilana jopa kutsuva? Voiko työntekijä joskus jopa koskettaa nuorta olkapäähän silmiin katsoen? Nämä ovat olennaisia kysymyksiä luottamuksen – hyvän asiakassuhteen – muodostumisessa. Kyse ei ole vain nuorten palveluista. Kohtaamisen ja emotionaalisen tason asiakassuhteen on tulkittu olevan keskeinen vaikuttavuustekijä myös vanhuspalveluissa²¹⁶.

9.3.4 Sosiaalinen kuntoutuminen tapahtuu yhteisössä

Tutkimuksissa on osoitettu, että monet ulkopuoliset nuoret ovat kärsineet muun muassa yksinäisyydestä ja koulukiusaamisesta²¹⁷. Asiantuntijoiden mukaan monet heistä ovat arkoja ja heidän sosiaaliset taitonsa ovat heikot. Pelkän toimeentulon takaaminen tai vaikutusmahdollisuuksien lisääminen eivät vastaa vielä niitä syvemmällä oleviin inhimillisiin tarpeisiin, joista yksi vahvin on yhteisöön kuuluminen tarve. Esimerkiksi Mattila-Aalto (2009) on todennut vaikeassa elämäntilanteessa olevan yksilön kohdalla osallisuuden tarkoittavan yksilön liittämistä tai liittymistä sosiaalisiin suhteisiin.

Monen nuoren toimijuus vahvistuu, kun hänen saamansa yksilötuen tavoitteet tulevat häneltä itseltään ja työtapa on häntä kunnioittava. Vamoksen etsivässä työssä on havaittu, että toimivan dialogisuuden lisäksi yhteistyö etenee parhaiten kun nuoren ja työntekijän välille muodostuu emotionaalisia elementtejä sisältävä yhteys²¹⁸. *Kun nuori kokee tullessa ihmisenä hyväksytyksi ja kohdatuksi, on hänen mahdollista myös määrittellä tavoitteitaan ja sitoutua niihin.* Lisäksi toimijuuden vahvistumisessa on tärkeää, että nuori pystyy kertomaan itsestään myös myönteistä tarinaa.

Pelkkä yksilötuki ei kuitenkaan kaikkein nuorten kohdalla luo riittäviä edellytyksiä opiskeluun tai työelämään kiinnittymiseen. Vaikuttaviksi todistetuissa malleissa kuntoutukselliset ryhmätoiminnot ovat olennainen osa sosiaalisen vahvistumisen prosessia. Alla esitetään Vamoksen etsivän nuorisotyön pohjalta laadittu osallisuuden kokemuksen ja toimijuuden rakentumisen malli.

OSALLISUUDEN JA TOIMIJUUDEN RAKENTUMINEN NUORTEN PALVELUISSA

²¹⁶ Martela 2012

²¹⁷ Alanen ym. 2014

²¹⁸ Alanen & Kotkavuori 2014

Osallisuuden kokemus ja sosiaalisen toimintakyvyn vahvistuminen tarvitsee usein yksilötuen rinnalle nuorelle mielekkään yhteisön. Turvalliseen yhteisöön kuulumisen ja sen jäsenenä toimiminen on monelle sosiaalista kuntoutumista parhaillaan. Sen vuoksi onkin olennaista kuinka hyvin palveluissa kyetään liittämään nuoria heille yhteisöihin. Kokemus siitä, että omasta toiminnasta on hyötyä muille, on yksi keskeisimmistä toimijuutta ja toisaalta myös hyvinvointia vahvistavista tekijöistä. Olisi syytä pohtia, miten voidaan taata jo lähes kaikkiin kuntiin levinneen etsivän nuorisotyön nuorille helposti lähestyttävistä ryhmätoiminnan muotoja siihen vaiheeseen, jossa opiskeluun tai työelämään siirtyminen ei vielä ole kantavalla pohjalla. Ilman päivärytmiä, säännöllistä vuorovaikutusta muiden ikäistensä kanssa ja mielekäästä yhteisöllistä arjen sisältöä monen ulkopuolisen nuoren valmiudet siirtyä koulun penkille tai työhön laskevat entisestään.

9.3.4 Nuorten palvelut kytkettävä nykyistä vahvemmin muuhun yhteiskuntaan

Toimijuuden näkökulmasta palvelujen tavoitteena tulee olla se, että nuoret kokevat olevansa merkityksellinen osa yhteiskuntaa ja kykenevät itsenäisesti toimimaan sen täysivaltaisena jäsenenä. Nuorten kanssa työskentelevät ammattilaiset ovat nostaneet esiin kiinnostavan havainnon: nuorten toimintakyky näyttäytyä usein vahvemmalta varsinaisen niin sanotun kuntoutumisympäristön ulkopuolella. On mahdollista, että joidenkin nuorten kohdalla palveluissa sorrutaan hyvää tarkoittaen liialliseen kannatteluun tai tukemiseen. Asiantuntijoiden mukaan palvelujen yhteys niitä ympäröivään maailmaan on usein liian heikko. Esimerkiksi sosiaalityön yhteys oppilaitoksiin ja työelämään on usein ohut ja nuoret saattavat jäädä kiinni sosiaaliturvaan siten, että se tukee enemmän pysyvyyttä kuin positiivista muutosta²¹⁹. On varottava sitä, etteivät vaikeimmassa asemassa olevien nuorten palvelut muodosta omaa linnakettaan muun yhteiskunnan sisään. Tutkimukset osoittavat esimerkiksi, että potilaiden kuntoutuminen on nopeampaa, jos ympäristö ei ole sairaalamainen. Onko mahdollista, että sama ilmiö piilee osittain myös nuorten kuntouttavissa palveluissa? On syytä pohtia, onko vaikeimmassa asemassa olevien nuorten palveluissa riskinä huono-osaisuuden identiteettiin loukkuun jääminen. Voiko olla niin, että paljon puhutut siilot syntyvät ainakin osittain sisäänpäin kääntyneestä toimintakulttuurista?

Nuorten palvelujen vahva siiloutuminen luo maaperää sille, että nuoret saattavat jäädä pyörimään palveluihin liian pitkäksi aikaa. Työntekijät pysyvät usein omalla tontillaan eivätkä luo vahvaa yhteyttä oman palvelunsa ulkopuoliseen maailmaan. Työntekijät eivät välttämättä tunne riittävästi muita ammattilaisia ja heidän tarjoamiaan mahdollisuuksia, eikä niihin siksi ohjata tai osata ohjata. Työpajassa nousi esiin ehdotus *moniammatillisista työpareista eri hallintokunnista ja työntekijävaihdoista*, joiden myötä työntekijöiden välinen luottamus ja ymmärrys toisen tekemästä työstä vahvistuisivat. Tämän kaltaisten toimenpiteiden avulla eri toimijoiden ja palvelujen väliset yhteydet rakentuisivat kokousten sijaan toiminnan ja yhdessä tekemisen kautta.

Toimijuuden vahvistuminen on prosessi, joka ei rajoitu vain sitä varten suunniteltuun palveluun. Palveluissa tämän ymmärtäminen voisi tarkoittaa sitä, että *nuoria kyettäisiin entistä vahvemmin liittämään myös varsinaisen palvelun ulkopuolisiin yhteisöihin*. Voidaanko tällä tavoin vastata myös nuorten tarpeeseen elää mielekäästä elämää ja kokea merkityksellisyyttä myös virastoajan ulkopuolella, iltaisin ja viikonloppuisin? Ne ovat monelle vetäytyvälle nuorelle yksinäisyyden kyllästämiä hetkiä, jotka voivat viedä palvelujen aikaisten positiivisten kokemusten muodostaman pohjan.

Asiantuntijoiden mukaan palvelujen lokeroitumista voitaisiin välttää siten, että palvelut eivät olisi kohdennettuja vain ongelmista kärsiville nuorille. Olisi hyvä saada toimintaan mukaan myös muita nuoria, ja lopettaa vain ongelma- ja diagnoosikeskeinen palvelujen kehittäminen. Toisaalta samalla on syytä pohtia, tulisiko painopistettä siirtää enemmän peruspalveluihin, eikä kehittää uusia korjaavia palveluja koskevia toimenpidesuosituksia. Myös palvelujen tavoitteita tulee miettiä uudestaan. Miltä näyttäisivät sosiaalipalvelut, joiden tehtävänä opiskelu- tai työpaikan löytämisen ohella olisikin arvokkuuden ja merkityksellisyyden kokemuksen vahvistaminen? Voisivatko ne tarjota mielekkään yhteiskunta- ja sosiaalipoliittisen päätöksenteon päämäärän tilanteessa, jossa moni nuori on pitkään opiskelun ja työelämän ulkopuolella.

²¹⁹ Palola ym. 2012

Lähteet

Aaltio, E. (2013): Hyvinvoinnin uusi järjestys. Helsinki: Gaudeamus.

Aaltonen, Sanna (2011) Omalla lomalla. Nuorten näkökulmia lintsamiseen. Kasvatus 42 (5), 480–492.

Aaltonen, Sanna & Berg, Päivi & Ikäheimo Salla 2015: Nuoret luukulla. Kolme näkökulmaa syrjäytymisen ja nuorten asemaan palvelujärjestelmässä. Nuorisotutkimusverkosto.

Ahola, Sakari & Galli, Loretta (2010) Nuorten koulupudokkaiden ja heidän ohjaajiensa syrjäytymispuheen ulottuvuudet. Teoksessa Anu-Hanna Anttila & Kristiina Kuussaari & Tiina Puhakka (toim.) Ohipuhuttu nuoruus? Nuorten elinolot vuosikirja. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Valtion nuori-soasian neuvottelukunta, 132–143.

Ahonen-Walker, Mari & Pietikäinen, Reetta (2014) Nuorisotakuu – kermankuorintaa ja tyhjiä lupauksia? Teoksessa Gretsches et al. (toim.) Nuorisotakuun arki ja politiikka. Nuorisotutkimusverkosto. http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/nuorisotakuun_arki_ja_politiikka.pdf

Airio, I. & Niemelä, M. (2013): Työmarkkinatuen saajien koettu terveys ja toimeentulo. Teoksessa M. Niemelä & J. Saari (toim.) Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa. Helsinki: Kelan tutkimusosasto. Teemakirja 10. 44–61.

Ala-Kauhaluoma, M. & Keskitalo, E. & Lindqvist, T. & Parpo, A. (2004): Työttömien aktivointi. Kuntouttava työtoiminta -lain sisältö ja vaikuttavuus. Helsinki: Stakes, Tutkimuksia 141.

Alanen, Olli & Kotkavuori, Aapo 2014: Välittämisen ammattilaiset. Vamoksen käsikirja etsivään nuorisotyöhön. Helsingin Diakonissalaitos. Helsinki.

Alanen, Olli & Kainulainen, Sakari & Saari, Juho 2014: Vamos tekee vaikutuksen. Vamos-nuorten hyvinvointi-kokemukset ja tulevaisuuden odotukset. Helsingin Diakonissalaitos. Helsinki.

Alhanen, Kai 2013: John Dewey'n kokemusfilosofia. Gaudeamus.

Alhanen, Kai 2014: Vaarantunut suojeluvalta – tutkimus lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöistä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 24/2014. 72 sivua. Helsinki 2014.

Amisbarometri. <http://www.amisbarometri.fi/> [luettu 29.6.2015]

Arnstein, Sherry 1969: A ladder of citizen participation, Journal of the American Institute of Planners 35(4), 216-224.

Arnstein, Sherry 1969: A ladder of citizen participation, Journal of the American Institute of Planners 35(4), 216-224.

Blomberg, H., Kallio, J. & Kroll, C. (2010): Sosiaalityöntekijöiden mielipiteet köyhyyden syistä Pohjoisissa. Yhteiskuntapolitiikka 75(6), 589–602.

Blomgren, S. (2014): Näkökulma 4/2014. <http://www.thl.fi/fi/web/paatokseteko-talous-ja-palvelujarjestelma/vaikuttavuus/aikuissosiaalityon-vaikuttavuuden-arviointi/ajankohtaista/nakokulma/nakokulma-4-2014> Luettu 20.1.2015

Blomgren, S. & Kivipelto, M. (2012): Valtaistus. Valtakunnallisen aikuissosiaalityön kartoitus. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen raportti 2012.

Campbell, Keith & Krusemark, Elisabeth & Dyckman, Kara & Brunell, Amy & McDowel, Jennifer & Twende, Jean & Clementz, Brett 2006: A magnetoencephalography investigation of neural correlates for social exclusion and self-control. Social Neuroscience. Volume1, issue 2, 2006. Psychology Press.

Eurofound (2012) NEETs – Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe, Publications Office of the European Union, Luxembourg.

Eteenpäin opintiellä. Perusopetus päätökseen. Menolippu -tarpeen synnyttämä hanke 2014. https://www.vantaa.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/vantaa/embeds/vantaawwwstructure/98540_Menolippu_Loppuraportti.pdf [luettu 29.6.15]

- Filander, Karin (2006) Työ, koulutus ja katoavat ammatti-identiteetit. Teoksessa Mäkinen, J. & Olkinuora, E. & Rinne R. & Suikkanen, A. (toim.) Elinkautisesta työstä elinikäiseen oppimiseen. Jyväskylä, PS-kustannus, 43–59.
- Geldof, Dirk (1999) New activation policies: promises and risks. In: Linking Welfare and Work, 13-26. Dublin: European Foundation.
- Gellin ym. 2012: Lasten ja nuorten asema hyvinvointipalveluissa. Luku teoksessa: Gretschel A. ja Kiilakoski T. (toim.) 2012. Demokratiaoppitunti. Lasten ja nuorten kunta 2010-luvun alussa. Julkaisuja 118. Nuorisotutkimusverkosto. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, s. 149 – 176.
- Gracey, S. & Kelly, S. (2010) Changing the NEET mindset: Achieving more effective transitions between education and work, London: LSN.
- Haanpää, L. & Roos, S. (2013): Nuoret luupin alla. Osallisuudesta hyvinvointiin. Turun lapsi- ja nuorisotutkimuskeskuksen julkaisuja 7/2013. Turku: Turun yliopisto & Turun lapsi- ja nuorisotutkimuskeskus. http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/94196/Luuppi_loppuraportti_2012.pdf?sequence=2
- Hallitusohjelma 2015, 17-19.
- Hallituksen esitys eduskunnalle sosiaalihuoltolaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. (2014) HE 164/2014 vp <http://www.eduskunta.fi/valtiopaivaasiat/he+164/2014> (luettu 11.2.2015)
- Halvorsen, Bjørn – Hansen, Ole-Johnny – Tägtström, Jenny (2013, 9) Young people on the edge (summary) – Labour market inclusion of vulnerable youths, TemaNord 2013:536
- Hannikainen-Ingman, K.; Hiilamo, H.; Honkanen, P.; Kuivalainen, S. & Moisio, P. (2012): Perus- ja vähimmäis- turvan yleisyys ja päällekkäisyys 2000–2009. Kelan nettiyöpapereita 33/2012. Helsinki: Kela, 2012.
- Harinen, Päivi & Herranen, Jatta (2008) Kohti hyvää aikuisuutta. ”Omilleen asettuminen kulttuurinen kuva”. Aikuiskasvatus 1/2008 (28), 4 -14.
- Harju-Luukkainen, Heidi & Nissinen, Kari & Sulkunen, Sari & Suni, Minna & Vettenranta, Jouni (2014) Avaimet osaamiseen ja tulevaisuuteen. Selvitys maahanmuuttajataustaisten nuorten osaamisesta ja siihen liittyvistä taustatekijöistä PISA 2012 -tutkimuksessa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston koulutuksen tutkimuslaitos.
- Haveri, A., Majoinen, K. & Jäntti, A. (2009): Haastava kuntajohtaminen: moniarvoisuus, monimutkaisuus ja hallinta. Teoksessa A. Haveri, K. Majoinen & A. Jäntti (toim.) Haastava kuntajohtaminen. Helsinki: Suomen kuntaliitto. Helsinki: Suomen kuntaliitto. 26–42.
- Heino, Tarja & Johnson, Marianne (2010) Huostassa olleet lapset nuorina aikuisina. Teoksessa: Ulla Hämäläinen ja Olli Kangas (toim.) Perhepiirissä. Helsinki: Kela.
- Heiskala, Risto (2006) Kansainvälisen toimintaympäristön muutos ja Suomen yhteiskunnallinen muutos. Teoksessa Risto Heiskala & Eeva Luhtakallio (toim.): Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta? Helsinki: Gaudeamus, s. 14–42.
- Helsingin kaupunki, asiakasseurantaportti (2014): Nuorten alueellisen sosiaalityön kolme kohderyhmää sekä neljän nuorten työttömien profiilia: Työskentelytavat, haasteet ja ylisukupolviset ilmentymät. Pohjoisen nuorten sosiaalityö.
- Herranen, Jatta (2014) ”Kaikki on ihan jees.” Ammatillinen koulutus nuorten silmin. Nuorisotutkimus 4/2014.
- Herranen, Jatta (2014) Oikeita valintoja ja taktikoitua. Koulutustakuu nuorten elämänsä ohjaajana. Teoksessa Anu Gretschel & Kari Paakkunainen & Anne-Mari Souto & Leena Suurpää (toim.) Nuorisotakuun arki ja politiikka. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 150-153.
- Hihnala & Kokko 2015: Nuorten ideat ja ajatukset osaksi nuorten palveluiden kehittämistä. Raportti aivoriihen tuloksista. Silta-Valmennus ry. http://www.siltavalmennus.fi/files/Julkaisut/Raportit/Silta-Valmennusyhdistys_aivoriihen_tulokset_11_2_2015.pdf
- Huhtimo, P. (2013): Kolmikantatyöskentely asteittaisessa vapautumisessa. Tuetun asumisen ja vapauttamisen valmennuspalvelu (Tuvat). Helsinki: Kriminaalihuollon tukisäätiö.
- Hyvän ohjauksen kriteerit. OPH/Opetushallitus (2014) http://www.oph.fi/download/158573_hyvan_ohjauksen_kriteerit.pdf (Viitattu 17.1.2015).

- Hägmann, Erik 2014: Etsivän nuorisotyön tilastot 2013. http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Nuoriso/nuorisotyoen_kohteet_ja_rahoytus/etsiva_nuorisoty/liitteet/Etsivx_tyx_2013_raportti.pdf
- Hämäläinen, K., Hämäläinen, U & Tuomala, J (2015) The labour market impacts of a youth guarantee: lessons for Europe? http://www.vatt.fi/file/vatt_publication_pdf/wp60.pdf
- Ilmakunnas, I. (2014): Sosioekonomisten syrjäytymisriskien kasautuminen vuonna 1977 syrjäytyneillä nuorilla aikuisilla. Joensuu: Esitys sosiaalipolitiikan päivillä.
- Innokylä-malli 702502. <https://www.innokyla.fi/web/malli702502> (luettu 20.1.)
- Jaakkola, V. (toim.) (2012): Nuorten osallisuus ja vaikuttaminen kulttuurisessa nuorisotyössä. Helsinki: Helsingin kaupungin nuorisoasiainkeskus. <http://www.hel.fi/wps/wcm/connect/85fb81804aeb262984ed8e7ee4141bc3/Nuorten+osallisuus.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=85fb81804aeb262984ed8e7ee4141bc3>
- Juhila, K. (2006): Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, K. (2008): Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön yhteiskunnallinen paikka. Teoksessa A. Jokinen & K. Juhila (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino. 48–81.
- Julkunen, Raija (2013) Aktivointipolitiikka hyvinvointivaltion paradigman muutoksena. Teoksessa Vappu Karjalainen & Elsa Keskitalo (toim. 2013) Kaikki työuralle! Työttömien aktiivipolitiikkaa Suomessa. Helsinki: THL, 21–44.
- Juvonen Tarja 2013: Nuorten aikuisten autonomisen toimijuuden jännitteinen rakentuminen ammatillisen etsivän työn kontekstissa. Teoksessa: Laitinen, Merja & Niskala, Asta (2013) (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Vastapaino. Tampere.
- Juvonen, Tarja (2014) Kulttuurisesti määrittynyt täytyminen osana nuorten aikuisten toimijuutta. Nuorisotutkimus 32 (3), 3-16.
- Järvinen, Tero & Vanttaja, Markku (2013) Koulupudokkaiden työurat. Vuosina 1985 ja 1995 koulutuksen ja työn ulkopuolella olleiden nuorten urapolkujen vertailua. Yhteiskuntapolitiikka 78 (5), 509–519.
- Kalalahti, Mira (2007) Opiskelu ympäristöstä koulumuotoisuutta? Kasvatus 38 (5), 417–431. <http://elektra.helsinki.fi/se/k/0022-927-x/38/5/opiskelu.pdf>
- Kapiainen S, Seppälä T, Häkkinen U, Lauharanta J, Roine R, Korppi-Tommola M (2009) Pääkaupunkiseudun erittäin kalliit potilaat. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL), Avauksia 3/2010. Helsinki.
- Karjalainen, P. & Kivipelto, M. (2014): Yhdyskuntatyö kansalaisia kohtaamassa. Teoksessa R. Haverinen & M. Kuronen & T. Pösö (toim.) Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus. Tampere: Vastapaino. 219–240.
- Kasurinen, Helena, Merimaa, Erkki & Pirttiniemi, Juhani (toim.) 2011. OPO. Opinto-ohjaajan käsikirja. Opetushallitus. Oppaat ja käsikirjat 2011:3. Tampereen yliopistopaino.
- Kauravaara, Kati (2013) Mitä sitten, jos ei liikuta? Etnografinen tutkimus nuorista miehistä. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 275. Jyväskylä: LIKES-tutkimuskeskus.
- Keskitalo & Karjalainen (2013) Mitä on aktivointi ja aktiivipolitiikka? Teoksessa Vappu Karjalainen & Elsa Keskitalo (toim. 2013) Kaikki työuralle! Työttömien aktiivipolitiikkaa Suomessa. Helsinki: THL, 7–18. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/104433/URN_ISBN_978-952-245-888-9.pdf?sequence=1
- KESU (2012) Koulutus ja tutkimus vuosina 2011–2016. Kehittämissuunnitelma. OKM. <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2012/liitteet/okm01.pdf?lang=fi>
- Kiilakoski, Tomi & Gretschel, Anu (2012) Muistiinpanoja demokratiaoppitunnista. Millainen on lasten ja nuorten kunta2010-luvulla? http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/muistiinpanoja_demokratiaoppitunnista.pdf Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 57. (Viitattu 17.1.2015)
- Kiilakoski, Tomi, Gretschel, Anu & Nivala, Elina (2012) Osallisuus, kansalaisuus, hyvinvointi. Teoksessa Anu Gretschel & Tomi Kiilakoski (toim.) Demokratiaoppitunti. Lasten ja nuorten kunta 2010-luvun alussa. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 118. Helsinki: Hakapaino, 9–33.

Kiilakoski, Tomi (2014): Koulu on enemmän. Nuorisotyön ja koulun yhteistyön käytännöt, mahdollisuudet ja ongelmat. Julkaisuja 155. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto: Nuorisotutkimusseura.

Kilpi, Elina (2010) The Education of Children of Immigrants in Finland. Sosiologian julkaisematon väitöskirja. University of Oxford, UK.

Kivipelto, M., Blomgren, S., Karjalainen, P. & Saikkonen, P. (2013): Vaikuttavaa aikuissosiaalityötä – arviointimalleista mittareihin. Tutkimus- ja kehittämishankkeen loppuraportti. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen raportti 8.

Kivipelto, M. & Blomgren, S. (2014): AVAIN-mittarin soveltuvuus toimeentulotuen vaikuttavuuden arvioinnissa – mittarin testaus Seinäjoen sosiaalivirastossa. Hallinnon Tutkimus (3), 225–242.

Komonen, Katja (2001) Koulutusyhteiskunnan marginaalissa? Ammatillisen koulutuksen keskeyttäneiden nuorten yhteiskunnallinen osallisuus. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. Joensuu: Joensuun yliopistopaino.

Kortteinen, Matti & Elovainio, Marko (2012) Millä tavoin huono-osaisuus periytyy? Teoksessa: Myllyniemi, Sami (toim.) Monipolvinen hyvinvointi. Nuorisobarometri 2012.

Korkiamäki, Riikka (2013) Kaveria ei jätetä. Sosiaalinen pääoma nuorten vertaissuhteissa. Nuorisotutkimusverkosto.

Kouluterveyskysely (2013) Ammatillisten oppilaitosten 1. ja 2. vuoden opiskelijoiden hyvinvointi 2008/ 2009-2013. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. http://www.thl.fi/attachments/kouluterveyskysely/Tulokset/ktkysely_komaa_2008_2013_aol.pdf

Kuivalainen, S. (2007): Toimeentulotuen alikäytön laajuus ja merkitys. Yhteiskuntapolitiikka 72(1), 49–56.

Kunttu, K. (2011) Opiskelukyky. Teoksessa Kunttu, K., Komulainen, A., Makkonen, K. & Pynnönen, P. (toim.) Opiskeluterveys. Porvoo: Duodecim, 34–35.

Kuronen, Ilpo (2010) Peruskoulusta elämäkouluun. Ammatillisesta koulutuksesta syrjäytymisvaarassa olevien nuorten aikuisten tarinoita peruskoulusuhteesta ja elämäkulusta peruskoulun jälkeen. Koulutuksen tutkimuslaitos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.

Käyhkö, Mari (2006) Siivoojaksi oppimassa. Etnografinen tutkimus työläistyöistä puhdistuspalvelualan koulutuksessa. Yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Joensuu: Joensuun yliopistopaino.

Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.) 2013: Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Vastapaino. Tampere.

Lappalainen, Sirpa (2011) ”Tää on oikeesti outoo”. Työssäoppimisen käytännöt ja nuorten toimijuus lähihoitajakoulutuksessa. Teoksessa Anne Laiho & Tarita Ruoholinnan (toim.) Terveystieteen ammatit ja koulutus. Helsinki: Gaudeamus, 158–179.

Leskelä, Riikka-Leena & Komssi, Vesa & Sandström, Saara & Pikkujämsä, Sirkku & Haverinen, Anna & Olli, Sirkka-Liisa & Ylitalo-Katajisto Kirsti 2013: Paljon sosiaali- ja terveyspalveluja käyttävät asukkaat Oulussa. Lääkärilehti 48/2013.

Liukko, E. (2006): Kuntouttavaa sosiaalityötä paikantamassa. Helsinki: SOCCA:n ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 9/2006.

Lähteenmaa, Jaana (2014) Liata kätensä vaan ei sydäntään? Tutkijan ristiriitaisia tunnuksia aktivointia koskevista ajatuksistaan. Teoksessa: Gretschel et al. (toim.) Nuorisotakuun arki ja politiikka. Nuorisotutkimusverkosto. http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/nuorisotakuun_arki_ja_politiikka.pdf

Malmberg-Heimonen, Ira & Vuori, Jukka (2005) Activation of discouragement – the effect of enforced participation on the success of job-search training. European Journal of Social Work, 8 (4), 451–467.

Martela, Frank 2012: Caring Connections - Compassionate mutuality in the organizational life of a nursing home. Aalto University publication series. Doctoral Dissertations 144/2012. Unigrafia Oy. Helsinki.

Martela, Frank & Jarenko, Karoliina 2014: Sisäinen motivaatio - Tulevaisuuden työssä tuottavuus ja innostus kohtaavat. Frank Martela, Karoliina Jarenko. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu 3/2014

- Mattila-Aalto Minna (2013): Päihdekuntoutuksen asiakkaan toimijuuden ja sitoutumisen periaatteet. Teoksessa: Laitinen, Merja & Niskala, Asta (2013) (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Vastapaino. Tampere.
- Mattila-Aalto, Minna 2009: Kuntoutusosallisuuden diagnoosi. Tutkimus entisten rappiokäyttäjien kuntoutumisen muodoista, mekanismeista ja mahdollisuuksista. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 81. Helsinki
- Maunu, Antti (2014) Koulua vai elämää varten? Ammatilliset opettajat ja kasvatusvastuu. Esitys Nuorisotutkimuspäivillä 6.11.2014.
- Metteri, A. (2012): Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto, Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Tampere.
- Myllyniemi, Sami (2012) Monipolvinen hyvinvointi. Nuorisobarometri 2012. Tilasto-osio.
- Myrskylä, Pekka (2012) Hukassa – Keitä ovat syrjäytyneet nuoret? Yhteenvedo. Sitra <http://www.eva.fi/wp-content/uploads/2012/02/Syrjailyminen.pdf>
- Myrskylä, Pekka (2015) ks. tämän raportin luku 3.
- Määttä, A. & Keskitalo, E. (2014): Ulkoringiltä sisärinkiin. Kumuloituneista ongelmista kärsivät nuoret aikuiset pirstaleisessa palvelujärjestelmässä. Yhteiskuntapolitiikka 79(2), 197–207.
- Määttä, Mirja (2007) Yhteinen verkosto? Tutkimus nuorten syrjäytymistä ehkäisevistä poikkialueellisesti ryhmittä. Väitöskirja. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia no. 252. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/23454/yhteinen.pdf?sequence=2>
- Määttä, Mirja & Saastamoinen, Mikko (2014): Supported in transition – Negotiating young people’s challenges and future prospects in an educational support project. Presentation in ESA Youth and Generation midterm conference in Kluszkowce, Poland, September 10th-13th 2014.
- Määttä Mirja & Aaltonen Sanna (forthcomin): Between rights and obligations – Rethinking youth participation at the margins. International Journal of Sociology and Social policy.
- Mönkkönen, Kaarina 2002: Dialogisuus kommunikaationa ja suhteena. Vastaamisen, vallan ja vastuun merkitys sosiaalialan asiakastyön vuorovaikutussuhteessa. Kuopion yliopisto. Kuopio.
- Niemi, Anna-Maija & Kurki, Tuuli (2013): Amislaiseksi valmistettu, valmennettu, kuntoutettu ja ohjattu? Teoksessa Kristiina Brunila, Katariina Hakala, Elina Lahelma & Antti Teittinen (toim.): Ammatillinen koulutus ja yhteiskunnalliset erot. Helsinki: Gaudeamus, 201–215.
- Niiranen, V., Joensuu, M., Martikainen, M. (2013): Millä tiedolla kuntia johdetaan? Helsinki: Kunnallisan kehittämissäätiön tutkimusjulkaisu 74.
- Nikander, Pirjo (2005): Managing scarcity: In Heinonen. Tuula & Metteri, Anna (eds.) Social Work in Health and Mental Health. Issues, Developments and Actions. Toronto: Canadian Scholars’s Press Inc., 260-279. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Nuorisotakuu-työryhmän loppuraportti ja suositukset jatkotoimiksi (2015) Savolainen, Janne; Virnes, Elise; Hilpinen, Merja ja Palola, Elina. Työ ja yrittäjäuus 19/2015.TEM.
- Nuorten ohjaus- ja palveluverkostot kunnissa 2014 sekä nuorisotakuu. Opetus- ja kulttuuriministeriö. http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Nuoriso/nuorisopolitiikka/liitteet/Nuorten_ohjaus- ja_palveluverkostot_kunnissa_2014_sekx_nuorisotakuu.pdf
- Nuorten syrjäytyminen. Tietoa, toimintaa ja tuloksia? Eduskunnan tarkastusvaliokunnan julkaisu 1/2013. Eduskunta. Helsinki.
- Mönkkönen, Kaarina 2002: Dialogisuus kommunikaationa ja suhteena. Vastaamisen, vallan ja vastuun merkitys sosiaalialan asiakastyön vuorovaikutussuhteessa. Kuopion yliopisto. Kuopio.
- Onnismaa, J. 2007. Ohjaus- ja neuvontatyö. Aikaa, huomiota ja kunnioitusta. Helsinki: Gaudeamus.
- Paananen, R., Ristikari, T., Merikukka, M., Rämö, A. & Gissler, M. (2012): Lasten ja nuorten hyvinvointi Kansallinen syntymäkohortti 1987 -tutkimusaineiston valossa. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Raportti 52.

- Paananen, R., Ristikari, T., Merikukka M. & Gissler, M. (2013): Social determinants of mental health: a Finnish nationwide follow-up study on mental disorders. *Journal of Epidemiology & Community Health* 67(12), 1025–1031.
- Paju, Petri (2011) *Koulua on käytävä. Etnografinen tutkimus koululuokasta sosiaalisena tilana*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Palola, Elina; Kari Hannikainen-Ingman & Vappu Karjalainen 2012: Nuorten syrjäytymistä on tutkittava pintaa syvemmin. *Yhteiskuntapolitiikka* 2012:3. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki.
- Palola, E., Hannikainen-Ingman, K. & Karjalainen, V. (2012): Nuoret koulutuspuodokkaat sosiaalityön asiakkaina. *Tapaustutkimus Helsingistä*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Raportti 29.
- Pietikäinen, R. (2007): *Palveluiden väliin putoamisesta yhtenäisiin palvelupolkuihin? Tutkimusinventari nuorten nivelvaiheen palveluja koskevista tutkimuksista*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 13.
- Puuronen, Anne 2014: *Etsivän katse. Etsivä nuorisotyö ammattina ja ammattialan kehittäminen - näkökulmia käytännön työstä*. Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 144. Helsinki.
- Roivainen, I., Heinonen, J. & Ylinen, S. (2011) *Köyhä byrokratian rattaissa. Kunnallisan alan kehittämissäätöön tutkimuksia* 64.
- Rostila, I. (2001): *Tavoitelähtöinen sosiaalityö. Voimavarakeskeisen ongelmanratkaisun perusteet*. Jyväskylä: SoPhi 61.
- Saari, Arttu & Salmenniemi, Suvi & Keränen, Harri (2014) *Hyvinvointivaltioista hyvinvoivaan valtioon: Hyvinvointi ja kansalaisuus suomalaisessa poliittisessä diskurssissa*. *Yhteiskuntapolitiikka* 79:6, 605–618
- Saikkonen, P., Blomgren S., Karjalainen, P. & Kivipelto, M. (2015): *Poistaako sosiaalityö huono-osaisuutta?* Helsinki: Kunnallisan alan kehittämissäätö.
- Saikka, P. & Kuivalainen S. (2013): *Toimeentulotuki kunnissa – Organisointi, työnjako ja kokemukset*. Teoksessa S. Kuivalainen (toim.) *Toimeentulotuki 2010-luvulla. Tutkimus toimeentulotuen asiakkuudesta ja myöntämiskäytännöistä*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos Raportti 9. 115–149.
- Salmisaari, Timo 2013: ”Suunnitelman mukaista hoitoa.” Teoksessa Moring ym. (toim.) 2013: ”Kansallinen mielenterveys- ja päihdesuunnitelma 2009-2015. Monipuolista sisällöllistä ja rakenteellista kehittämistä 2012. Työpäperi 15/13. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Sipilä, J. (2011): *Hyvinvointivaltio sosiaalisina investointina: älä anna köyhälle kalaa vaan koulutus!* *Yhteiskuntapolitiikka* 76(4), 359–372.
- Smyth, John & Hattam, Robert (2004) *‘Dropping out’. Drifting off, Being Excluded. Becoming Somebody Without School*. New York: Peter Lang.
- Souto, Anne-Mari (2011) *Arkipäivän rasismi koulussa: Etnografinen tutkimus suomalais- ja maahanmuuttajanuorten suhteista Joensuussa*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Souto, Anne-Mari (2013) *Toiselta asteelta pudonneet vai pudotetut? Näkökulmia ammatillisen koulutuksen keskeyttämiseen ja Nuorisotakuun toteuttamiseen*. Teoksessa Jussi Ronkainen & Marika Punamäki (toim.) *Nuoret ja syrjäytyminen Itä-Suomessa*. Mikkeli: Mikkelin ammattikorkeakoulu, 107–130.
- Souto, Anne-Mari (2014a) *Kukaan ei kysy, mitä mulle kuuluu. Koulutuksen keskeyttäjät ja ammatilliseen koulutukseen kuulumisen ehdot*. Nuorisotutkimus 4/2014.
- Souto, Anne-Mari (2014b) *Ohitettu nuoruus? Aikuismainen työelämäkykyisyys ja ammatillinen koulutus*. Teoksessa: Gretscher et al. (toim.) *Nuorisotakuun arki ja politiikka*. Nuorisotutkimusverkosto. http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/nuorisotakuun_arki_ja_politiikka.pdf
- Souto, Anne-Mari & Herranen, Jatta 2014. *Toisin valinneet. Ammatillinen koulutus koulutusmyönteisten nuorten tietoisena valintana*. Teoksessa P. Harinen & M. Käyhkö & A. Rannikko (toim.) *Mutta mikä on tutkimuksen teoreettinen kysymys?* Joensuu: University Press of Eastern Finland, 138–160.

- STM (2014a): Osallistavaa sosiaaliturvaa pilotoimaan valittiin kuusi kuntaa. Verkkojulkaisu. 23.06.2014. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. <http://www.stm.fi/tiedotteet/verkkouutinen/-/view/1886028#fi>
- STM (2014b): Sosiaalihuollon työelämäosallisuutta tukevan lainsäädännön ja palvelujärjestelmän uudistamistarpeita arvioivan työryhmän loppuraportti. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 32/2014.
- Suikkanen, Asko., Martti, Sirpa. & Linnakangas, Ritva. 2004. Homma hanskaan: Nuorten kuntoutuskokeilun arviointi. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2004:5. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Suomen virallinen tilasto (SVTa): Koulutukseen hakeutuminen [verkkojulkaisu]. ISSN=1799-4500. 2013. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 16.2.2015]. Saantitapa: http://stat.fi/til/khak/2013/khak_2013_2015-02-12_tie_001_fi.html
- Suomen virallinen tilasto (SVTb): Koulutuksen keskeyttäminen [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-9280. 2012. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 16.2.2015]. Saantitapa: http://stat.fi/til/kkesk/2012/kkesk_2012_2014-03-20_tie_001_fi.html
- Suurpää, Leena (toim.) (2009) Nuoria koskeva syrjäytymistieto. Avauksia tietämisen politiikkaan. Nuorisotutkimusverkoston verkkojulkaisuja 27. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/syrjaytymistieto.pdf>.
- Tapio, Juha (2010) Ryhmäohjaus nuoren suoritusstrategioiden muutoksen mahdollistajana. Motivaatioattribuutioteorian näkökulma koulun luokkaohjaukseen. Tampereen yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Opettajan-koulutuslaitos. <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/66692/978-951-44-8306-6.pdf?sequence=1> (Viitattu 18.1.2015)
- TEA-viisari. THL (2014b). <http://www.thl.fi/fi/web/terveyden-edistaminen/johtaminen/tyokaluja/teaviisari>
- THL:n verkkosivu: <http://www.thl.fi/fi/web/hyvinvointipolitiikka/elinolot-ja-hyvinvointi/syrjaytyminen-ja-osallisuus/osallisuus-syrjaytyminen-vastaparina>, vierailtu 4.3.2015.
- Tilastokeskus. Tilaston kuvaus: Työssäkäynti. <http://www.stat.fi/meta/til/tyokay.html>
- Toimeentulotuki 2013. THL (2014a): Tilastoraportti 34/2014. Helsinki: THL.
- Toiskallio, J. 2001. Postmodernin pedagogiikka. Kuinka käy toimintakyvyn ja viisauden. Teoksessa R. Huhmarniemi, S. Skinnari & J. Tähtinen (toim.) Platonista transmodernismiin. Juonteita ihmisyyteen, ihmiseksi kasvamiseen, oppimiseen, kasvatukseen ja opetukseen. Turku: Suomen kasvatustieteiden seura. Kasvatustieteiden tutkimuksia 2, 445–470.
- Transit-hankkeen internet-sivut (2015) <http://blogs.helsinki.fi/transit-okl/about-transit-research/>
- Tuusa, M. (2005): Kohti kuntouttavaa sosiaalityötä. Aktivointi ja työllistymisen tukeminen sosiaalityön ammattikäytäntönä kunnissa. Helsinki: Kuntoutussäätiö. Tutkimuksia 74/2005.
- Tuusa, M. & Ala-Kauhaluoma, M. (2014): Selvitys nuorten sosiaalisesta kuntoutuksesta. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 42.
- Unelmoi, uskalla, onnistu! (2014) Ohjaamon ja Avoimen ammattiopiston matkassa 2010 -2014. Nuorten tuki – hankkeen kehittämistyön kuvauksia. <http://issuu.com/pkky/docs/nuortentuki-2014> (Viitattu 24.1.2015)
- [Vaarama Marja](#), [Karvonen Sakari](#), [Kestilä Laura](#), [Moisio Pasi](#), [Muuri Anu](#): Suomalaisten hyvinvointi 2014. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Van Esbroeck, R. & Watts, A. G. 1998. New skills for a holistic career guidance model. The International Careers Journal. June 1998.
- Vehviläinen, Jukka & Koramo, Marika (2013) Ammatillisen koulutuksen läpäisyn tehostamisohjelma vuosina 2011–2012. Seurantatutkimuksen raportti. Opetushallitus.
- Vehviläinen, Jukka (2014) Ammatillisen koulutuksen läpäisyn tehostamisohjelma. Seurantatutkimuksen raportti 2013. Opetushallitus. Raportit ja selvitykset 2014:7. http://www.oph.fi/download/156225_ammattillisen_koulutuksen_lapaisyn_tehostamisohjelma.pdf
- Yates, S. and Payne, M. (2007) ‘Minding the gap’ between policy visions and service implementation: Lessons from Connexions. Youth & Policy, 95, pp. 25-40.

Yhdessä tekeminen tuottaa tuloksia. Nuorisotakuun tutkimuksellisen tuen loppuraportti. (2014) Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 15. Helsinki: Kuntoutussäätiö ja Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Ylönen, V. (2014): Nuorten toimeentuloturvan taso ja käyttö. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 86.

Valvira (2014): Toimeentulotuen määräaikojen noudattaminen, valtakunnallinen valvontaohjelma 2012–2014. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto Valvira. http://www.valvira.fi/ohjaus_ja_valvonta/valvontaohjelmat/sosiaali- ja_terveydenhuolto/toimeentulotuen_maaraajat

Vauhdittajasta vakinaiseksi toiminnaksi. Ulkoinen arviointi Etelä-Savon nuorten ESR-hankkeista. (2014) Pitkänen, S & Harju, H & Spangar, T. Elinkeino-, Liikenne ja Ympäristökeskuksen raportteja 34/2014.

LAIT

Kuntakokeilulaki 2014, 4-8§, 24§, 26§

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2001, 5§

Lastensuojelulaki 2007, 30§

Nuorisolaki 2006/72

Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 2013/1287

Perusopetuslaki 1998, 16a §

Päihdehuoltolaki 1986

Sosiaalihuoltolaki 2014, 39§

Työttömyysturvalaki 2002/1290

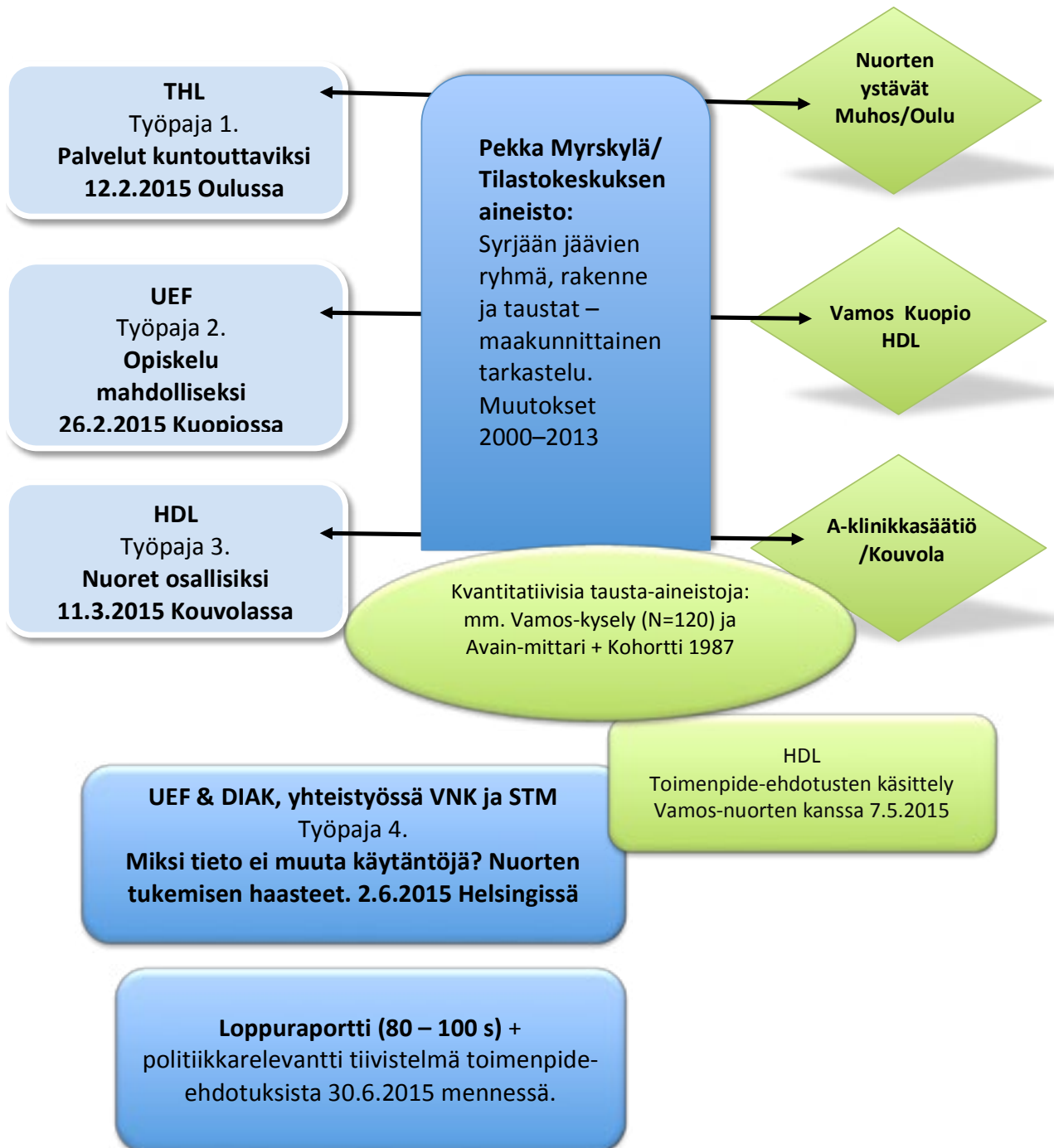
Liitteet

Liite 1.

YHSY-hankkeen toimeenpantu työsuunnitelma

TYÖPAJAT Kvantitatiiviset aineistot

YHTEISTYÖHANKKEET

Liite 2 Työpajojen osallistujat

OULU Palvelut kuntouttaviksi –työpaja 12.2.2015

1. Arola Pasi, palvelupäällikkö, Oulun Diakonissalaitos
2. Björklund Liisa, YHSY-hanke/HDL
3. Bushnaief Amira, kuntoutusohjaaja, Miepä avopalvelukeskus, Nuorten ystävät
4. Hankosalo Timo, projektijohtaja, Virta II
5. Harkko Jaakko, tutkija, Kuntoutussäätiö
6. Harju Marja, Nuoret eteenpäin –hankkeen projektikoordinaattori, A-Klinikkasäätiö, Kouvola
7. Kankaanpää Kirsi, sosiaalityöntekijä, Kuntouttava työtoiminta, Kuusamo
8. Karjalainen Pekka, YHSY-hanke/THL
9. Kivipelto Minna, YHSY-hanke/THL
10. Kiviranta Heidi, sosiaalityöntekijä, Kouvola
11. Kokko Raija-Liisa, palveluesimies, tuetun työllistymisen palvelut -ryhmä, TE-keskus
12. Loponen Katariina, sosiaalityöntekijä, hyvinvointipalvelut, aikuissosiaalityö, Oulu
13. Matela Kari, Pohjolakodin johtaja, Nuorten ystävät
14. Määttä Anne, asiantuntija, tutkija, YHSY-hanke/ DIAK
15. Määttä Mirja, projektipäällikkö, YHSY-hanke/UEF
16. Nikula Lea, sosiaalinen työllistymisen, kehittämispäällikkö, Nuorten ystävät
17. Oranen Mikko, kehitysjohtaja, Nuorten Ystävät
18. Pernu-Määttä Jutta, Byströmin nuorten palveluiden koordinaattori, Oulu
19. Räsänen Pirjo, etsivän nuorisotyön koordinaattori, Rovaniemi
20. Tuohino Leila, palveluesimies, Pohjois-Pohjanmaan työ- ja elinkeinotoimisto
21. Tölli Sanna, vs. sosiaalityöntekijä-lastenvalvoja, Muhos

KUOPIO Opiskelu mahdolliseksi –työpaja 26.2.2015

1. Alanen Olli, erityisasiantuntija, YHSY -hanke/HDL
2. Happonen Suvi, työkoordinaattori, Kiuruveden urheilijat ry
3. Harju Marja, projektikoordinaattori, Nuoret eteenpäin –hanke, Kouvola, A-klinikkasäätiö
4. Karhunen Katja, psykologi, Työvoiman palvelukeskus, TE-keskus
5. Koivuluhta Merja projektipäällikkö, Toimijuuden tuki-hanke, Itä-Suomen yliopisto
6. Koponen Johanna, hankepäällikkö, Huoltamo-hanke, Pieksämäki
7. Kärki Seija, koulukuraattori, projektipäällikkö, Tartu tutkintoon –hanke, Sakky
8. Määttä Anne, asiantuntija, tutkija, YHSY-hanke/DIAK
9. Määttä Mirja, projektipäällikkö, YHSY-hanke/UEF
10. Nikula Lea, kehittämispäällikkö, Nuorten Ystävät ry, Oulu
11. Nuotio Jaakko, toiminnanjohtaja, Nuorten palvelu
12. Oranen Mikko, kehitysjohtaja, Nuorten Ystävät ry, Oulu
13. Palomäki Carita, kuraattori, Sakky, Kuopion kaupunki.
14. Riipinen Tarja-Liisa, yksilövalmennuspäällikkö, Tukeva-valmennussäätiö
15. Ruhanen Henni, projektityöntekijä, Vamos Kuopio.
16. Santala Kirsi, terveydenhoitaja Sakky, Kuopio
17. Silvennoinen Anne, oppilaanohjaaja, Minna Canthin koulu ja Jynkänlahden koulu
18. Soimakallio Merja, sosiaalityöntekijä, Kouvola
19. Souto Anne-Mari opiskelijahuollon koordinaattori, PKKY, Joensuu

20. Virnes Elise, opetusneuvos, ammatillinen koulutus OKM
 21. Vornanen Tero, projektipäällikkö, Nuorten tuki-hanke, PKKY, Joensuu
- KOUVOLA Nuoret osallisiksi –työpaja m11.3.2015

1. Alanen Olli, erityisasiantuntija, YHSY-hanke/HDL
2. Björklund Liisa, kehitysjohtaja, YHSY-hanke/HDL
3. Enroos Jukka-Pekka, diakoni, Kotkan seurakunta
4. Harju Marja, projektikoordinaattori, A-klinikkasäätiö
5. Hedman Pasi, nuorisotoimenjohtaja, Anjala
6. Karhunen Terhi, sosiaalihoaja, Kouvola
7. Kiviranta Heidi, sosiaalityöntekijä, Kouvola
8. Kohvakka Anne, ehkäisevän päihdetyön ohjaaja, Mikkelin Olkkari
9. Kättö Saara, etsivä nuorisotyöntekijä, Kouvola
10. Manninen Marika, kuraattori, Kouvola
11. Miettinen Sonja, projektipäällikkö, Mikkelin ammattikorkeakoulu
12. Määttä Anne, asiantuntija, tutkija, YHSY-hanke/DIAK
13. Määttä Mirja, projektipäällikkö, YHSY-hanke/UEF
14. Oranen Mikko, kehitysjohtaja, Nuorten Ystävät ry
15. Palola Elina, neuvotteleva virkamies, STM
16. Raita Kati, ohjaaja, Parek-säätiö
17. Torikka Sirpa, yksilövalmentaja, OTE Nuorten työpajat
18. Tähti Marku, etsivä nuorisotyö, Kotkan-Haminan seudun koulutuskuntayhtymä
19. Töyrälä Maria, yksikköjohtaja, A-klinikkasäätiö
20. Weckman Marja, sosiaalityöntekijä, Kotka

HELSINKI 2.6.2015

Miksi tieto ei muuta käytäntöjä? Nuorten tukemisen haasteet –politiikkatyöpaja

1. Aalto Maria, eduskuntas sihteeri, Perussuomalaiset
2. Alanen Olli, erityisasiantuntija, YHSY-hanke/HDL
3. Ahola Eija, nuorisopalvelujen johtaja, Vantaan kaupunki
4. Ahonen-Walker Mari, toiminnanjohtaja, Työpajayhdistys
5. Alitolppa-Niitamo Anne, erityisasiantuntija, Kotouttamisen osaamiskeskus, TEM
6. Arajärvi Pentti, professori HY
7. Björklund Liisa, kehittämisjohtaja, YHSY-hanke/HDL
8. Blomgren Sanna, tutkija, YHSY-hanke/THL
9. Hahtela Ilkka, maahanmuutto- ja työllisyysasioiden päällikkö, Helsingin kaupunki
10. Hannula Mirja, asiantuntija, Elinkeinoelämän keskusliitto
11. Harju Marja, sairaanhoitaja A-klinikkasäätiö, Nuoret eteenpäin-hanke, Kouvola
12. Heinonen Olli-Pekka, valtiosihteeri VNK
13. Hilpinen Merja, ylitarkastaja OKM
14. Huusko Tiina, kuntoutuspäällikkö, KELA
15. Kallio-Savela Maarit, erityisasiantuntija, Kuntaliitto
16. Karjalainen Pekka, erikoistutkija, YHSY-hanke/THL
17. Kautto, Tuija, projektisuunnittelija, Kohtaamo-projekti, Ohjaamojen tuki, Keski-Suomen Ely.
18. Kemppi Hilikka, puheenjohtaja, Keskustaopiskelijat
19. Kojonsaari Tapani, erityisasiantuntija TEM
20. Kosonen Reetta, korkeakouluharjoittelija, STM

21. Kuronen Sirpa, Hyvinvointitoimialan palvelujohtaja, Turku
22. Määttä Anne, asiantuntija, tutkija, YHSY-hanke/DIAK
23. Määttä Mirja, projektipäällikkö YHSY-hanke/UEF
24. Myrskylä Pekka, YHSY-hanke
25. Nikula Lea, projektipäällikkö, VAPA-hanke, Nuorten Ystävät ry., Oulu
26. Paju Petri, tutkija, Lastensuojelun keskusliitto
27. Palola Elina, neuvotteleva virkamies STM
28. Ronkainen Jussi, tutkimuspäällikkö, Juvenia, Mikkelin ammattikorkeakoulu
29. Saari Juho, professori, UEF
30. Saarikko Anne, Kymenlaakson Martat
31. Salminen Jukka T, apulaiskaupunginjohtaja, Vantaan kaupunki
32. Savolainen Janne, erityisasiantuntija TEM
33. Tanninen Timo A., finanssineuvos, STM
34. Tuomela Tatu, nuorisosihteeri, SAK
35. Vehkasalo Ville, johtava tuloksellisuustarkastaja, Valtiontalouden tarkastusvirasto
36. Väyrynen Sanna, toiminnanjohtaja, Kriminaalihuollon tukisäätiö, Helsinki.
37. Viitala Jorma, etuuspäällikkö, KELA
38. Viljanen Ritva, apulaiskaupunginjohtaja, Helsingin kaupunki
39. Virnes Elise, opetusneuvos OKM
40. Wrede Georg Henrik, johtaja, OKM

